

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com

دانشگاه پیام نور

بسم الله الرحمن الرحيم

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

نام درس: مبانی جغرافیای شهری

تعداد واحد درس: ۲

رشته: جغرافیا

منبع درس: مبانی جغرافیای شهری

تالیف: حسین شکویی سید مهدی موسی کاظمی

ناشر: دانشگاه پیام نور ۱۳۸۴

اهداف درس

- ✓ آشنایی با تعاریف, جایگاه و قلمرو جغرافیای شهری
- ✓ آشنایی با سطوح تحلیلی در مسائل جغرافیای شهری
- ✓ بررسی سیر تکوینی جغرافیای شهری و دوره‌های تحول جغرافیای شهری
- ✓ آشنایی با مفهوم شهر و مفاهیم شهری و ملاکهای شناخت شهر از روستا
- ✓ شناخت بخش مرکزی شهرها
- ✓ آشنایی با حومه‌های شهری, حاشیه‌نشینی و مفاهیم مرتبط با آن
- ✓ بررسی تاریخ شهرنشینی و جغرافیای تاریخی شهر
- ✓ آشنایی با نظریه‌های مربوط به علل پیدایش شهرها
- ✓ فراگیری چگونگی ایجاد سکونتگاه‌های شهری و نیز تحولات شهرنشینی در دوره‌های مختلف تاریخی
- ✓ آشنایی با مفهوم ساخت شهر و رویکردهای مطالعه ساخت شهر
- ✓ آشنایی با نظریه‌ها و الگوهای ساخت شهر
- ✓ آشنایی با ساخت بخش مرکزی شهرها و ساخت مناطق مسکونی
- ✓ بررسی عوامل موثر در مورفولوژی و ساخت شهر
- ✓ بررسی رابطه نقش شهر با ساخت مورفولوژیکی آن

دانشگاه پیام نور

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

سرفصل‌ها

حدود و قلمرو جغرافیای شهری

شهر و مفاهیم شهری

تاریخ شهرنشینی و جغرافیای تاریخی شهر

ساخت شهر

بسم الله الرحمن الرحيم

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

فصل اول

حدود و قلمرو جغرافیای شهری

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

هدف مرحله ای

- آشنایی با حدود و قلمرو جغرافیای شهری
- آشنایی با تحولات ، ابعاد اقتصادی اجتماعی جغرافیای شهری
- آشنایی با سطوح تحلیل در جغرافیای شهری
- آشنایی با سیر تکوینی و دوره‌های تحول جغرافیای شهری
- آشنایی با مباحث و افقهای تازه در جغرافیای شهری

هدف های رفتاری _ آموزشی

- ✓ تشریح تعاریف مختلف جغرافیای شهری
- ✓ تبیین محورهای اصلی در چهارچوب مطالعات جغرافیای شهری
- ✓ تحلیل پدیده های شهر و شهرنشینی
- ✓ توصیف مکاتب مختلف تاثیرگذار در جغرافیای شهری
- ✓ مقایسه قلمروهای جغرافیای شهری سنتی با جغرافیای شهری جدید
- ✓ تشریح نظریه های مطرح در سیر تکوینی جغرافیای شهری
- ✓ توصیف دوره های تحول جغرافیای شهری
- ✓ تشریح جایگاه مطالعات تطبیقی در جغرافیای شهری
- ✓ تبیین ابعاد اجتماعی و اقتصادی در تحلیل مسائل شهری
- ✓ تشریح سطوح مطالعاتی در جغرافیای شهری
- ✓ تشریح دیدگاه ها در تحلیل مسائل جغرافیای شهری
- ✓ تحلیل نقش دولت در مطالعات جغرافیای شهری
- ✓ تشریح مباحث و افقهای تازه در جغرافیای شهری

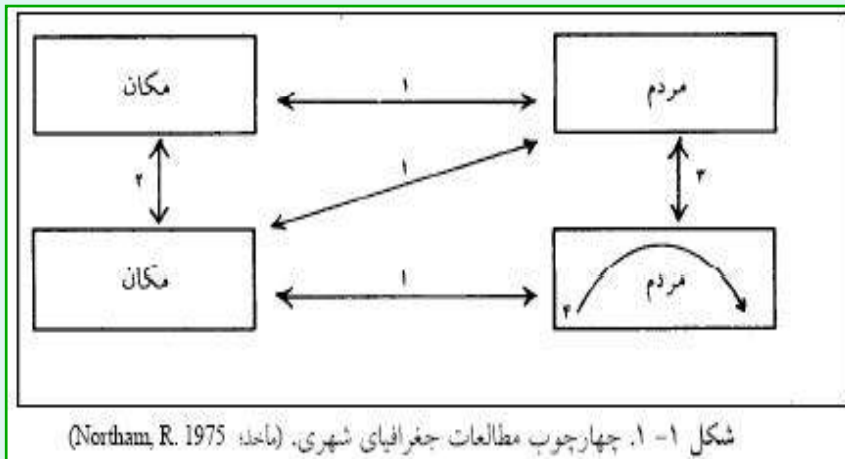
چیستی جغرافیای شهری

- جغرافیای شهری بر نظام فضایی و موقع شهر تاکید دارد. علل پراکندگی مکانهای شهری و تشابهات و تناقضات اجتماعی_اقتصادی آنها را در ارتباط با شرایط مکانی مطالعه می کند.
- جغرافیای شهری الگوهای فضایی پدیده های شهری را هم از نظر پراکندگی و هم از جنبه تاثیر متقابل آنها بر یکدیگر مطالعه می کند.
- جغرافیای شهری ، مطالعه جغرافیائی از شهرنشینی و حوزه های شهری است.

محورهای اصلی در چهارچوب مطالعات جغرافیای شهری

۱. بررسی روابط و مناسبات میان مکان (شهری) و جمعیت آن
۲. بررسی روابط و مناسبات میان مکان‌های مختلف شهری
۳. بررسی روابط و مناسبات میان جمعیت دو یا چند مکان (شهری)
۴. بررسی الگوهای درون یک شهر و روابط و مناسبات میان مردم و گروه‌های اجتماعی ساکن در یک مکان شهری.

مفهوم پراکندگی الگوهای فضایی در جغرافیای شهری

- به معنی شکل‌گیری پدیده‌های شهری در سطوح خطی، شبکه‌ای، سطحی و نظایر آن است که در آن موضوعاتی همچون تاثیر متقابل فضایی آمدوشد روزانه به محل کار یا به مراکز خرید، جابجایی محله مسکونی، مسکن در داخل شهرها و ... بررسی می‌شود.

دیدگاه‌ها در بررسی الگوهای فضایی توسعه شهری

- درون شهری یا دیدگاه خُرد؛ مطالعه شهر به عنوان یک پدیده مجزا و مجرد در نظام سکونتگاهی
- برون شهری یا دیدگاه کلان؛ بررسی تاثیرات متقابل یک حوزه شهری در حوزه دیگر

قلمروهای جغرافیای شهری

- شهر و پدیده‌های شهری
- شهرنشینی
- الگوی توزیع فضایی شهرها
- تاثیر شهرها بر نظام سکونتگاهی جوامع انسانی
- جنبه‌های و مفاهیم مختلف متصور از زندگی شهری

تعریف پدیده شهر و شهرنشینی

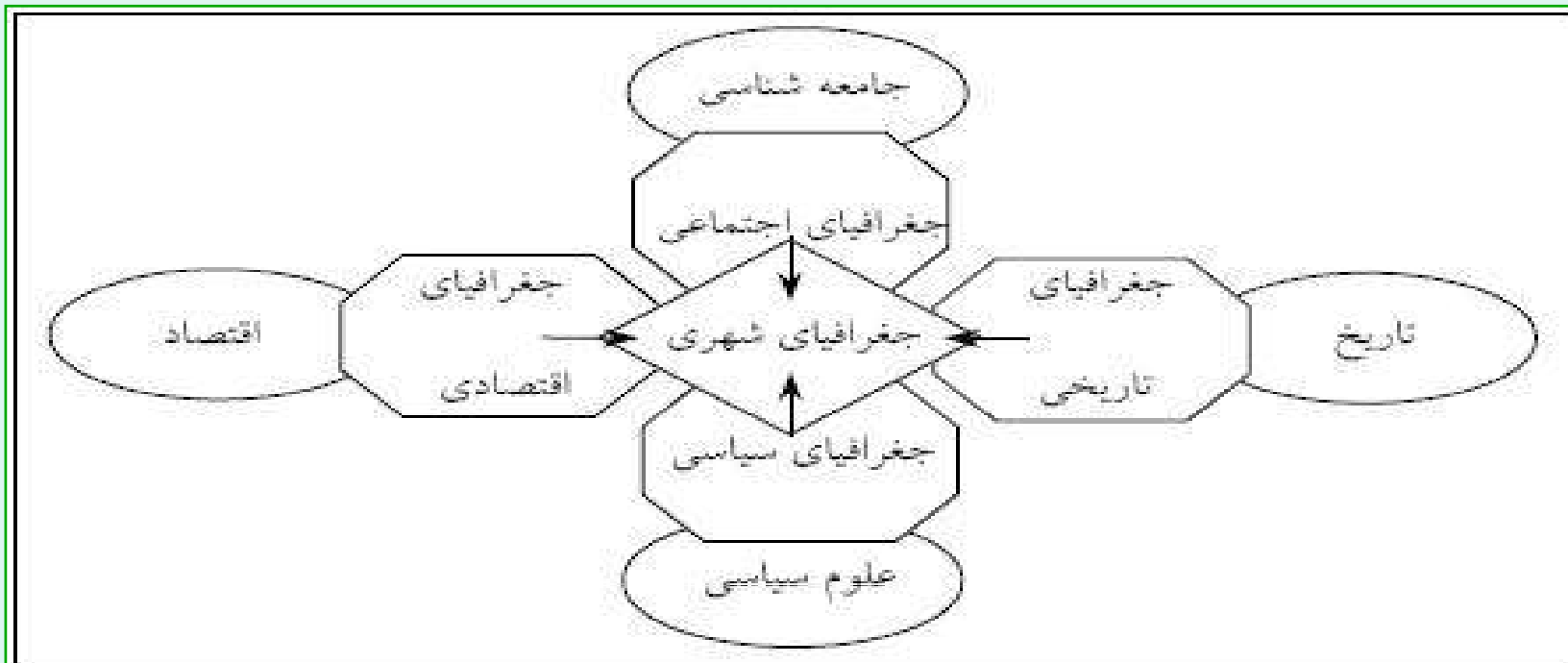
- شهر و شهرنشینی به عنوان تسلط امر تراکم سازمانها، موسسات و واحدهای مسکونی و افزایش جمعیت در مکانهای ویژه
- شهر به عنوان کانون اصلی خدمات رسانی به جمعیت متراکم شهر و حوزه نفوذ آن.
- شهر به عنوان مکان تمرکز فعالیتهای غیرکشاورزی در مجموعه سکونتگاهها
- شهرنشینی به عنوان تسلط شیوه خاصی از زندگی و نشان دهنده نقطه اوج در سیر مدنیت و تمدن جوامع انسانی

قلمرو مطالعات جغرافیای شهری سنتی

- موقع ، موضع و وسعت شهرها ؛ ارتباط میان مؤلفه های جغرافیایی با مکان یابی و توسعه شهری
- شکل ، کارکرد و مورفولوژی شهرها
- سازمانهای داخلی شهرها

همگرایی و ارتباط جغرافیای شهری با علوم مجاور

شکل ۱-۲. همگرایی و ارتباط جغرافیای شهری با علوم مجاور

قلمرو مطالعات جغرافیای شهری جدید

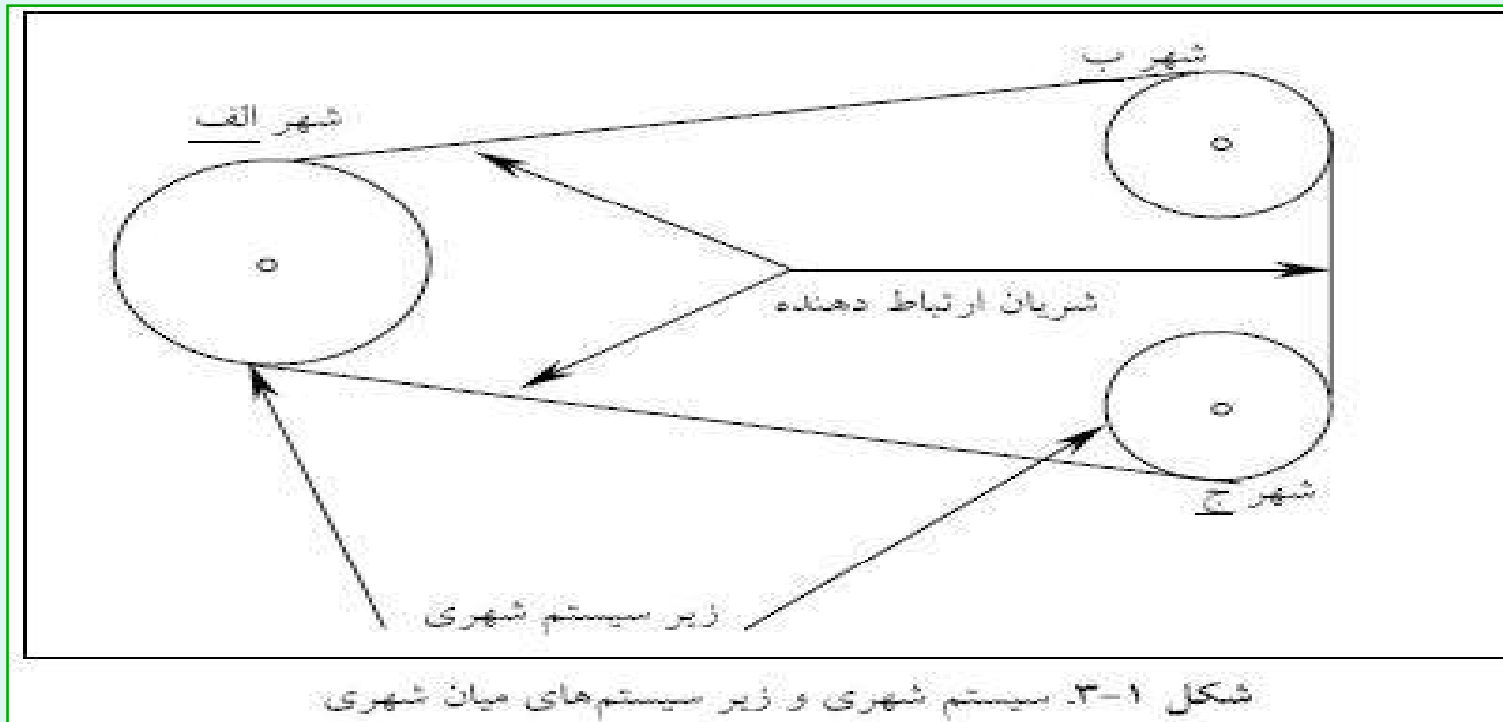
- ایدئولوژی حاکم بر شهرها
- تحلیل سیاست نظامها و تصمیمات حکومتی در ارتباط با خلق فضای فیزیکی و اجتماعی در شهرها
- وابستگی به اقتصاد جهانی برای بررسی مسائل مهم شهرهای جهان سوم
- عدالت اجتماعی و شهر
- کیفیت دسترسی مردم شهرها به نیازهای اساسی
- مکان‌گزینی کاربری‌های شهری
- چگونگی استقرار جمعیت و گروه‌های اجتماعی و فعالیتهای آنها در نقاط معین شهر
- علل دو قطبی شدن شهرهای جهان سوم
- توسعه پایدار شهرها

شبکه‌ها یا سیستم‌های شهری

- مجموعه‌ای به هم پیوسته و سلسله مراتبی از مادرشهرها، شهرهای بزرگ، شهرهای میانی، شهرکها و روستاها، هستند.
- شبکه‌های شهری به صورت حوزه‌های مادرشهری در مناطق شهرنشین، مجموعه‌های شهری و سرانجام به شکل ابرشهر هستند.
- مطالعه شهر در ارتباط با ناحیه خود و دیگر نواحی جهان

سیستم شهری و زیر سیستم‌های میان شهری

نمونه‌هایی از تاثیر ارزشهای اجتماعی_ اقتصادی نظام حاکم بر شرایط داخلی شهرها

- نقش سیاست‌های دولت تاچر بر ساخت فضایی شهرهای انگلستان
- بررسی علاقه بسیار ساکنان پاریس در مطالعه بخش مرکزی شهر پاریس
- حرکت مردم از بخش مرکزی شهرها با شتاب بسیار به سوی حومه‌ها در آمریکا از اواخر قرن بیستم
- انتقال صنایع از بخش مرکزی شهرها به فضاهای بیرونی و حومه‌ها و افزایش فعالیت و کارکرد کتابخانه‌ها، موزه‌ها، دانشگاه‌ها، مدارس، بیمارستانها

سیر تکوینی نظرات و مطالعات در جغرافیای شهری

- نظریه ژرژ کهل (۱۸۴۱)
- نظرات چارلز گولی (۱۸۹۴)
- مطالعات آلفرد هتندر (۱۸۹۵)
- نظریه اتواشلوتر (۱۸۹۹)
- نظرات فردریک راتزل
- نظرات الن چرچیل سمپل (۱۸۹۷-۱۹۱۱)
- نظرات پتريک گدس (اوایل دهه ۱۹۲۰)
- نظرات گریفیت تیلور (۱۹۴۶)

نظریه ژرژ کهل (۱۸۴۱)

- نظریه‌ای درباره موقع، رشد و پراکندگی فضایی سکونتگاه‌های شهر است.
- برای اولین بار در تاریخ علم جغرافیا، روابط متقابل ساخت‌های فضایی و ساخت‌های اجتماعی شهرها به صورت علمی تبیین شد.
- بر اساس این نظریه به موازات فاصله گرفتن از مرکز شهر، پایگاه‌های اقتصادی - اجتماعی خانواده‌های شهری کاهش می‌یابد.

نظرات چارلز گولی (۱۸۹۴)

- دو عامل را در مکان‌گزینی شهرها موثر می‌دانست؛ اول امکانات محلی برای تولید، و دوم، موقع شهر نسبت به مسیرهای حمل و نقل
- “ بیشتر شهرهای تجاری در طول رودخانه‌های قابل کشتیرانی بوجود آمده یا در کناره‌های ساحل گسترش یافته‌اند”
- “ وسعت هر شهر با وسعت و اهمیت جلگه‌ای که شهر در آن به وجود آمده است رابطه مستقیم دارد”

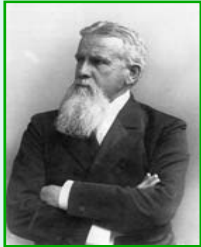

مطالعات آلفرد هتتر (۱۸۹۵)

- در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، جغرافیدانان در تحلیل جغرافیایی شهرها، درباره موقع، توسعه تاریخی و پراکندگی فضایی شهرها با توجه به پیوند آنها با شرایط محیطی، بویژه شرایط توپوگرافیکی (موقع) و شرایط جغرافیایی (موضع) مطالعه بیشتری انجام دادند.
- نمونه مشخص این مطالعات، تحقیقات آلفرد هتتر در زمینه منشاء شهر است.

نظریه اتو اشلوتر (۱۸۹۹)

- “هر سکونتگاه انسانی، از روستا تا مادرشهر، نسبت به جمعیت و توان خود، دارای یک منطقه نفوذ است که فراتر از مرزهای تعیین شده آنها است. میزان نفوذ و تاثیر هر کدام از این سکونتگاه‌ها با توجه به میزان جمعیت و میزان نزدیکی به دیگر سکونتگاه‌ها عمل می‌کند.”
- وی شهر مرکزی را موضوع اصلی و اساسی مطالعه در جغرافیای شهری می‌دانست و در مطالعات جغرافیایی از دو روش تحقیق درباره توسعه تاریخی یک شهر استفاده می‌کرد: بررسی عوامل موثر در رشد شهر و علل گوناگونی در ساخت اکولوژیک آن؛ بررسی الگوهای پراکندگی شهرهای امروزی.
- از دیدگاه اتو اشلوتر، پدیده‌های تاریخی و قدرت‌های تصمیم‌گیرنده بیش از شرایط فیزیوگرافی در توسعه یا توقف شهرها موثر بوده‌است

نظرات فردریک راتزل

- با الهام از مکتب جبر جغرافیایی ، فردریک راتزل محیط‌گرایی را وارد جغرافیای شهری می‌کند و آن را در موقع ، جایگاه و پیدایش شهرها دخالت می‌دهد.
- از نظر او شهرها در پایان مسیرهای حمل‌ونقل ، یا در محل تلاقی چندین راه ، همچنین در محل برخورد چندین مسیر حمل‌ونقل مثل محل برخورد راه‌های زمینی و دریایی به وجود می‌آیند.
- راتزل جزو اولین جغرافیدانانی است که به تعریف جغرافیای شهری می‌پردازد و از شهر مفهومی بدین‌سان ارائه می‌دهد:
“ یک سکونتگاه دائمی ، جامعه متراکم انسانی و یک زیستگاه انسانی دارای حوزه پر وسعت که در محل تلاقی چندین مسیر حمل و نقل به وجود آمده است.”

نظرات الن چرچیل سمپل (۱۸۹۷-۱۹۱۱)

- در مقاله‌ای که در سال ۱۸۹۷ با عنوان “برخی از علل جغرافیایی موثر در مکان‌گزینی شهرها” منتشر کرد، درباره پیامدهای تاریخی، دفاعی، مکانهای تجاری، تغییرات تکنولوژیک در حمل‌ونقل و منابع معدنی و کارخانه‌ای به تحلیل جغرافیایی پرداخت.
- در سال ۱۹۰۳ در کتاب “تاریخ آمریکا و شرایط جغرافیایی آن” درباره موقع شهرها در چهارچوب تاریخی آنها گفتگو می‌کند.
- در نوشته‌ای تحقیقی با عنوان “تأثیرات محیط طبیعی” که در سال ۱۹۱۱ به چاپ رساند، به سنخ‌شناسی شهرهای تجاری، شهرهای ساحلی، شهرهای تجاری، شهرهای تجاری گذرگاهی، شهرهای تجاری پایکوهی، شهرهای تجاری رودخانه‌ای و بندرگاهی می‌پردازد.

نظرات پتریک گدس (اوایل دهه ۱۹۲۰)

- در مکتب اکولوژی انسانی، پتریک گدس به عنوان یک زیست‌شناس و برنامه‌ریز، با برخورد ارگانیک با شهر در امر برنامه‌ریزی شهری، بر مناسبات و هماهنگی شهر و ناحیه، شهر و محیط و سرانجام بر کاربری زمین در شهرها تاکید می‌کند.
- او در امر برنامه‌ریزی فیزیکی، به زندگی اجتماعی اعتبار بیشتری می‌دهد و برنامه‌ریزی فیزیکی را تنها در مسیر ارتباط با زندگی اجتماعی معتبر می‌داند و به تعادل و توازن اکولوژیک می‌رسد.

نظرات گریفیت تیلور (۱۹۴۶)

- با مطالعه بیش از ۲۰۰ شهر، کتاب جغرافیای شهری خود را منتشر کرد.
- در این کتاب او عوامل محیطی و طبیعی، بویژه توپوگرافی را در پیدایش و ساخت شهرها به کار می‌گیرد.
- گریفیت تیلور مفاهیم محیط‌گرایی را به حوزه عمل جغرافیای شهری نزدیکتر می‌سازد و عوامل محیط طبیعی را در موقع، محل استقرار و توسعه شهرها دخالت می‌دهد.
- وی میزان بارندگی را از عوامل تعیین‌کننده، و میزان درجه حرارت را موثر در مکان‌گزینی سکونتگاه‌های انسانی می‌داند.

دوره‌های تحول در مطالعات جغرافیای شهری

- دوره جغرافیای سنتی (۱۹۰۰-۱۹۵۵)
- دوره انقلاب کمی (۱۹۵۵-۱۹۷۰)
- دوره نظریه‌های اجتماعی و مکتبهای فلسفی (۱۹۷۰ به بعد)

دوره جغرافیای سنتی (۱۹۰۰-۱۹۵۵)

- در نیمه اول قرن بیستم، به جغرافیای ناحیه‌ای سنتی متاثر از نظرات ویدال دولابلانش تاکید بسیار می‌شد. براساس این نظرات، تحقیق در تفاوت‌های نواحی طبیعی که با تفاوتها در فعالیتها، معیشت و اقتصاد گروه‌های انسانی همراهی می‌شد، اساس کار جغرافیای ناحیه‌ای قرار می‌گرفت.
- در آن زمان با توجه به اینکه توده‌های انسانی، زندگی خویش را از طریق زمین و کشاورزی می‌گذراندند، مفهوم شهر در قالب بازارشهرهای روستایی یا مراکز اداری تعریف می‌شد که کشاورزان محلی، تولیدات خود را به آنجا می‌بردند و در مقابل خدمات و کالاهای مورد نیازشان را تهیه می‌کردند.
- در این دوره مادرشهرهای بزرگ، شرایط طبیعی حاکم بر آنها و شهرهای وابسته به مادرشهرها مورد بررسی قرار می‌گرفتند.

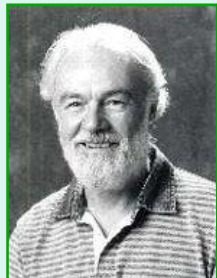
دوره انقلاب کمی (۱۹۷۰-۱۹۵۵)

- در این دوره، تدوین قوانینی برای پراکندگی‌ها، نظریه‌های علمی قابل آزمایش از طریق مشاهدات تجربی و ارائه بوسیله مدلها و محاسبات ریاضی، اساس کار قرار می‌گیرد.
- انقلاب کمی ابتدا در گروه جغرافیای دانشگاه واشنگتن (امریکا) و بعد از آن در انگلستان آغاز شد.
- نظام فضایی در فضایی شهری، الگوی کاربری زمین در شهرها، پراکندگی آمدوشدهای روزانه در داخل شهرها و میان شهرها، قوانین مشترک و عمومی در تنظیم فضایی پدیده‌ها و نظام رفتاری شهروندان از جمله مواردی است که با روشهای کمی و نظریه‌ای در جغرافیای شهری تحلیل شده و می‌شوند.
- مطالعات و تحقیقات برایان بری در خصوص مکان مرکزی، مطالعات گریسون در خصوص بررسی‌های مربوط به حمل و نقل، مدل‌های شهری ارائه شده توسط ویلسون و بتی، و جغرافیا با عنوان علم ترکیبی توسط هاگت و چورلی از جمله کارهای برجسته در این دوره هستند.

دوره نظریه‌های اجتماعی و مکتبهای فلسفی (۱۹۷۰ به بعد)

- از سال ۱۹۷۰، متخصصان جغرافیای انسانی، نظریه‌های اجتماعی مختلف و مکتبهای گوناگون فلسفی را در مطالعات خود به کار گرفته و عقب ماندگی، توسعه نیافتگی و نحوه توسعه شهری در جهان سوم و وابستگی شهرهای جهان سوم، بویژه شهرهای امریکای لاتین به اقتصاد جهانی را با این نظریه‌های اجتماعی و فلسفی، ارزیابی می‌کنند.
- در دهه ۱۹۷۰، جغرافیای شهری نقش اوّل را به عدالت اجتماعی و رفاه اجتماعی داده، هدف و اعتبار علمی مطالعات، تنها در راه بهبود بخشیدن به محیط زندگی انسان و تامین رفاه اجتماعی او معنی پیدا می‌کند.
- در این دوره اثر دیوید هاروی با عنوان “عدالت اجتماعی و شهر” مسیره‌های تازه‌ای در مطالعات شهری ایجاد می‌کند.

رویکردها در موجهای تحول در جغرافیای شهری

جدول ۱-۱: نظریه‌ها و مکتب‌های تأثیر گذار بر مطالعات جغرافیای شهری؛ ۱۹۸۵-۱۹۶۵.

۱۹۸۵	۱۹۷۵	۱۹۶۵	ریشه‌های نظریه‌ای
اکولوژیکی	اکولوژیکی	اکولوژیکی	مکتب شیکاگو تحلیل حوزه‌های اجتماعی اکولوژی انسانی
اقتصاد جدید شهری	اقتصاد جدید شهری	اقتصاد شهری	اقتصاد نئوکلاسیک اقتصاد کاربری زمین
رفتاری	رفتاری	رفتاری	روان شناسی محیطی نظریه سازمان‌روان شناسی رفتاری
نئومارکسیست	نئومارکسیست		مارکسیسم
نئووبری	نئووبری		جامعه شناسی وبری بررسیهای قدرت جامعه
انسان گرایی	انسان گرایی		پدیدارشناسی اگزیستانسیالیسم ایده‌آلیسم

مأخذ: Basset, Keith and Short, John (1989)

الف) رویکردها در موج اول ؛

- رویکرد اکولوژیک
- رویکرد اقتصاد جدید شهری
- رویکرد رفتاری

ب) رویکردها در موج دوم ؛

- رویکرد نئووبری
- رویکرد انسان گرایی
- رویکرد نئومارکسیستی

رویکردهای علمی_ فلسفی در تحولات جغرافیای شهری

- رویکرد اکولوژیک. تحلیل حوزه‌های اجتماعی و اکولوژی تطبیقی در شهرها را مورد تاکید قرار می‌دهد
- رویکرد اقتصاد جدید شهری. شهر به صورت متوازن ، تك هسته‌ای ، بدون توجه به سیاست بخش عمومی ، عملکردهای اقتصاد آزاد قیمت‌ها در مسئله ساختمان و بهای زمین که همه از روند بازار رقابتی تبعیت می‌کنند، مورد مطالعه قرار می‌گیرد.
- رویکرد رفتاری. به رفتار فردی در محیط شهری ، بیش از رفتار گروهی تاکید می‌شود و تحلیل رفتاری در تصمیمات فردی ، تصمیم‌گیری و تأثیرات آن در فضای شهری مورد توجه واقع می‌شود.
- رویکرد نئووبری. بر خلاف رویکرد مارکسیستی ، معتقد است اقتصاد عامل تعیین کننده نیست. مکتب نئووبری برای عامل فرهنگ بیش از اقتصاد ، اعتبار علمی قائل است.
- رویکرد انسان‌گرائی. رویکردهای انسان‌گرائی بر سازمان اجتماعی ، بیش از سازمان فضایی جامعه تاکید می‌کنند. جغرافیای انسان‌گرا ، در قالب مکتب‌های پدیدارشناسی ، ایده‌آلیسم و اگزیستانسیالیسم نوشته‌های تحقیقی زیادی ارائه کرده است.
- رویکرد نئومارکسیستی. در دهه ۱۹۷۰ ، شهرهای سرمایه‌داری را در ارتباط با قوانین و شیوه تولید سرمایه‌داری بررسی کرد.

مکتبهای علمی_ فلسفی در تحولات جغرافیای شهری

- مکتب اثبات گرایی ؛ سیستمهای شهری، ساخت شهر و نظریه‌های مکانی را مورد تاکید قرار داد .
- مکتب ساخت گرایی ؛ بر شناخت عمیق نابرابریهای اجتماعی_ اقتصادی در شهرها تاکید می‌کند. معتقد است ، در نتیجه نابرابریهای اجتماعی اقتصادی، تخصیص فضائی منابع بصورت محدود در شهرها صورت گرفته است. بنابراین در مسیر عدالت اجتماعی در شهرها پیش می‌رود.
- مکتب جغرافیای رفتاری ؛ به تحلیل سازمان فضائی شهرها و رفتار فضائی در داخل الگوهای سازمانی توجه می‌کند.

مکتبهای علمی_ فلسفی در تحولات جغرافیای شهری

جدول ۱-۱. نظریه‌ها و مکتب‌های تاثیر گذار بر مطالعات جغرافیای شهری: ۱۹۸۵-۱۹۶۵.			
۱۹۸۵	۱۹۷۵	۱۹۶۵	ریشه‌های نظریه‌ای
اکولوژیکی	اکولوژیکی	اکولوژیکی	مکتب شیکاگو تحلیل حوزه‌های اجتماعی اکولوژی انسانی
اقتصاد جدید شهری	اقتصاد جدید شهری	اقتصاد شهری	اقتصاد نئوکلاسیک اقتصاد کاربری زمین
رفتاری	رفتاری	رفتاری	روان شناسی محیطی نظریه سازمان‌روان شناسی رفتاری
نومارکسیست	نومارکسیست		مارکسیسم
نئووبری	نئووبری		جامعه شناسی وبری بررسیهای قدرت جامعه
انسان گرایی	انسان گرایی		پدیدارشناسی اگرستانسیالیسم ایده‌آلیسم

مأخذ: Basset, Keith and Short, John (1989)

اهمیت مطالعه تطبیقی در جغرافیای شهری

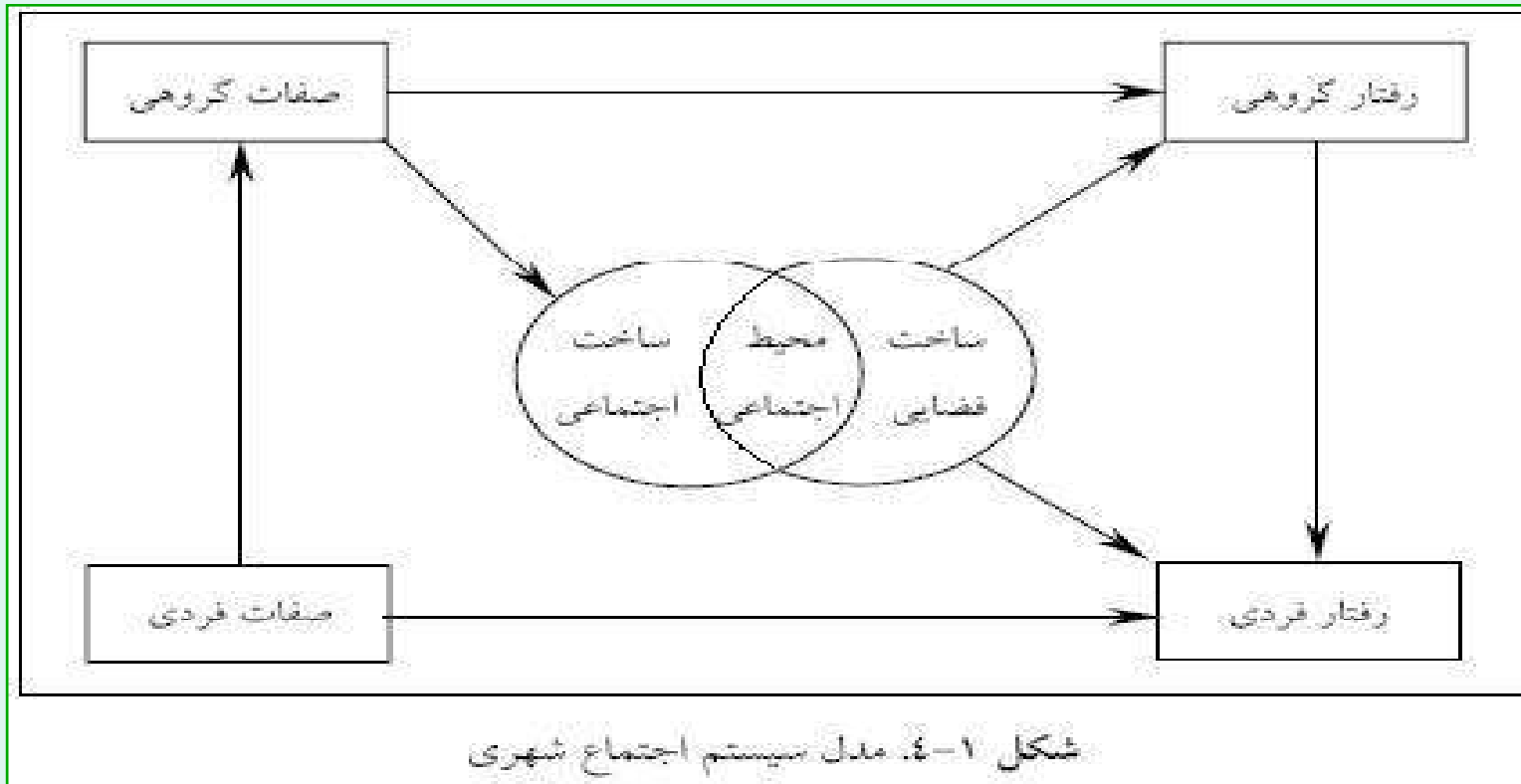
- در مطالعه تطبیقی با تضادها و گوناگونی‌های اجتماعی_اقتصادی در شهرها آشنا می‌شویم.
- به ریشه‌های نابسامانی‌های شهری پی می‌بریم و سیاست‌گزینی مدیران در حلّ مسائل شهری را به تحلیل می‌کشیم.
- به بهره‌گیری نظریه‌ای در موضوع خاص می‌پردازیم.
- به تحلیل تطبیقی می‌انجامد و کاربرد نظریه‌های اجتماعی را در شناخت مسائل شهری قوت می‌بخشد.

ابعاد اجتماعی و اقتصادی جغرافیای شهری

- امروزه در جغرافیای شهری به ابعاد اقتصادی ، سیاسی و اجتماعی توجه عمیقی می شود. برخی از جغرافیدانان بیش از ماهیت فضائی شهر به تحلیل رویدادهای شهری و کیفیت زندگی مردم اهمیت می دهند.
- این دگرگونی دیدگاه که در دهه ۱۹۸۰ در مسیر جغرافیای شهری در کشورهای انگلیسی زبان دیده شده ، نظریه های اجتماعی و اقتصادی و سیاسی متعددی را وارد جغرافیای شهری کرده تا درباره شناخت و تاثیر گذاری نیروهای اجتماعی و اقتصادی در الگوهای فضائی داخل شهرها و بین شهرها به بررسی پردازند. به نظر این قبیل جغرافیدانان هر فضای شهری ، هر سیستم شهری و هر سیستم سلسله مراتب شهری را نتیجه روند سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی می دانند و از این طریق به تحلیل آنها می پردازند.

مدل سیستم اجتماع شهری

عوامل جهانی در ارتباط با مسائل شهری

- بین المللی شدن سرمایه ، تغییر جهت فعالیتهای اقتصادی و روشهای تولید (تحلیل تجدید ساخت اقتصاد جهانی) و تاثیرگذاری آنها در شهرهای امروزی ، به ویژه مادرشهرهای جهان سوم.
- تاثیر نیروهای بیرونی (نیروهای جهانی) بر تغییرات و شکل بندیهای سیستمهای شهری و ناحیه ای.

سطوح مطالعاتی در جغرافیای شهری

- مطالعات کلان (ماکرو)؛ بررسی روابط و تاثیرات مرکز _ پیرامون در نظام اقتصاد جهانی است. به عبارت دیگر، در مطالعه کلان از شهر و شهرگرایی، هم از سیستم شهرنشینی و شهرگرایی ملی سخن به میان می‌آید و هم تاثیر عوامل فراملی (جهانی)، میزان وابستگی اقتصادی و سیاسی به مرکز، الگوهای فضایی ملی و تحول آنها بررسی می‌شود.
- مطالعه خرد (میکرو)؛ بررسی جغرافیایی یک شهر در حوزه شهر و ناحیه شهری است. در این سطح از مطالعه، مورفولوژی شهری، اقتصاد شهری، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی در شهرها، سیاست شهری، روابط شهر و روستا، مهاجرپذیری و توان جمعیت‌پذیری شهر، مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

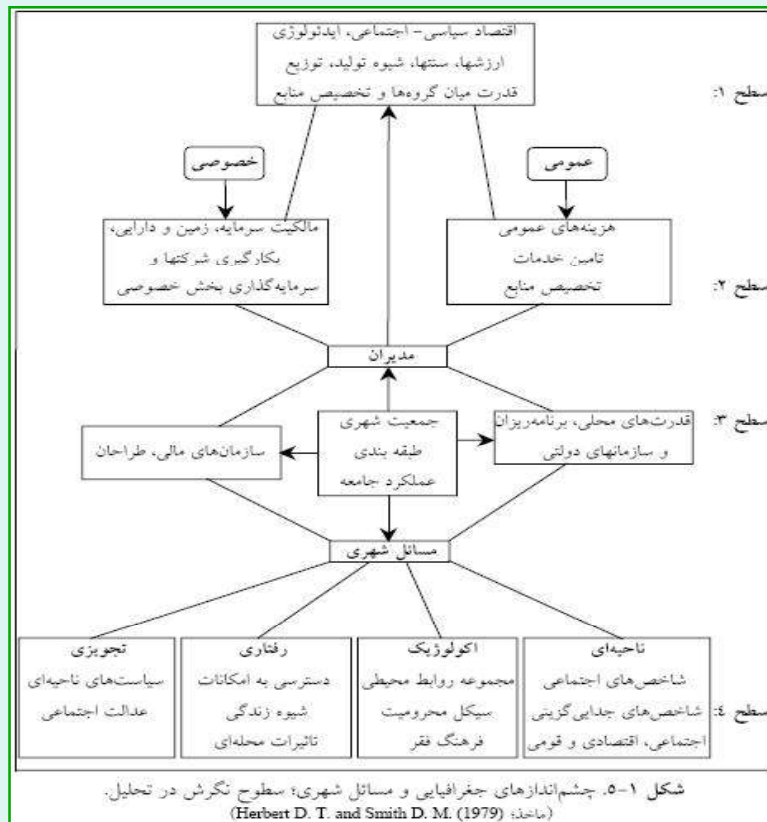
پنج عامل اساسی در مطالعه کلان از شهرهای کشورهای جهان سوم

- الف) سیاست تصمیم گیرندگان و نحوه تاثیرپذیری شهرگرایی از اقتصاد جهانی ،
- ب) جریان سرمایه ،
- ج) پخش و نوآوری ،
- د) مهاجرت ،
- ه) حکومت به منزله یک عامل اقتصادی .

- همچنین، در مطالعه کلان از شهرنشینی و شهرگرایی در جهان سوم ، لازم است سیستم‌های شهری با توجه به سیستم سلسله‌مراتب وابستگی‌های بین‌المللی بطور عمیق مورد تحلیل قرار گیرند.

دیدگاه‌ها در تحلیل مسائل جغرافیای شهری

● اقتصاد سیاسی و جغرافیای شهری.

● تحلیل تخصیص منابع و جغرافیای شهری.

● مدیران شهری و جغرافیای شهری.

● محیط محلی و جغرافیای شهری.

اقتصاد سیاسی و جغرافیای شهری

در این نگرش:

- تاکید روی ایدئولوژیها، ارزشها و سنتهای يك جامعه و اساس اقتصادي آن در مسائل شهري از اولويت خاصي برخوردار است.
- مرزهاي رشته جغرافيا کمتر مورد نظر مي باشد.
- هدف اصلي اين است كه مسائل جامعه شهري را به صورت گسترده و با تأكيد بر شيوه توليد مسلط بر آن جامعه، تحليل كند.
- در ايالات متحده، تحليل اقتصادي _ سياسي از مسائل شهري، پايه و اساس جغرافياي راديكال قرار مي گيرد و در بيشتر موارد از مكتب ساخت گرائي تاثير مي پذيرد.
- در اين مكتب، نيروهاي بوجود آورنده مسائل شهري براي حل مسائل جامعه شهري، تعديل و يا حذف مي شوند.
- با تحليل اقتصاد سياسي از مسائل شهري تنها روي سه عامل مهم تاكيد مي شود:
الف) اقتصاد بازار، ب) رفاه اجتماعي، ج) شيوه توليد.

تحلیل تخصیص منابع و جغرافیای شهری

در این دیدگاه:

- مؤلفه‌های قدرت و تخصیص منابع در شهر مورد بحث قرار می‌گیرند.
- شناخت میزان قدرت بخش‌های عمومی و خصوصی در افزایش کیفیت زندگی مردم شهرها و تبیین میزان هزینه‌های عمومی در رفاه اجتماعی جامعه شهری، از اهمیت زیادی برخوردار است
- با تحلیل عمیق تخصیص منابع، می‌توان به تعادل بخشی در پراکندگی و تراکم جمعیت و کارکردها در جامعه شهری یک کشور و نواحی جغرافیایی آن کمک کرد و بسیاری از نارسائی‌ها و کمبودها را کاهش داد.
- کارکرد دولتها، میزان سرمایه‌گذاری برای نیازهای اساسی مردم، تامین هزینه لازم، نظارت بر موسسات مالی و شرکتهای بزرگ، نحوه تاثیرگذاری این عوامل بر کیفیت زندگی مردم شهرها و فضایی شهری مورد بررسی قرار می‌گیرد.
- به موازات تحلیل شرایط بالا، توان نیروهای خارجی تاثیرگذار، جریان پول به وسیله بازارهای بین‌المللی پول، تصمیم و سرمایه‌گذاری برای سودیابی‌های بین‌المللی و ثبات سیاسی کشورها که همه به نحوی در ساختارهای شهری _ ناحیه‌ای موثر هستند، مورد تاکید قرار می‌گیرد.

مدیران شهری و جغرافیای شهری

در این نگرش:

- بر نقش تصمیم‌گیریهای کلیدی مدیران و سازمانهای شهری در زمینه مسائل شهری تاکید می‌شود.
- هر چند تصمیمات آنها در داخل یک سیستم مشخص سیاسی یا اقتصادی صورت می‌گیرد، اما در هر حال تصمیمات این افراد در سطوح محلی تأثیرگذار می‌باشد.
- هم مدیران بخش خصوصی و هم مدیران بخش عمومی مورد نظر هستند

محیط محلی و جغرافیای شهری

در این نگرش:

- بیشترین بخش تحقیقات جغرافیای شهری صورت می گیرد ،
- نتایج اجتماعی و فضایی حاصل از عوامل تاثیرگذار، به روشنی تبیین می شود.
- تبیین این نتایج، تحلیل شاخصهای اجتماعی ، رفاه اجتماعی و کیفیت زندگی مردم شهر را امکانپذیر می سازد.
- جغرافیای شهری در این سطح از تحلیل به تحقیقات میان رشته ای نزدیک می شود.
- تحلیل رفتارگرایی از بخشهای مهم این نگرش می باشد.

نتیجه گیری از سطوح نگرش تحلیل در جغرافیای شهری

- تخصیص منابع چنانچه با تاکید بر عدالت اجتماعی باشد ، رضایت جمعیت شهری را به دنبال خواهد داشت .
- در شهرهای امروزی ، به ویژه در مادرشهرها ، نه تنها منابع و کالاها ، حتی زیبایی های طبیعی نیز محدود می باشند.
- در زمان ما ، مردان قدرت ، در شهرهای نیویورک ، لندن ، توکیو ، مسکو و پکن ، تصمیمات مربوط به سرمایه گذاری ها را کنترل می کنند و از این طریق ، کیفیت رفاه اجتماعی مردم شهرهای جهان را تحت تاثیر قرار می دهند.
- در تخصیص منابع ، کیفیت استفاده از قدرت سیاسی در امر تولید ، سیستم تولید و مصرف ، میزان دخالت دولتها در امر تخصیص منابع ، میزان کارآئی بخش خصوصی و عمومی و سرانجام تاثیرات شرکت های چند ملیتی بسیار موثر می افتد.
- در حل مسائل شهرهای امروزی مدیران مسئول سازمانهای شهری باید از کارآئی و تخصیص بیشتری برخوردار گردند. و نگرش های سیاسی اقتصادی آنها در تحلیل مسائل جغرافیای شهری مورد توجه قرار گیرد.
- با در نظر گرفتن چهار تحلیل فوق ، می توان گفت که امروزه در جغرافیای شهری نمی توان به مرزهای ثابتی دست یافت و شاید جغرافیای شهری به یک رشته علمی میان رشته ای نزدیکتر باشد.

مباحث برجسته و جدید در جغرافیای شهری

- جغرافیای شهری و تصمیمات سیاسی
- جغرافیای شهری و نقش دولتها
- جغرافیای شهری و جغرافیای تاریخی شهر
- جغرافیای شهری ، برنامه ریزی شهری و گروه‌های اجتماعی
- جغرافیای شهری و توسعه پایدار

جغرافیای شهری و تصمیمات سیاسی

جغرافیدانان زمان ما در تحلیل فضای جغرافیایی بیشتر روی تصمیمات سیاسی، محلی و نتایج حاصل از آن در کیفیت زندگی مردم شهر تاکید می‌کنند. آنچه در زیر می‌آید، مباحثی هستند که اغلب جغرافیدانان انگلیسی در تحلیل تصمیمات سیاسی — محلی آنها را مورد نظر قرار می‌دهند:

۱. تاریخ سیاسی یک ناحیه؛
۲. سازمان احزاب محلی و اهداف آنها؛
۳. سازمان ادارات محلی و اهداف آنها؛
۴. درجه همپوشی میان منافع اقتصادی و عضویت در احزاب؛
۵. جاذبه برای سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی؛
۶. تاریخ اجتماعی — اقتصادی ناحیه مورد بحث؛
۷. نقش تصمیمات سیاسی — محلی در دریافت خدمات عمومی و نیازهای اساسی؛
۸. بازار کلی محلی و تخصیص منابع در ارتباط با تصمیمات سیاسی.

جغرافیای شهری و نقش دولت‌ها

امروزه نقش دولت‌ها در فضا سازی جغرافیائی ، که قبلاً در مطالعات جغرافیائی فراموش شده بود ، از عوامل تعیین کننده بویژه در مطالعات جغرافیای شهری محسوب می‌شود. جغرافیدانان در تحلیل نقش و کارکرد دولت‌ها در سازماندهی فضا به طور عام و فضای شهری به طور خاص، بر دیدگاه‌های زیر تاکید می‌کنند :

- دولت‌ها به عنوان تامین کننده خدمات و کالا
- دولت‌ها به عنوان عامل تنظیم کننده بازار
- دولت‌ها به عنوان مهندسین اجتماعی
- نقش دولت‌ها به عنوان مرجع قضاوت
- دولت‌ها به عنوان حامی تجارتهای بزرگ
- نگرش ساخت گرائی به نقش دولت‌ها

جغرافیای شهری و جغرافیای تاریخی شهر

- در هر بررسی جغرافیایی از شهر، جغرافیدان، نیاز مبرمی به شناخت جغرافیای تاریخی شهر دارد تا با تحلیل آن بتواند ریشه‌های موثر در ساخت و مورفولوژی شهر را دریابد و ضمن شناخت کیفیت ساخت شهر و زندگی مردم، تکامل و شکل پذیري شهر را در طی زمان بیابد و آن را با فضای امروزی شهر پیوند دهد، زیرا ساخت امروزی شهر، نتیجه کارکرد نیروهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی در دوره‌های گذشته می‌باشد.

چهار موضوع اساسی در مطالعه جغرافیای تاریخی شهرها

- منشا شهرنشینی و شهرگرایی
- روند زندگی شهری
- ساخت داخلی شهر
- کاربری زمین و جدائی‌گزینی اکولوژیک

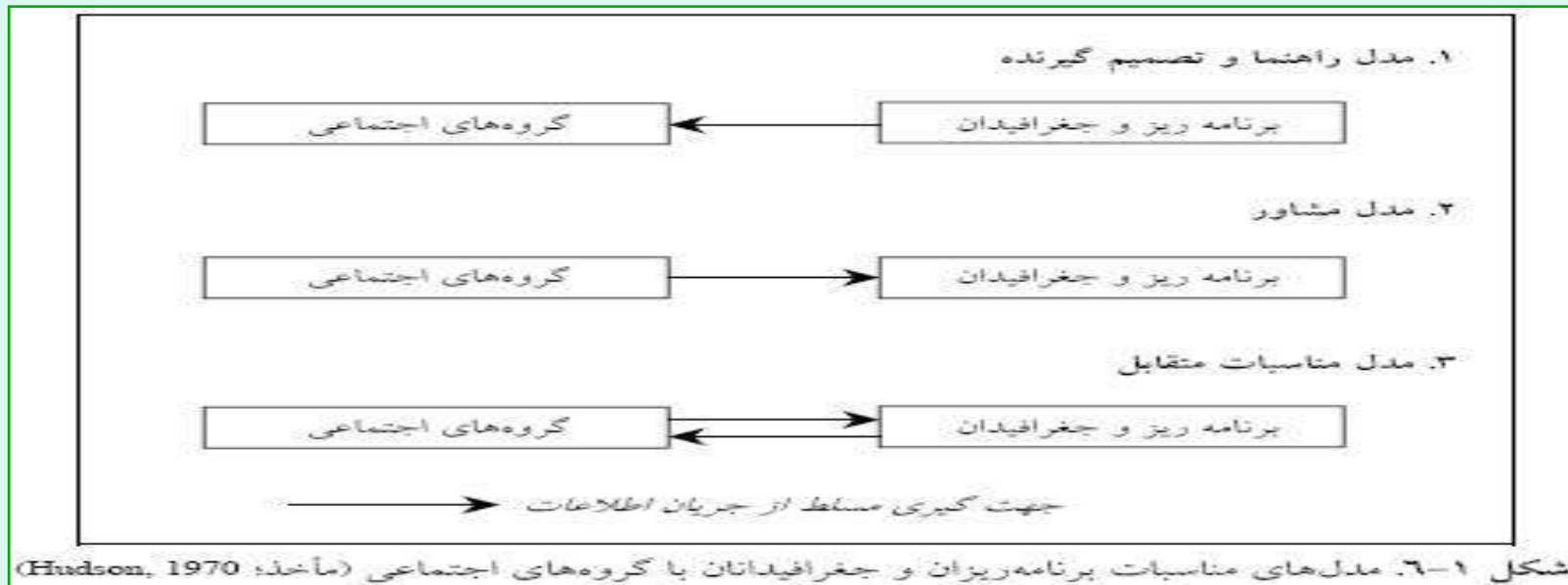
جغرافیای شهری ، برنامه ریزی شهری و گروه‌های اجتماعی

گروه‌های مختلف اجتماعی از فضاهای شهر انتظارات مختلفی دارند و به تقاضاهای مختلفی می‌اندیشند. بر این اساس سه مدل عملکرد جغرافیای شهری و برنامه ریزی شهری با توجه به گروه‌های اجتماعی در شهرها ارائه می‌شود:

- در اولین مدل، جغرافیدانان و برنامه‌ریزان شهری، به صورت تصمیم‌گیرنده و راهنما عمل می‌کنند. تصمیمات و کارکردهای آنها اثرات تعیین‌کننده‌ای بر سیاست‌های شهری دارد.
- در مدل دوم، جغرافیدانان و برنامه‌ریز به عنوان یک مشاور برای برطرف کردن نیازهای مطرح شده از طرف گروه‌های اجتماعی عمل می‌کند. از این مدل گاهی با عنوان «برنامه‌ریزی حمایت‌گر» نام برده می‌شود.
- در مدل سوم، مناسبات متقابل جغرافیدانان، برنامه‌ریزان و گروه‌های اجتماعی با توجه به نیازهای گروه‌های مختلف شهری، مبنای هرگونه برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد.

مدلهای مناسبات جغرافیدانان و برنامه ریزان با گروه های اجتماعی

جغرافیای شهری و توسعه پایدار

- در دهه آخر قرن بیستم و در آغاز قرن بیست و یکم، مفاهیم مختلفی از پارادایم توسعه پایدار از سه بعد زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی ارائه شده است که بیشتر بخشهای آن را شاخه‌های مختلف جغرافیا تشکیل می‌دهد.
- توسعه پایدار در همه سطوح سازمان فضایی (محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی) مورد نظر است، ولی در سطح محلی، بویژه شهرها، توجه بیشتری را به خود جلب کرده است.
- در مفهوم توسعه پایدار شهری، اصطلاحاتی همچون شهر سبز، شهر قابل زندگی، شهر چاره‌جو، شهر سالم، شهر پایدار و شهر محیطی بوجود آمده که همه دارای بار قوی جغرافیایی هستند.

مفهوم توسعه پایدار شهری

- شکلی از توسعه امروزی که توان توسعه مداوم شهرها و جوامع شهری نسلهای آینده را تضمین کند.
- از نظر کالبدی، توسعه پایدار شهری یعنی، تغییراتی که در کاربری زمین و سطوح تراکم برای رفع نیازهای ساکنان شهر در زمینه مسکن، حمل و نقل، اوقات فراغت و غذا، به عمل می آید
- تا در طول زمان شهر را از نظر زیست محیطی قابل سکونت و زندگی (با هوای پاک، آب آشامیدنی سالم، اراضی و آبهای سطحی و زیر زمینی بدون آلودگی)،
- از نظر اقتصادی با دوام (دارای اقتصاد شهری هماهنگ با تغییرات فنی و صنعتی برای حفظ مشاغل پایه ای و تامین مسکن مناسب و در حد استطاعت ساکنان با یک بار مالیاتی سرانه عادلانه)،
- و از نظر اجتماعی همبسته (الگوهای کاربری اراضی، همبستگی اجتماعی و احساس تعلق شهروندان به میراث های شهر را ارتقاء خواهد داد) نگهدارد

مباحث تازه در جغرافیای شهری

- در جغرافیای شهری، شهرها با ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی در ارتباط با تصمیم‌گیری محلی، ملی و جهانی بررسی می‌شوند، زیرا تغییرات علمی و جهانی به سرعت در چهره، ساخت و کیفیت زندگی در شهرها موثر می‌افتد.
- فرآیندهای شهری نظیر نوآوریهای تکنولوژیک، سیستمهای تازه در سازمان تولید و دگرگونی در سیاستهای ملی، چهره و ساخت تازه‌ای به شهرها بخشیده است.
- در جغرافیای شهری، نباید از بین‌المللی شدن سرمایه، تغییر در تولید و سیاست رفاه اجتماعی دولتها غافل بمانیم.
- در جغرافیای شهری نیروهای داخلی و خارجی که هر یک به نحوی پیکربندی فضایی شهر را تحت تاثیر قرار می‌دهند باید مورد تحلیل عمیق قرار بگیرند.
- هنگام تحلیل اکولوژیک شهرها، جغرافیای شهری بیش از همه تحت تاثیر دو قرار دارد؛
 - الف) جستجوی سود بیشتر افراد، گروهها، بنگاهها، شرکتها، و.
 - ب) عامل رقابت و داروینیسیم اجتماعی میان افراد، گروهها، بنگاهها و شرکتها و غیره.

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

پایان فصل اول

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

بسم الله الرحمن الرحيم

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

فصل دوم

شهر و مفاهیم شهری

هدف مرحله ای

- آشنایی با ملاکهای مربوط به شناخت شهر از روستا
- آشنایی با مفاهیم شهرگرائی و شهرنشینی
- آشنایی با مفاهیم مادرشهر و مگالاپلیس
- آشنایی با مفهوم بخش مرکزی شهرها
- آشنایی با مفاهیم حومه‌های شهری و حاشیه‌نشینی
- آشنایی با پدیده‌های خاص جغرافیای شهری

هدف های رفتاری _ آموزشی

- ✓ تشریح ملاکهای شناخت شهر از روستا
- ✓ تبیین ابعاد و ملاکهای شناخت شهر از روستا از دیدگاه جامعه‌شناسی و جغرافیا
- ✓ شناخت شهر از روستا براساس ملاکهای جمعیتی و کارکردهای اقتصادی
- ✓ تشریح تفسیرهای مختلف از مفهوم شهرنشینی و شهرگرایی
- ✓ تشریح تفاوت‌های شهر و شهرک
- ✓ تشریح و تعریف مفهوم مادرشهر و خصوصیات عمده آن
- ✓ تشریح مفهوم بخش مرکزی شهرها و عوامل تعیین کننده مرزهای آن
- ✓ تشریح مفهوم مگالاپلیس و مشخصات آن
- ✓ تعریف حومه نشینی و تبیین عوامل موثر بر حومه‌نشینی و توسعه حومه‌ها
- ✓ تشریح مفاهیم ده‌شهر و روستاشهر
- ✓ تشریح مفهوم حاشیه‌نشینی و فرایند ایجاد آن
- ✓ تشریح تغییرات ناشی از مهاجرت‌های روستایی در شهرها
- ✓ تشریح ویژگی‌های شهری در جهان سوم
- ✓ تحلیل رفتار اجتماعی و فضای شهری
- ✓ تبیین موقع مطلق و نسبی شهرها

ملاکهای شناخت شهر از روستا

- ابعاد اکولوژی
- اقتصاد و شرایط شغلی
- خصیصه های اجتماعی_ فرهنگی

ابعاد اکولوژیکی

- در حوزه‌های روستائی کاربری زمین ، بیشتر به بخش کشاورزی اختصاص دارد
- وسعت سکونتگاه‌ها محدود و تراکم جمعیت بسیار پائین است.
- جامعه روستائی به انزوا گزینی خاصی پناه می برد و خود را از بخشهای دیگر جامعه کنار می کشد
- امروزه، این ملاک در برخی مناطق، در نتیجه تشدید روابط شهر و روستا و برتری و نفوذ شدید فرهنگ جامعه شهری، تضعیف شده است و روستاها از انزوای تاریخی خود خارج شده‌اند.

اقتصاد و شرایط شغلی

- اقتصاد حوزه‌های روستائی ، بیشتر به فعالیتهای بخش کشاورزی، مانند زراعت، باغداری، دامداری، جنگلداری و صیادی وابسته می‌باشد.
- به عبارت دیگر، اقتصاد روستایی و ساخت شغلی روستاها عموماً به بهره‌برداری از زمین و قابلیت‌های منابع طبیعی وابسته است.

خصیصه‌های اجتماعی_ فرهنگی

- در جامعه روستائی ، برخوردها چهره به چهره است
- همه خانواده‌ها دارای ارزشهای مشترك فرهنگی هستند این ارزشها همواره پر دوام می نماید ،
- گرچه امروزه پاره‌ای از ارزشهای سنتی روستاها در نتیجه نفوذ فرهنگ شهری ، به تدریج تضعیف شده و رنگ و بوی هنجارها و استانداردهای شهری به خود گرفته است.

نگرشها نسبت به تعاریف و مفاهیم شناخت شهر از روستا

- نگرشها و ملاکهای جامعه‌شناختی ،
- نگرشها و ملاکهای جغرافیایی ،
- نگرشها و ملاکهای جمعیتی
- نگرشها و ملاکهای کارشناسان سازمان ملل

نگرش جامعه‌شناختی

محققانی که برای هویت جامعه‌شناختی بیش از ساخت جغرافیایی آن اعتبار قائل می‌شوند در شناخت شهر از روستا، غالباً به سه بعد تأکید دارند:

- گرایش به آزادیهای مدنی؛
- گرایش به محدودیت اولاد؛
- و گرایش به یکپارچگی اجتماعی.
- از طرفی، ملاک شیوه زندگی شهرنشینی به عنوان شیوه خاص زندگی توسط عده‌ای از جامعه‌شناسان آمریکایی مورد تأکید است.

نگرش جغرافیایی

جغرافیدانان در شناخت شهر از روستا، به تبعیت از کلی‌نگری جغرافیا به ملاک‌های بیش از دیگر ملاکها توجه و اعتبار قائل می‌شوند:

- کاربری زمین ،
- شرایط محیطی ،
- نوع شغل ،
- میزان جمعیت و تراکم آن ،
- قشربندیهای اجتماعی ،
- نظام تعامل اجتماعی
- میزان تجانس و عدم تجانس جمعیت

نظر کارشناسان سازمان ملل در شناخت شهر از روستا

کارشناسان سازمان ملل، تمامی معیارهای شناخت شهر از روستا را در پنج عنوان طبقه‌بندی می‌شوند:

- حوزه اداری. مثلاً وجود شهرداری
- نوع فعالیت اقتصادی. در شهرها، بیش از ۵۰ درصد از نیروی کار به فعالیتهای غیرکشاورزی فعالیت می‌کنند.
- میزان جمعیت.
- مشخصات شهری. نظیر خیابانها، خدمات عمومی مثل خدمات پلیس، بیمارستان و دادگاه
- حوزه دولت محلی. شهر جایی است که در اداره اجتماعی و اقتصادی شهر و حوزه پیرامون خود از استقلال حقوقی و سیاسی کافی برخوردار باشد.

نگرش جمعیتی

در سطوح جهانی به هنگام شناخت شهر از روستا، ناگزیر هستند ملاکهای جمعیتی را اساس کار خود قرار دهند. البته در این ملاک‌گزینی، به میزان تراکم جمعیت و میزان توسعه‌یافتگی نیز اشاره می‌کنند. ملاک‌های جمعیتی در برخی کشورها مانند چین، صادق نیست. سازمان ملل با توجه به ملاکهای جمعیتی مفاهیم زیر را تعریف می‌کند:

۱. شهر بزرگ - سکونتگاهی که در آن ۵۰۰ هزار نفر و یا بیشتر ساکن می‌باشند.
۲. شهر - سکونتگاهی که در آن ۱۰۰ هزار نفر و یا بیشتر زندگی می‌کنند.
۳. مکان شهری - جایی که ۲۰ هزار نفر یا بیشتر جمعیت داشته باشد.
۴. مکان روستایی - جایی که کمتر از ۲۰ هزار نفر جمعیت دارد.

شناخت شهر بر پایه کارکرد اقتصادی

- کارکردهای مورد تاکید در شناخت شهر از روستا ،
- کارکرد شهرها در طول تاریخ ،
- کارکردهای توزیع ، مبادله و خدماتی شهر
- ویژگی های روستایی در برابر ویژگی های شهری

کارکردهای مورد تاکید در شناخت شهر از روستا

- در شهرها، برتری با کارکرد غیرکشاورزی است. در سراسر جهان، سکونتگاه‌های روستایی همواره به عنوان مکان اصلی فعالیتهای کشاورزی شناخته می‌شوند و از کارکردهای کشاورزی برخوردارند.
- شهرها غالباً نقش تولید و تبدیل کالایی (صنعتی و خدماتی) همچنین نقش مبادله کالایی را در اقتصاد منطقه‌ای و ملی بر عهده دارند.
- در برخی کشورها، به‌هنگام شناخت شهر از روستا، کارکرد اقتصادی به همراه میزان جمعیت اساس کار قرار می‌گیرد. بدینسان مکانی که تا $4/3$ نیروی کار آن، یعنی ۷۵ درصد جمعیت فعال، در فعالیتهای غیرکشاورزی به کار گرفته شده باشند، شهر نامیده می‌شود.

کارکرد شهرها در طول تاریخ

- شهرهای اولیه بیشتر بواسطه کارکردهای اداری _ سیاسی یا مذهبی در آنها شناخته می شدند.
- شهرهای قدیمی یونان و روم نمونه هایی از این قبیل شهرهای اداری و سیاسی محسوب می شوند.
- در دوره های تاریخی شهرنشینی ، نقش دفاعی و فرهنگی نیز از کارکردهای عمده شهرهای مهم بوده است.
- نمونه های روشن کارکردهای مذهبی ، در شهرهای خاورمیانه ، اروپای قرون وسطی و جنوب آسیا مشاهده می شود.
- در شهرهای قرون وسطی ، نقشهای ویژه ، صنایع دستی و معدنی نیز به شهرها اعتبار اقتصادی می بخشید.
- از قرن شانزدهم به بعد، به ویژه در قرن نوزدهم ، کارکرد صنعتی ، ساخت داخلی شهرها را شکل می دهد.
- در دوره های اسلامی ، به ویژه از دوره آل بویه به بعد ، شهر به جایی گفته می شد که دارای منبر باشد و نماز جمعه در آن بر پا شود و خطبه ایراد گردد.
- در دوره های اسلامی به ویژه تا حمله مغولها ، در شناخت و اعتباریابی شهر از روستا بر کارکرد مذهبی _ فرهنگی بیشتر تاکید می شد.

کارکردهای توزیع ، مبادله و خدماتی شهر

- در شناخت شهر بر پایه کارکرد اقتصادی ، علاوه بر نقش تولیدی روی کارکردهای توزیع ، مبادله و بازاریابی مکان شهری نیز تاکید می شود.
- عده ای از جغرافیدانان ، حتی شهرهای اروپای قرون وسطی را با معیارهای جامعه سوداگران بررسی می کنند.
- اصولاً ، جغرافیای شهری ، شهر را مرکز خدمات رسانی به منطقه تحت نفوذ اش , کانون موسسات ، سازمانها و نهادها می داند.
- در نظریه مکان مرکزی یا سلسله مراتب شهری ، منطقه تحت نفوذ شهر را بر اساس توان و ظرفیت اقتصادی _ اجتماعی شهر می سنجند. در این سنجش به خدمات اقتصادی بویژه خرده فروشی و عمده فروشی تجاری تاکید می شود..
- در مطالعات جدید, عده ای از جغرافیدانان ، شهر را نه تنها به عنوان مرکز فعالیتهای اقتصادی می دانند بلکه آن را با کارکردهای هنری ، فرهنگی و سیاسی جامعه نیز مطالعه می کنند.
- بدین سان شهر در نقش مرکز اصلی خدمات رسانی به ناحیه خود مورد توجه قرار می گیرد.

ویژگی‌های روستایی در برابر ویژگی‌های شهری

- طی نیمه دوم قرن بیستم ، عده‌ای از محققین در در برابر ویژگی‌ها و کارکردهای شهری برای شناخت مکانهای روستایی ، روی ویژگی‌های زیر تاکید می کنند:
- نسبت زیادی از جمعیت مستقیماً بر زمین کار می کنند.
- چشم اندازهای طبیعی بر چشم اندازهای ساخت دست انسان تسلط دارد.
- سکونتگاههای روستایی ، به طور طبیعی ، کوچکتر از شهر هستند.
- تراکم جمعیت در حوزه های روستایی کمتر است.
- جمعیت جوامع روستایی ، در نگرشها و رفتارهای اجتماعی ، یکدست و متجانس هستند و تفاوت‌های کمتری میان آنها در اعتقادات و رفتارها دیده می شود.
- تفاوتها و شکاف طبقاتی میان روستائیان کمتر است.
- در حوزه های روستایی ، تحرك فضایی و تحرك اجتماعی کمتر است.
- در روستاها ، تعاون و همیاری در زندگی اقتصادی دارای اهمیت بسیار است.
- تسلط شغل‌های کارگر بر ، به ویژه در بخش کشاورزی بسیار زیاد است.
- در روستاها ، سهم نیروی کار در بخش خدمات فنی و حرفه‌ای ، بسیار کم است و تنها مشاغل ساده سنتی مثل بقالی ، قهوه‌خانه‌داری در آنها دیده می‌شود.
- در روستا ، میزان بی‌سوادی به ویژه در میان زنان بسیار زیاد است و گاهی تا ۹۸ درصد زنان روستایی از قادر به خواندن و نوشتن نیستند.

مفهوم شهرنشینی

- شهرنشینی فرآیندی است که در آن تغییراتی در سازمان اجتماعی، کارکردهای اقتصادی و ساخت سکونتگاه‌های انسانی به وجود می‌آید و در نتیجه آن الگوی توزیع فضایی جمعیت و فعالیتها دگرگون می‌شود.
- در کشورهای درحال توسعه، همه این تغییرات و دگرگونی‌ها، به هنگام گذر از کشاورزی، به صنعتی شدن (غالباً مونتاژ) و در کوتاه مدت رخ داده است.
- گاهی این مفاهیم در مورد شهرگرایی نیز به کار می‌رود. در واقع، شهرنشینی فرآیندی است که در آن، تغییرات اجتماعی، نوگرایی و تمرکز جمعیت صورت می‌گیرد.

تفاسیر مختلف در مورد مفهوم شهرنشینی

در جغرافیای شهری ، از میان تفاسیر مختلف در مورد مفهوم شهرنشینی ، تاکنون سه تفسیر بیشتر مورد توجه بوده است:

- تفسیر جمعیت‌شناختی. در این تفسیر ، مفهوم شهرنشینی اشاره به فرایندی دارد که در آن سهم تمرکز جمعیت یک کشور در حوزه‌های شهری افزایش می‌یابد و حوزه‌های روستائی و سکونتگاه‌های کم جمعیت به حوزه‌های شهری تبدیل می‌شوند.
- تفسیر ساختاری یا اقتصادی. در این تفسیر ، شهرنشینی فرایندی است که در آن ، در فعالیتهای کل جمعیت که تحت تسلط یک نظام اقتصادی است ، به ویژه در ساخت اقتصادی به همراه صنعتی شدن ، تغییراتی به وجود می‌آید.
- فسیر رفتاری. این تفسیر از مفهوم شهرنشینی ، براساس آگاهی مردم در طول زمان و الگوهای رفتاری آنها مطرح می‌شود و مردم (بویژه در جامعه روستایی) بر اثر این آگاهی از سکونتگاه‌های غیرشهری (روستا) جدا شده و در شهرها اقامت می‌گزینند.

ویژگی های شهرنشینی

به طور کلی شهرنشینی داری دو ویژگی اصلی است:

- تحرك مكاني يا مهاجرت مردم از حوزه‌های روستائی به حوزه‌های شهری ، برای اشتغال در فعالیتها و مشاغل غیرکشاورزی و کسب درآمد بیشتر. البته ، شهرنشینی کارکردهای اقتصادی ویژه‌ای را در اختیار مردم قرار می‌دهد و تراکم جدیدی را به وجود می‌آورد. در نتیجه، در کاربری زمین شهری نیز تغییراتی را ایجاد می‌کند.
- گرگونی در سبک زندگی مردم، از سبک روستائی به سبک شهری، که به همراه تغییر در ارزشها و نگرشها حاصل می‌شود و رفتارهای تازه‌ای را بوجود می‌آورد.

مفهوم شهرگرایی و تفاسیر مربوط به آن

- مفهوم شهرگرایی در قالب مفهوم شیوه زندگی معنی می‌شود.
- شیوه زندگی، ابتدا توسط ویدال دولابلانک، جغرافیدان فرانسوی، بکار گرفته شد. بعدها، لوئیز ورت، در سال ۱۹۳۸، این مفهوم را مطرح ساخت.
- شهرگرایی را می‌توان در شیوه زندگی ساکنان شهر دید. میزان، تراکم و ناهمگنی جمعیت در یک حوزه شهری، در روابط میان افراد و افزایش شرایط جدایی مردم موثر است.
- شهرگرایی، با تغییراتی در ارزشها، رسوم اخلاقی، آداب و سنن و رفتارهای جمعیتی همراه است. این مفهوم از شهرگرایی، در تحقیقات مربوط به روانشناسی اجتماعی مردم شهر، از اعتبار بسیاری برخوردار است.
- در کشوری ممکن است درصد بالایی از مردم شهرنشین داشته باشد اما در سطح پائین شهرگرایی قرار بگیرد.
- در شهرهای بزرگ کشورهای جهان سوم بخش عظیمی از جمعیت را مهاجران روستایی و مهاجران سکونتگاه‌های کم جمعیت تشکیل می‌دهند که علی‌رغم زندگی و سکونت در شهر، هنوز هم سنتها، عاداتها و رفتارهای روستایی خاص خود را حفظ کرده‌اند.
- مفهوم شهرگرایی همیشه و در همه جا معنایی مثبت به همراه ندارد.
- به‌طورکلی، شهرگرایی به همه ویژگی‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در شهر طلاق می‌شود که با شیوه‌زندگی شهری عجین شده است. شهرگرایی به عنوان مرحله نهایی و کیفی زندگی در شهر یا نتیجه شهرنشینی محسوب می‌شود.

مفاهیم شهر و شهرک

- مفهوم شهر معادل **city** و مفهوم شهرک معادل **town** است. تفاوت‌های مشهود شهر و شهرک به ترتیب زیر است:
- جمعیت شهرک ، از چند هزار نفر تجاوز نمی‌کند در حالی که در شهر ، جمعیت زیادی زندگی می‌کنند.
 - در شهرک ، مشاغل خرده فروشی بسیار و بازرگانان خرده پا فعالیت می‌کنند و تعداد افراد متخصص معدود است.
 - در شهرک ، افراد غریبه و یا مسافر کمتر دیده می‌شود.
 - در شهرک ، خرید مواد غذایی ، لباس و کفش مهمترین خرید خانواده‌ها است.
 - در شهرک ، بخش خدمات ، فعالیت محدودی دارد و تنها فعالیت خیاطها ، کفاشها ، خواربار فروشیها و به طورکلی مغازه‌داران چشمگیر است که بیشتر در خیابان اصلی شهرک و یا در بازار کوچک آن فعالیت می‌کنند.
 - شهر مرکز بزرگ اداری_ خدماتی است و در آن متخصصین بسیار وجود دارد.
 - از نظر مذهبی ، جامعه شهرک ، یکدست می‌نماید و بندرت افراد مذاهب مختلف در آن دیده می‌شود.
 - در شهرک ، اگر معاملات عمده‌فروشی صورت بگیرد این معاملات بیشتر مربوط به حبوبات و غلات است.
 - شهر کانون اصلی حمل و نقل زمینی ، دریایی و هوایی محسوب می‌شود.
 - شهر به عنوان مرکز رسانه‌های گروهی در سطوح ناحیه‌ای ، کشوری و جهانی عمل می‌کند و از مراکز هنری جامعه است.
 - ثروت و قدرت مالی بازرگانان شهری ، از بازرگانان شهرکها بیشتر است.
 - نوآوری‌های فرهنگی از شهرها به شهرکها منتقل می‌شود.
 - در شهرک غالباً بازارهای هفتگی در داخل شهرک تشکیل می‌شود.

تعاریف مادرشهر

متروپلیس یا مادرشهر (که کلانشهر نیز معنی می‌شود)، ریشه یونانی دارد و از دو کلمه **Meter** (مادر) و **Polis** (شهر) ترکیب می‌شود. از مادرشهر، تاکنون، مفاهیم و تعاریف مختلفی ارائه شده است که علمی‌ترین آنها عبارتند از:

۱. مادرشهر، شهری است که از نظر مرکزیت اداری و فعالیت اقتصادی یا فرهنگی بر دیگر سکونتگاهها برتری دارد.
 ۲. در نظریه مکان مرکزی، مادرشهر به شهری گفته می‌شود که حداقل دارای یک میلیون نفر جمعیت باشد و در سلسله مراتب شهری بتواند به صورت مرکز کنترل اقتصاد جدید در آید و بر ناحیه‌ای با ۵ میلیون تا ۳۰ میلیون نفر جمعیت مسلط شود.
 ۳. مادرشهر، سکونتگاهی است که در آن، حداقل ۵۰۰ هزار نفر در فاصله زمانی ۴۵ دقیقه (سفر با وسیله نقلیه پیشرفته) تا مرکز شهر زندگی می‌کنند و وسیله پیمودن این فاصله نیز برای اکثریت جمعیت شهر در دسترس می‌باشد.
- با توجه به تعاریف فوق در بسیاری از کشورها میزان جمعیت مبنای شناخت مادرشهرها از شهرهای معمولی است،
 - عده‌ای از جغرافیدانان مادرشهر را اینچنین تعریف می‌کنند: یک شهر مرکزی با حداقل ۳۰۰ هزار نفر جمعیت که با منطقه تحت نفوذاش حداقل ۴۰۰ هزار نفر جمعیت داشته باشد، یک مادرشهر خواهد بود،
 - برخی محققین نیز عقیده دارند که مادرشهر زمانی به عنوان یک مرکز شهری معرفی می‌شود که حداقل ۳۰۰ هزار نفر جمعیت داشته باشد و حوزه‌های اطراف در شعاع ۱۶۰ کیلومتر، تقریباً با دو ساعت رانندگی (با وسیله نقلیه پیشرفته) در بزرگراه‌ها، به مادرشهر بپیوندند.

ویژگی‌های کالبدی و اقتصادی مادرشهر

● امروزه اغلب مادرشهرها دارای سه ویژگی کالبدی_ اقتصادی به شرح زیر هستند:

۱. عدم تمرکز

۲. تخصص‌یابی

۳. وابستگی متقابل.

● وابستگی متقابل از نتایج عدم تمرکز و تخصص‌یابی، است. بدین‌سان که به موازات افزایش تنوع شغلی و تنوع فعالیتها و شرکتها، وابستگی مناطق داخلی مادرشهرها با حومه‌ها و مراکز فرعی بیشتر می‌شود.

توپوگرافی اجتماعی مادرشهرها

• یکی از مهمترین مشخصه‌های جامعه مادرشهری تنوع قومی و اجتماعی و ناهمگونی طبقات اجتماعی در آن است اساس کار در بررسی‌های مربوط به توپوگرافی اجتماعی مادرشهرها، با ویژگی‌های جمعیتی و جامعه‌شناختی آنها در ارتباط است که تغییراتی را در ساخت اجتماعی و شرایط اکولوژی حوزه‌های مادرشهری سبب می‌شود. به طور کلی این ویژگی‌ها که به تنوع اجتماعی در شهرها منجر می‌شوند عبارتند از:

۱. ناهمگونی اکولوژی اجتماعی مادرشهر و حومه‌ها.

۲. مهاجرپذیری مادرشهرها.

۳. پایگاه اجتماعی - اقتصادی نازل زنان در مادرشهرها.

۴. کاهش بعد خانوارها در مادرشهرها.

۵. تغییر ترکیب سنی جمعیت مادرشهرها.

۶. وجود اقوام مختلف در مادرشهرها.

حوزه مادرشهر

- ناحیه‌ای که از نظر اقتصادی و اجتماعی تحت تاثیر یا تسلط يك شهر مرکزی قرار دارد.
- این حوزه می‌تواند يك شهر یا شهرهای متعدد داشته باشد.
- در بیشتر موارد، مرزهای آن با آمدوشد روزانه از اطراف به شهر مرکزی، یا بر عکس تعیین می‌شود.
- به عبارت دیگر، آخرین جایی که روزانه، نیروی کار از آنجا به شهر مرکزی، یا از شهر مرکزی به آنجا آمدوشد می‌کنند و از نظر اجتماعی_اقتصادی با شهر مرکزی همبستگی دارد.
- وسعت حوزه مادرشهر تا آنجا گسترش می‌یابد که در داخل آن جابجایی روزانه صورت می‌گیرد و مردم برای انجام کار روزانه، خرید، تحصیل و تدریس از يك گوشه آن به گوشه دیگر آن می‌روند.

تعریف مگالاپلیس (ابرشهر)

- يك كلمه يوناني به معني شهر بسيار بزرگ است
- ژان گوتمن ، اين مفهوم را به منطقه شهري وسيع اطلاق مي کرد که از بوستون تا واشنگتن ادامه دارد.
- امروزه ، مگالاپلیس به منطقه وسيعي گفته مي شود که بیش از ۱۰ ميليون نفر جمعيت و داراي بیش از يك مادر شهر باشد.
- حومه ها و شهرکهاي يك مادرشهر ، در نتیجه توسعه وسایل ارتباطي و افزایش سرعت وسایل نقلیه با حومه ها و شهرکهاي مادرشهرهاي ديگر پیوند مي خورد و از پیوند آنها ، يك بافت زنجيري به صورت وسيعترين شکل شهري تشكيل مي شود که به آن مگالاپلیس (ابرشهر) گفته مي شود.
- شکل مگالاپلیس ، از پاره اي حوزه هاي وسيع مادرشهري و توسعه آن از پیشرفتهاي اقتصادي ، تحولات تکنولوژيك ، شرایط خاص فرهنگی و در نهایت از روند سريع شهرنشيني و شهرگرائي حاصل مي شود. در تشكيل بافت زنجيري از حوزه هاي مادرشهري عواملی نظیر ؛ شرایط مساعد طبيعي ، عوامل اقتصادي ، جغرافیای فرهنگی و گذشته تاریخي ناحیه و توسعه راه هاي ارتباطي موثر هستند.
- زمینهای نیمه بایر ، اراضي کشاورزي و املاک پر وسعت ، پارکهاي طبيعي و پایگاه هاي نظامي ، مي تواند میان حوزه هاي مادرشهري در محدوده مگالاپلیس گسیختگی ایجاد کند و نوعي توسعه منفصل یا گسسته را بر مگالاپلیس ها تحميل کند.

مشخصات مگالاپلیس

- معمولاً شکل خطی یا دالانی (کریدوری) دارند.
- در مگالاپلیسها، تراکم عظیمی از مردم، بانکها، امور تجاری، شرکتهای بیمه، مراکز عمدهفروشی و خردهفروشی، مراکز پذیرایی و تفریحی و فعالیتهای شدید حمل و نقل دیده می شود که با تراکم زیاد فعالیتهای دیگر همراه است. در این شرایط، تراکم فزاینده و ساخت چند هسته ای بوجود می آید.
- قیمت زمین در مگالاپلیسها، از قیمت زمین در دیگر شهرها پیشی می گیرد و در هسته های اصلی و فرعی آنها زمین قیمت بسیار زیادی پیدا می کند.
- بعضی از شهرهای مگالاپلیس، با تخصص یابی به عنوان فعال ترین و پرتحرک ترین مراکز شهری جهان شناخته می شوند و به صورت بزرگترین مراکز علمی، هنری، سیاسی و اقتصادی جهان در می آیند.
- بیشتر حوزه های به هم پیوسته مگالاپلیس تحت نفوذ یک مرکز بزرگ نظیر نیویورک قرار می گیرند.
- مگالاپلیسها از حداکثر درآمد و ثروت برخوردار هستند. بالا بودن درآمد و تمرکز شدید فعالیتهای اقتصادی و فرهنگی، تراکم شدید وسایل نقلیه را میان حوزه های مادرشهری مگالاپلیس سبب می شود.

مگالاپلیسهای معروف جهان

- مگالاپلیس شمال شرقی ایالات متحده ، شامل نیویورک ، فیلادلفیا ، بوستون ، واشنگتن و بالتیمور ؛
- مگالاپلیس سواحل دریاچه‌های بزرگ آمریکا و کانادا ؛
- مگالاپلیس کالیفرنیا جنوبی ، شامل لس‌آنجلس و سان دیاگو ؛
- مگالاپلیس توکیو _ یوکوهاما در ژاپن ؛
- مگالاپلیس راین _ رور در آلمان .

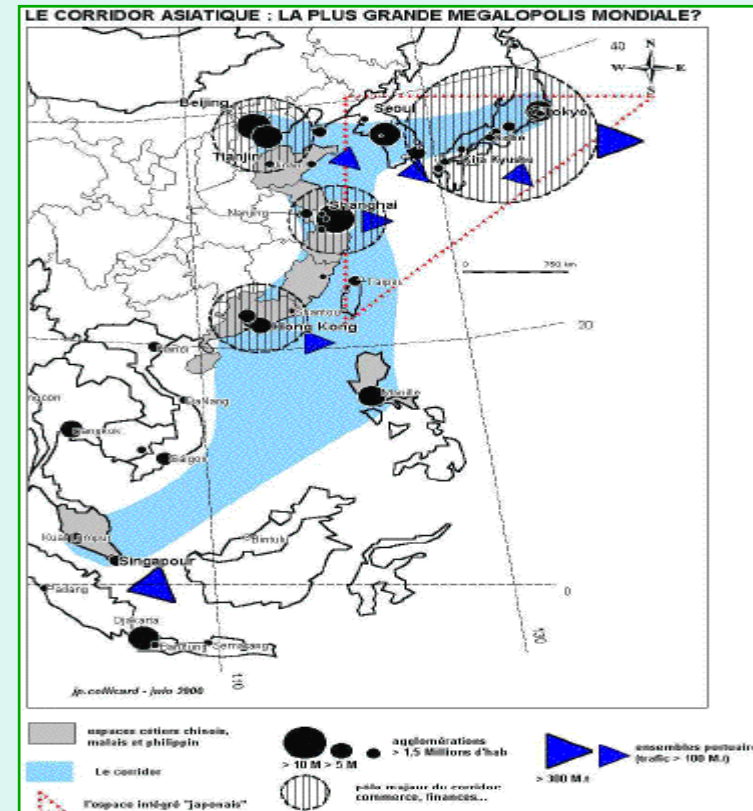
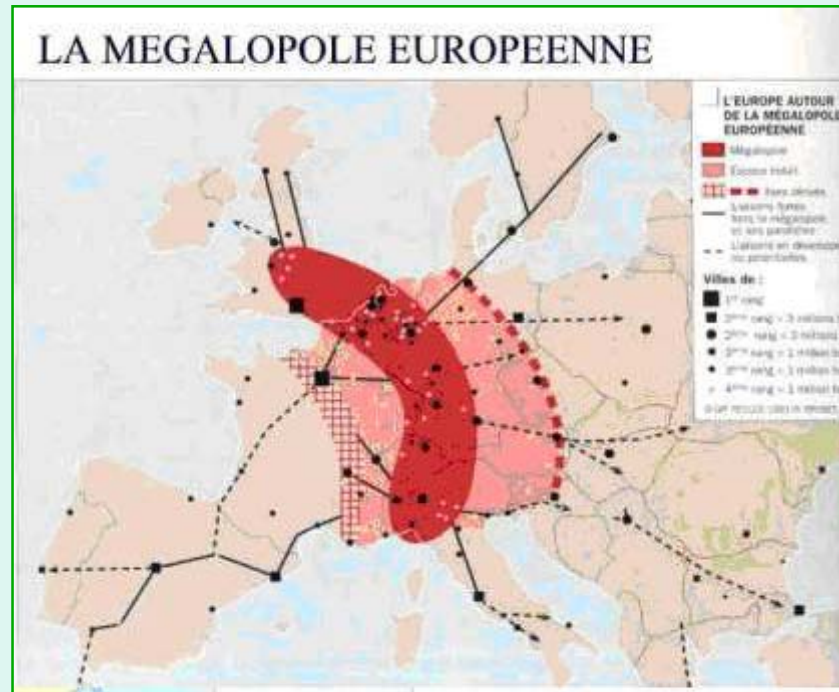
مگالاپلیسهای آمریکا

مگالاپلیسهای آسیا

مگالاپلیسهای اروپا

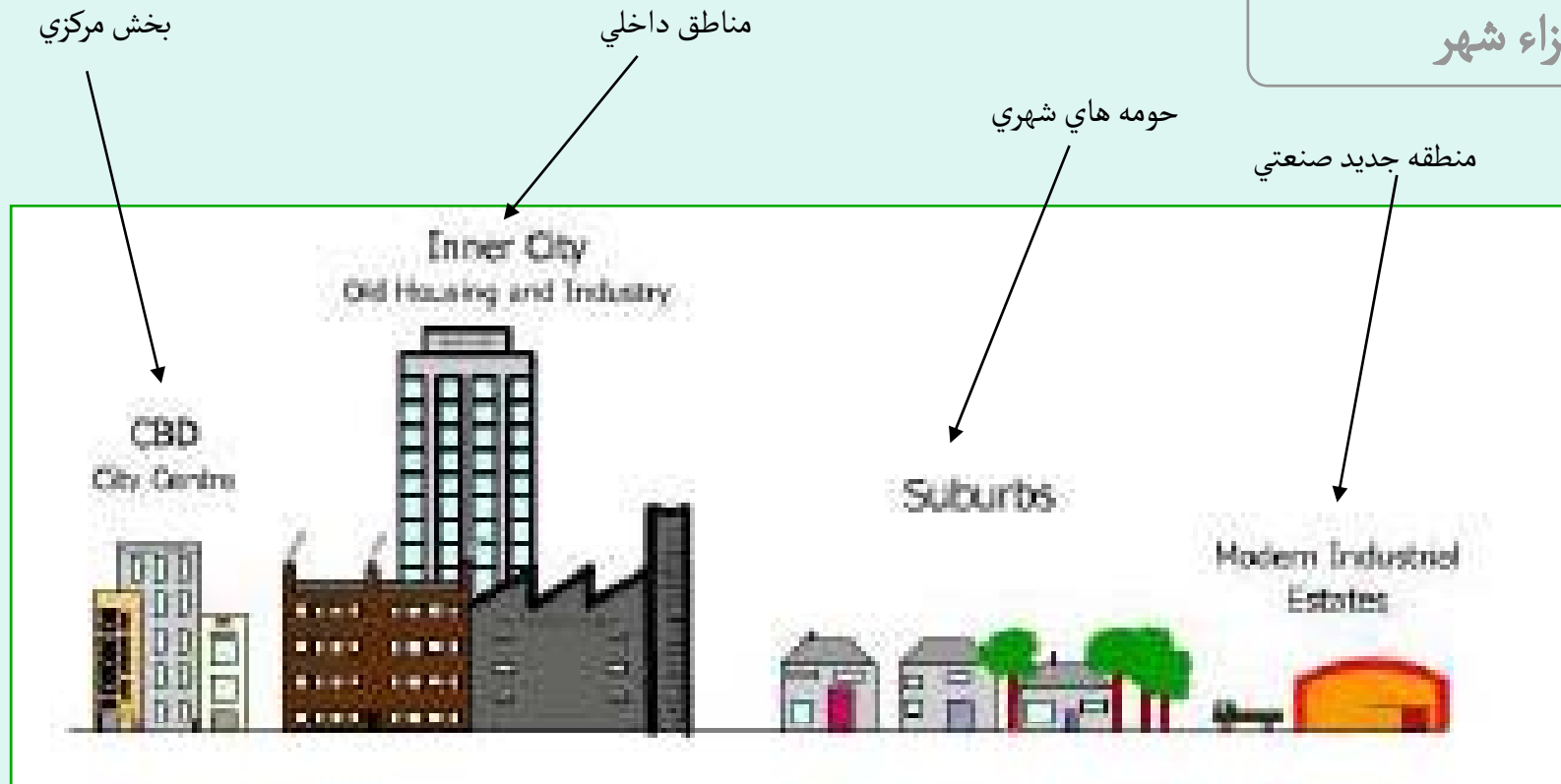

بخش مرکزی شهر

- اگر شهر را مانند موجودی زنده، در نظر بگیریم، بخش مرکزی شهر به صورت قلب آن خواهد بود.
- آثار علائم و زخمهای ناشی از حوادث تاریخی، مذهبی و فرهنگی در حساسترین بخش این موجود زنده، به صورت شکننده و خردکننده دیده می شود.
- نه تنها ظهور و پیدایش رویدادهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در گسترش فعالیت، رشد، توقف و رکود آن موثر می افتد، بلکه حوادث طبیعی نیز به شدت این بخش را تحت تاثیر قرار می دهد.
- در ناحیه خاورمیانه این بخش کانون ظهور اولین تمدنهای شهری بوده است.
- در قاره اروپا بخش مرکزی شهرهای لندن، پاریس و کلن همان مکانهایی است که رومی ها در ایجاد و گسترش آنها موثر بوده اند.
- بخش مرکزی شهر نیویورک را مهاجرین هلندی در اوایل قرن هفدهم هنگام ورود به آمریکا بنا نهاده اند.

اجزاء شهر

ویژگیهای بخش مرکزی شهر

- فعالیتهای اقتصادی و تجاری بخش مرکزی شهرها تحت تاثیر شرایط ناحیه ای، کشوری و گاهی جهانی قرار می گیرد.
- بخش مرکزی شهرها به ویژه شهرهای بزرگ، کانون اصلی معاملات تجاری، بانکی، مرکز بنگاه های حمل و نقل، بناهای تاریخی، تاترها، سینماها، هتل های قدیمی، مساجد و کلیساهای تاریخی است.
- در بخش مرکزی شهرها، تراکم جمعیت در ساعتهای معینی از روز به حداکثر ممکن می رسد، درحالیکه در هنگام شب، این بخش از شهر خلوت است.
- بخش مرکزی شهرهای بزرگ غالباً خالی از واحدهای مسکونی است، یا تعداد محدودی از خانواده ها نسبت به چند دهه گذشته در آن زندگی می کنند.
- صنعت چاپ و نشر کتاب و مطبوعات از صنایع مهم بخش مرکزی شهرها محسوب می شود،
- یکی از کارکردهای این بخش وجود و گسترش بخش پذیرایی می باشد.
- کارکرد اداری از عوامل مهم حرکت مردم به سوی بخش مرکزی شهرها است.
- تراکم روزانه مردم، اتومبیلها و وسایل نقلیه عمومی در بخش مرکزی شهرها، مسئله پارکینگ را به صورت یک مسئله حاد و پیچیده درآورده است.
- مهمترین کارکردهای بخش مرکزی کارکردهای اداری، عمده فروشی، خرده فروشی، بانکی و گذران اوقات فراغت است.
- در بخش مرکزی گاهی بخشهای مستقلی در سراسر یک خیابان و یا یک بازار به عرضه یک نوع کالا اختصاص دارد.

تعیین محدوده بخش مرکزی شهرها

در تعیین حدود و مرزهای بخش مرکزی شهرها عوامل مهم عبارتند از:

- مشاهدات محلی
- نقشه شهر
- اطلاع از وضع تجارت، سازمانهای اداری و بخش خدمات.

نمونه‌هایی از بخش مرکزی شهرها

- لندن. در بخش مرکزی شهر لندن، تاسیسات و اداره‌های دولتی، پارلمان، کلیسا، انتشارات و مطبوعات، خبرگزاریها، اداره‌های مالی و دارایی، بانکها، شرکتهای بیمه، مراکز عمده‌فروشی، مراکز آموزشی دانشگاه لندن، برخی از موسسات تحقیقاتی، بخش صنایع ملی و اتحادیه‌های بازرگانی، هریک کارکرد ویژه‌ای دارند. این بخش کانون اصلی جهانگردان، مراکز پذیرایی و خدمات، کانون فرهنگ ملی، شبکه راه‌های ارتباطی و مرکز عمده خرید محسوب می‌شود.
- نیویورک. در بخش مرکزی شهر نیویورک، فعالیت‌های مالی، اقتصادی، بورس، فعالیت‌های بانکی و بیمه در سطح ملی و جهانی، نیروی انسانی زیادی را جذب کرده است. روزانه در حدود ۳ میلیون نفر برای انجام کار و فعالیت‌های روزانه به این بخش مراجعه می‌کنند.
- توکیو. بخش مرکزی شهر توکیو، شیبویا نام دارد این بخش یکی از هسته‌های فعال شهر و در انتهای خطوط اصلی راه‌آهن، ایستگاه‌های اتوبوس و مترو بوجود آمده است. مورفولوژی شیبویا را تاسیسات بزرگ حمل‌ونقل، ساختمان‌های بلندمرتبه تجاری، اداری، فروشگاه‌های بزرگ، خیابان‌های ویژه خرید، مراکز پذیرایی و بخش ویژه تقریحات شبانه تشکیل می‌دهد.
- بخش مرکزی شهرهای اسلامی. داری پنج مشخصه بازار، مسجد جامع، مشاغل عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، سازمانها و موسسات دولتی و جایگاه میراث فرهنگ اسلامی است لذا، این بخش هم مرکز تجارت و خرید و فروش، هم عبادت و هم کانون فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و علمی به شمار می‌رود.

مفهوم حومه‌نشینی و حومه‌های شهری

حومه‌نشینی عبارت از تمرکززدایی مردم، فرصتهای اشتغال و خدمات از بخشهای داخل یک شهر و مکان‌گزینی آنها در پیرامون منطقه ساخته شده شهری است.

از حومه تعاریفی به شرح زیر ارائه می‌شود:

- حوزه‌ای که غالباً به منطقه مسکونی اختصاص می‌یابد و در بیرون از شهر واقع است. یک حومه ممکن است به صورت یک روستا جلوه‌کند و یا یک شهر را شامل شود.
- بخش بیرونی یا پیرامونی یک شهر یا شهرک که اغلب به صورت منطقه مسکونی _ خوابگاهی در می‌آید و به‌طور گسترده از نظر فرصتهای اشتغال و خدمات به بخش مرکزی شهرها وابسته است.
- در پاره‌ای از کشورها، حومه‌های شهری به بخشهایی گفته می‌شود که در خارج از محدوده خدماتی شهرداریها قرار دارد.
- وجه تمایز حومه‌ها با شهرهای اقماری این است که حومه‌ها تامین‌کننده نیروی کار شهری و مصرف‌کننده کالا و خدمات شهری هستند. در مقابل، شهرهای اقماری، جذب‌کننده نیروی انسانی و تولیدکننده کالا و خدمات می‌باشند.
- درجه وابستگی شهرهای اقماری به شهر مرکزی، بسیار کمتر از حومه‌های شهری است.

تاریخچه حومه شینی

- از قرن نوزدهم ، به دلیل نارسائی‌ها و آلودگی‌های بخش قدیمی شهرها ، حومه‌ها برای زندگی خانواده‌های طبقه ثروتمند و طبقه متوسط شهری انتخاب شد.
- تکامل تکنولوژی حمل و نقل ، این قبیل خانواده‌ها را به زندگی در حومه‌ها و دور از بخش مرکزی شهرها علاقمند ساخت.
- در قرن بیستم ، ورود اتومبیل شخصی به زندگی خانواده‌های شهری ، افزایش وسایل حمل‌ونقل عمومی و با توسعه واحدهای مسکونی بوسیله شرکتهای ساختمانی در مرزهای دهشهر ، حومه‌نشینی گسترش یافت.
- در نیمه دوم قرن بیستم ، احداث پارکهای اداری و پارکهای صنعتی ، حومه‌هایی با کارکردهای اداری و صنعتی را به وجود آورد.
- در نتیجه، در این قبیل حومه‌ها ، خدمات رفاهی و تجاری مورد نیاز مردم تامین شد و در دسترس همگان قرار گرفت.

امتیازات حومه شینی

- هر طبقه‌ای از جامعه، در حومه‌های ویژه‌ای زندگی می‌کند زیرا انتخاب نوع حومه‌ها، مستقیماً با درآمد خانواده‌ها بستگی دارد. مهمترین عامل در توسعه حومه‌های طبقاتی اتومبیل شخصی بود.
- در اغلب موارد اعتبار اجتماعی و فرهنگی حومه‌های شهری، از مناطق مسکونی داخل شهرها بیشتر است.
- در اغلب حومه‌ها، فضای سبز و فضای آزاد به میزان کافی در دسترس حومه‌نشینان قرار دارد و تراکم واحدهای مسکونی کمتر از شهرها است. البته حومه‌های طبقات کم درآمد و حومه‌های قومی از این قاعده مستثنی می‌باشند.
- نسل جوان به علت شرایط محیطی که حومه‌ها دارند، سکونت در آنها را بر اقامت در داخل شهرها ترجیح می‌دهد. در مقابل، افراد کهنسال سعی دارند همواره در کنار دوستان، اقوام و مجاورت محل شغلی خود زندگی کنند.

نظرات مخالفان حومه‌های شهری

- حومه‌ها بیش از آنکه دوست داشتنی جلوه کنند در انسان بی میلی ایجاد می‌کنند ؛
- همه حومه‌ها یکدست می‌نمایند ؛
- ساکنین آنها پیرو سنت‌های قدیمی و محافظه کار هستند ؛
- حومه‌ها بی تحرک به نظر می‌رسند ؛
- به صورت مرکز کودکان در آمده‌اند ؛
- در اغلب آنها ، زنان مسلط بر امور هستند ؛
- حومه‌ها ضد فردگرایی عمل می‌کنند.

عوامل موثر در توسعه حومه‌ها

- احداث بزرگراه‌ها ؛
- عامل اتومبیل ؛
- عامل تلفن ؛
- آلودگی محیط‌های شهری ؛
- جدائی‌گزینی طبقاتی.

مفهوم دهشهر

- منطقه باریک در فاصله میان شهر و نواحی روستائی اطراف آن
- این منطقه تحت تاثیر عوامل مختلف شهر و روستا قرار دارد
- منطقه تحول میان شهر و زمینهای نواحی کشاورزی

مشخصات منطقه دهشهر

- در مرزهای دهشهر ، روستائیان کمتر از شهرنشینان فعالیت دارند.
- بخشی از زمینهای شهر و روستا ، همزمان مورد بهره برداری قرار می گیرد.
- فاقد بسیاری از زیرساختها شهری مثل فاضلاب ، آب تصفیه شده ، و خیابان است.
- در این منطقه ، استادیومهای ورزشی ، فرودگاهها ، ترمینالهای مسافربری ، دانشگاهها و تاسیسات فاضلاب شهرها احداث می شود.
- در پاره ای موارد ، وجود کارخانه های بزرگ و کوره های آجرپزی نشان دهنده منطقه دهشهر است.
- در اطراف برخی از شهرها ، در این منطقه برای ساکنین شهرها ، محصولات لبنی ، تره بار ، میوه و گوشت تهیه می شود.
- مرزهای این منطقه ناپایدار است.

مفهوم روستاشهر

مفهوم روستا شهر به سه نوع پدیده شهری با توجه به فرایند بوجود آمدن آنها اطلاق می شود:

- سکونتگاه روستایی که به علت تمرکز و تراکم جمعیت در آن ، از نظر جمعیتی معیار شهرشدن را پیدا می کند، ولی هنوز اکثریت جمعیت ، شاغل در فعالیتهای کشاورزی هستند. این نوع روستاشهرها معمولاً خودکفا هستند ؛
- نوع دیگر روستاشهر در نتیجه توسعه شهری و قرار گرفتن روستاهای نزدیک و پیرامونی شهرها در محدوده خدمات شهری بوجود می آیند. در واقع روستاها در روند توسعه شهری، در شهر جذب می شوند. در این وضعیت این بخش از شهر از نظر ویژگی های اجتماعی ، فرهنگی و اقتصادی هنوز خصوصیات روستایی را دارد ؛
- در سومین نوع ، در بخشی مسکونی از شهر (اغلب در مرکز شهر یا پیرامون آن) که محل جذب و تجمع افراد مهاجر با خصوصیات فرهنگی ، نژادی و قومی مشابه در شهر است ، توجه به سنتهای روستایی و قومی ، شکل متفاوتی از زندگی با دیگر مناطق شهر را بوجود می آید که به این بخش روستاشهر می گویند.

مفهوم حاشیه‌نشینی و حاشیه‌نشینان شهری

- نوعی شیوه زندگی متفاوت با سه شیوه رایج زندگی یعنی شهرنشینی، روستانشینی و زندگی ایلاتی که ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی مخصوص به خود و بافت فیزیکی معینی دارد.
- در شهرها، حاشیه‌نشین کسی است که در شهر ساکن است ولی به علل مختلف نتوانسته جذب نظام اقتصادی شهر شود و از خدمات شهری استفاده کند.
- بعلاوه، مفهوم حاشیه‌نشینی شهری توصیف کننده وضع زندگی تمام کسانی است که در جامعه شهری ساکن هستند ولی از نظر درآمد، بهره‌گیری از خدمات و امکانات در شرایط مطلوبی به سر نمی‌برند.
- فرهنگ حاشیه‌نشینی بازتاب شیوه زندگی طبقات پایین اجتماع است که معمولاً به عنوان فرهنگ فقر شناخته شده و در محله‌ها یا کوچه‌های کثیف یک شهر با مساکن انحطاط‌یافته و غیرمعمولی دیده می‌شود

فرایند ایجاد حاشیه‌نشینی

- در تبیین فرایندهای موثر بر ایجاد حاشیه‌نشینی باید به تغییرات بنیادی در زمینه فعالیت‌های اقتصادی و روابط اجتماعی در جامعه روستایی، شهری و یا ایلاتی و عشایری اشاره کرد
- این تغییرات باعث می‌شوند مازاد نیروی انسانی به مراکز بزرگ شهری که جایگاه تراکم و تمرکز ثروت جامعه است، سرازیر شود.
- در این مقطع، شهرها که امکانات کافی برای جذب این نیروی انسانی مازاد را ندارند، آنها را پس زده و به حاشیه یا جایی می‌رانند که حداقل امکانات عرضه می‌شود.
- بنابراین زمانی که مردم فاقد امکانات، از انزوا گریخته و به حاشیه‌نشینی در شهرها روی می‌آورند، در حقیقت نوعی زندگی را انتخاب می‌کنند که فلاکتی دیگر است.
- تمرکز این مردم در کانون‌هایی با شکل فیزیکی خاص که با فرم مسکن متعارف شهری متفاوت است، ایجاد کننده منطقه یا مناطق حاشیه‌نشین است.

مشخصات ساخت و بافت فیزیکی مناطق حاشیه‌نشین

- واحدهای مسکونی رو به ویران و فرسوده
 - تجهیزات ناقص و فاقد ابتدائی‌ترین و ساده‌ترین وسایل بهداشتی ، خدماتی و فرهنگی
 - تسلط فرهنگ فقر و جدایی‌گزینی توده‌ای مردم روستایی از جامعه شهری ؛
 - شهرک‌های چسبیده به شهر با مواد و مصالح کم دوام ساختمانی ؛
 - گوشه‌گیری مردم آن از زندگی شهری ؛
- حاشیه‌نشینی اصطلاح مترادفی به نام زاغه‌نشینی دارد. این اصطلاح اشاره به نوعی مسکن دارد که حاشیه‌نشینان در آن زندگی می‌کنند.
- زاغه‌نشینی در رابطه مستقیم با کمبود زمین شهری و مسکن است.
 - مناطق زاغه‌نشین دارای جمعیت متراکم و در هر اتاق آنها سه نفر و بیشتر زندگی می‌کنند
 - مهمترین ویژگی مناطق زاغه‌نشین، نوع ساختمان خانه‌ها و بافت فیزیکی آنها است که به اشکال زاغه ، آلونک ، کپر ، زیرزمین ، چادر و اتاق حلبی معروف هستند.

عوامل موثر در مهاجرت‌های روستایی

- رشد سریع جمعیت و وسعت‌یابی ابعاد خانواده‌های روستایی
- محدود بودن میزان آب و خاک در روستاها
- مشکل تامین معیشت روزمره خانواده‌های روستایی که دارای فرزندان بیشتری هستند
- عدم دسترسی به فرصت‌های اشتغال ، عده‌ای از جوانان روستایی
- در اروپا ، کاهش میزان مرگ و میر به همراه کاهش زاد و ولد سنتی و گرایش به میزان زاد و ولد متوسط با.
- رشد جمعیت و مهاجرت به مستعمرات وسیع اروپایی
- انباشت سرمایه و امر توسعه ، همراه با تجمع همه ثروتها و درآمدها در شهرها
- فرصت‌های آموزشی و تحصیلاتی. و عدم رغبت جوانان روستایی برای بازگشت به روستا بعد از پایان تحصیلات ، به علت فقدان فرصت‌های اشتغال برای آنها

تغییرات اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی ناشی از مهاجرت‌های روستائی

- مهاجرت‌های روستائی ، با توزیع مجدد جمعیت ، اقتصاد ملی را تحت تاثیر قرار می دهد.
- روستاها ، با مهاجرت‌های روستائی ، نیروی کارآمد خود را از دست می دهند و در صورت مهارت داشتن مهاجرین ، این جریان به نفع جامعه شهری است. در غیر این صورت ، شهرها تحت فشار قرار می گیرند.
- اغلب مهاجرین روستائی به سرعت در مشاغل غیر حرفه‌ای جذب می شوند. در شهرها ، نحوه اشتغال و یا بیکاری آنها ، بدتر از اشتغال و میزان بیکاری خود شهر نیست.
- اشتغال دایمی مهاجرین روستائی ، بامدت زمان اقامت آنها در شهر مرتبط است.
- مهاجرین روستائی از نظر تامین زندگی و ادامه حیات در شهر اطمینان خاطر بیشتری دارند.
- در کشورهای جهان سوم ، تحول در شرایط اقتصادی و یا کاهش میزان بیکاری در مرحله اول ، شهرهای بزرگ را شامل خواهد بود. این موضوع را مهاجران روستایی درک می کنند.
- مهاجرین روستائی اشتغال ناقص و موقتی در شهرها ، را سودمندتر از اشتغال ناقص در روستاها می دانند.
- شتاب مهاجرت‌های روستائی به شهرها ، سبب توسعه شهری نسنجیده و ناموزون می شود.

عوامل مهاجرت‌های روستایی به شهرها

ویژگی های شهرهای جهان سوم

- شهرهای جهان سوم دارای دوگانگی در مورفولوژی شهری هستند
- در شهرهای جهان سوم امروزه عامل اقتصادی تعیین کننده اکولوژی اجتماعی شهرها است
- شهرهای جهان سوم دارای اقتصاد دوگانه ای هستند
- از نظر تاریخی، جریان شهرنشینی در کشورهای جهان سوم شتابان، زودرس و روندی غیرعادی داشته است. امروزه افزایش جمعیت شهرها همه مسائل این کشورها را تحت تاثیر قرار داده است.

رفتار اجتماعی و فضای شهری

- در اغلب نواحی جغرافیایی، رفتارها، نگرشها و عقاید اجتماعی_ سیاسی مردم شهر تحت تاثیر محله مسکونی، نوع اشتغال، سن و ساخت اجتماعی_ اقتصادی خانوادهها قرار میگیرد.
- چنانچه در امر انتخابات، رای مردم به احزاب سیاسی نیز از شرایط اجتماعی_ اقتصادی فضای شهری تاثیر میپذیرد.
- برابر تحقیقات انجام شده، در شهر پاریس هنگام انتخابات، به سبب تسلط طبقه متوسط در شهر، جناح راست همیشه رای بیشتری بدست میآورد.
- در کمونهای اطراف پاریس (محل زندگی طبقات کارگری) احزاب چپ رای بیشتری کسب می کنند. این منطقه بنام کمر بند سرخ خوانده می شود.

آسیب‌شناسی اجتماعی و فضای شهری

- میان کیفیت مسکن و رفتارهای انسانی (مانند خودکشی، نارسایی‌های روانی، الکلیسم، میزان طلاق، انحرافات و کجروی‌ها و سرانجام مرگ و میر کودکان) رابطه مستقیمی وجود دارد.
- کیفیت مسکن و غیراستاندارد بودن آن بازتابی از شرایط اجتماعی-اقتصادی خانواده‌ها می‌باشد.
- میزان مرگ و میر کودکان و کیفیت تسلط امراض در خانواده‌ها به عواملی همچون فقر و ثروت، کیفیت مسکن، شرایط بهداشت و درمان بستگی دارد.
- در سال ۱۸۳۲ میلادی در شهر لندن، میزان مرگ و میر ناشی از شیوع مرض وبا در محلات ثروتمندنشین با مسکن مطلوب و بهداشت کافی بسیار کمتر از مرگ و میر در محلات فقیرنشین بود.
- مسکن سالم و دسترسی به درمان و بهداشت مورد نیاز می‌تواند از ابتلاء خانواده‌ها به انواع امراض جلوگیری کند و مرگ و میرهای غیرطبیعی را از بین ببرد.

موقع مطلق شهرها

- موقع مطلق يك شهر ، از محیط طبیعی آن تاثیر مي پذيرد. ساختمان زمین شناسي شهر ، توپوگرافي آن ، شیب زمین ، سطح ایستائي آب از جمله عوامل طبیعی به شمار مي روند. ویژگیهاي موقع مطلق شهر ، در دوره هاي باستانی و ماقبل صنعتي ، بیشتر از امروز در سرنوشت شهر و مردم آن دخالت داشته است زیرا ، در آن دوره ها ، موقع مطلق شهر ، امکانات دفاعي ، تامین آب مشروب مردم و تهیه مواد غذائي مصرف شهر را فراهم مي ساخت.

موقع نسبي شهرها

- موقع نسبي يك شهر ، نسبت به شرایط پیراموني ، شهرها و سکونتگاهها ارزیابي مي شود. موقع مطلق و موقع نسبي از نظر علل تولد شهر و ارتباط آن با سایر شهرها در سیستم شهری بسیار مهم مي باشد.

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

پایان فصل دوم

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

بسم الله الرحمن الرحيم

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

فصل سوم

تاریخ شهرنشینی و جغرافیای تاریخی شهر

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

هدف مرحله ای

- آشنایی با چگونگی ایجاد پدیده شهر و سکونتگاه‌های شهری
- آشنایی با نظریه‌های مختلف در باره پیدایش نخستین شهرها
- آشنایی با مورفولوژی شهرها در دوره‌های مختلف تاریخی
- آشنایی با سیر تکوینی شهر در دوره‌های مختلف تاریخی
- آشنایی با عوامل محیط طبیعی موثر در تکوین شهر
- آشنایی با مشخصه‌های اجتماعی_اقتصادی شهر در دوره‌های تاریخی

هدف های رفتاری _ آموزشی

- ✓ تبیین چگونگی یکجانشین شدن انسان و ایجاد نخستین شهرها
- ✓ تشریح پایگاه های تفکر در منشاء پیدایش شهرها
- ✓ تشریح و مقایسه نظریه ها در منشاء پیدایش شهر
- ✓ توصیف نواحی پیدایش شهرهای اولیه و چگونگی شکل گیری آنها
- ✓ تشریح چگونگی گسترش شهرگرایی و ایجاد شهرهای باستانی در حوضه مدیترانه
- ✓ تشریح ساخت شهرها در یونان و روم باستان
- ✓ توصیف شهرنشینی و زندگی شهری در قرون وسطی و عوامل موثر در ساخت شهرها
- ✓ تشریح عوامل موثر بر مورفولوژی شهرها در دوره رنسانس
- ✓ تشریح ، توصیف و مقایسه شهرهای دوره ماقبل صنعتی
- ✓ تشریح و توصیف مورفولوژیک شهرهای صنعتی و نقش آنها در پیدایش تفکرات سیاسی
- ✓ تحلیل چگونگی ایجاد ، گسترش ، ساخت و سیمای مورفولوژیک شهرهای استعمار زده
- ✓ تشریح مشخصات ، عوامل و عناصر تشکیل دهنده شهرهای اسلامی
- ✓ تشریح مشخصات شهرهای فراصنعتی

پیدایش حیات روی کره زمین

- زمین‌شناسان سن کره زمین را حدود ۴/۵ میلیارد سال برآورد می‌کنند.
- در آغاز، به علت دمای بسیار زیاد سطح کره زمین، امکان پیدایش حیات وجود نداشته است.
- بعد از حدود ۲ میلیارد سال، دمای سطح اقیانوس‌ها چند درجه‌ای از دمای جوش آب پائین‌تر آمد و اولین اشکال حیات به صورت اسیدهای آمینه و تک هسته‌ای، آلگها و باکتریها پیدا شدند.
- انسان‌شناسان پیدایش موجودات انسان‌نما بر روی کره خاک را به حدود چهار میلیون سال قبل مربوط می‌دانند،
- براساس فسیل‌های بدست آمده، پیدایش انسان هوشمند را می‌توان به حدود ۲/۵ میلیون سال قبل نسبت داد.

تاریخ سکونت روی کره زمین

- انسان‌های اولیه در يك جا زندگی نمی‌کرده‌اند. آنها به مواهب طبیعی در دسترس وابسته بودند.
- میوه چینی، شکار و ماهیگیری راه‌های گذران زندگی انسان‌های اولیه به شمار می‌آمدند.
- حیات انسان‌های اولیه تا حدود ۱۵ الی ۱۰ هزار سال قبل ادامه داشت و عصر حجر قدیم (پالئولیتیک) نامیده می‌شود.
- اساس سکونتگاه انسان‌های اولیه را زندگی بر روی درختان و غارنشینی تشکیل می‌داده است.
- انسان عصر حجر قدیم با روی آوردن به زندگی خانوادگی، گروهی و قبیله‌ای بتدریج سکونت در اقامتگاه‌های فصلی بوجود آمده در کنار رودها، باتلاق‌ها و خلیج‌های کوچک را انتخاب نمود.
- سنگواره‌های يك ساختمان کلبه مانند در تانزانیا (افریقا)، شاهدهی بر استفاده انسان از آن در حدود ۸/۱ میلیون سال قبل است.

ایجاد سکونتگاه‌های روستایی

- در حدود ۱۵ تا ۱۲ هزار سال قبل، در نواحی با آب‌وهوای مساعد و خاک حاصلخیز، پرورش گیاهان و تولید اولین محصولات کشاورزی و اهلی کردن حیوانات، انجام شد.
- این تحولات محیطی منابع ذخیره غذایی را برای ادامه حیات انسان فراهم ساخت و زمینه را برای ایجاد سکونتگاه‌های روستایی فراهم آورد.
- تکمیل سیستم آبیاری، اختراع چرخ، وسایل کشت محصول و امکانات انبار کردن محصولات بر اعتبار روستاها افزود.
- در این دوره واحدهای مسکونی و انبارهای روستایی از گل ساخته می‌شد و در هر یک از روستاها بین ۶ تا ۶۰ خانوار زندگی می‌کردند.
- هر یک از این خانوارها خدای مخصوص، معبد مخصوص و گورستان مخصوص خود را داشتند. بدین ترتیب سکونتگاه‌های روستایی و دائمی بین هزاره نهم تا چهارم قبل از میلاد در تمدن بشر ظاهر شد.

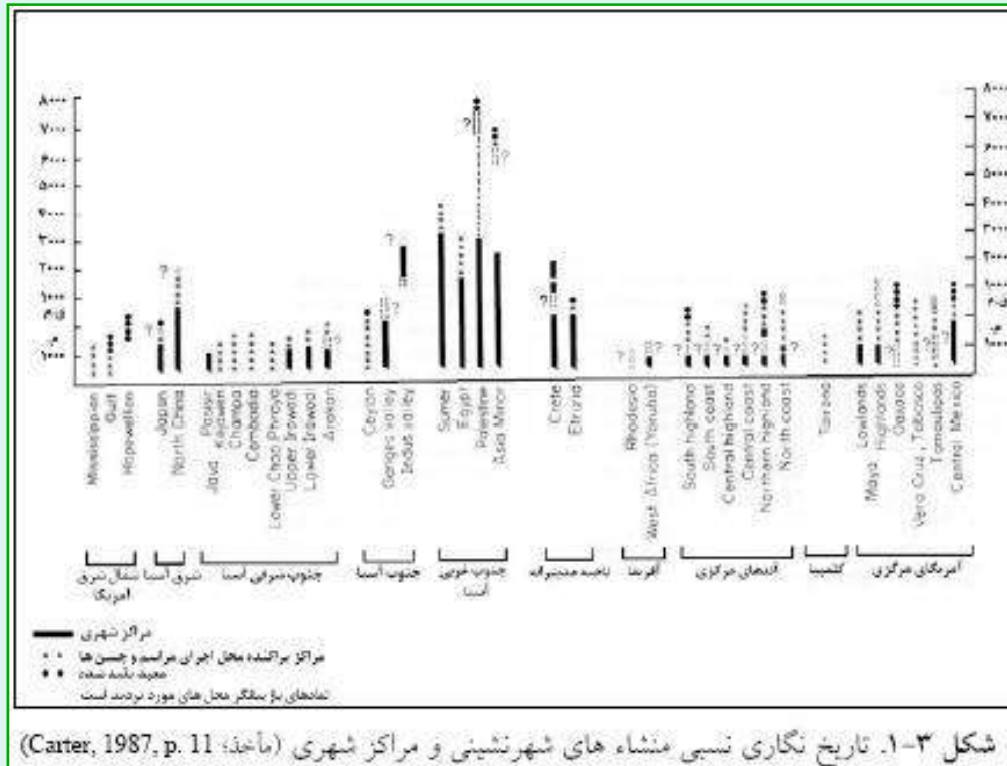
ویژگی های سکونتگاه‌های شهری اولیه

افزایش ارتباط و همکاری روستاها و اهمیت یافتن برخی روستاهای مرکزی، شکل تازه‌ای از سکونتگاه‌های انسانی به صورت شهر را بوجود آورد.

- شهرهای اولیه جمعیت زیادی نداشتند، جمعیت آنها بین ۲ تا ۲۰ هزار نفر در نوسان بود
- به صورت جزیره‌ای در میان نواحی روستایی-کشاورزی بوجود آمده بودند.
- مردم شهر بر پایه شغل خود قشربندی می‌شدند و از نظر سازمان کاستی نیز هر فردی به طبقه معینی تعلق داشت.
- روحانیون و جنگجویان در راس جامعه، بازرگانان و صاحبان صنایع دستی در سطح بعدی و روستائیان، خدمتکاران خانه‌ها، دریانوردان و بردگان آزاد شده در آخرین سطح قرار می‌گرفتند.

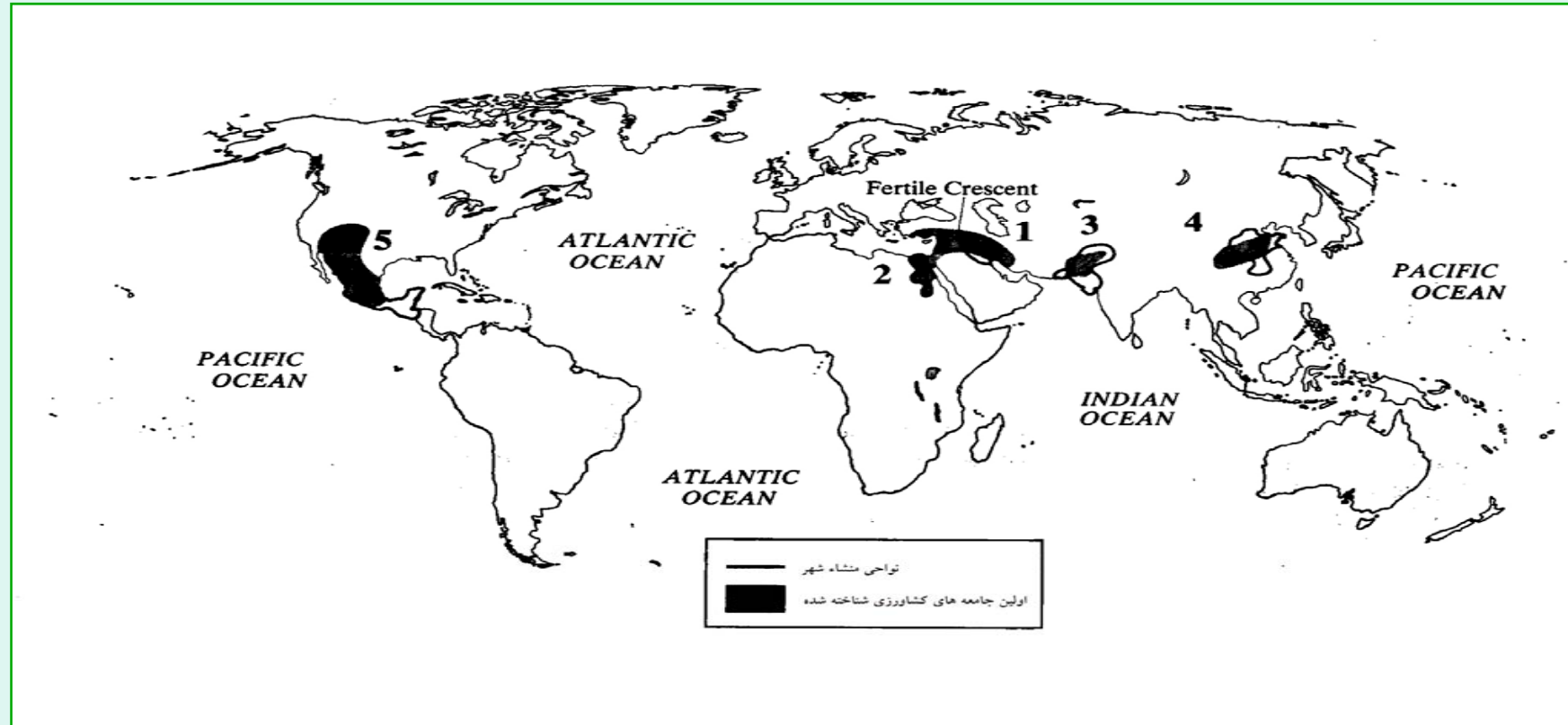
هسته‌های اولیه شهرنشینی

- جنوب غربی آسیا ،
- آمریکای مرکزی ،
- پرو ،
- هند ،
- چین .

نواحی منشا نخستین شهرها

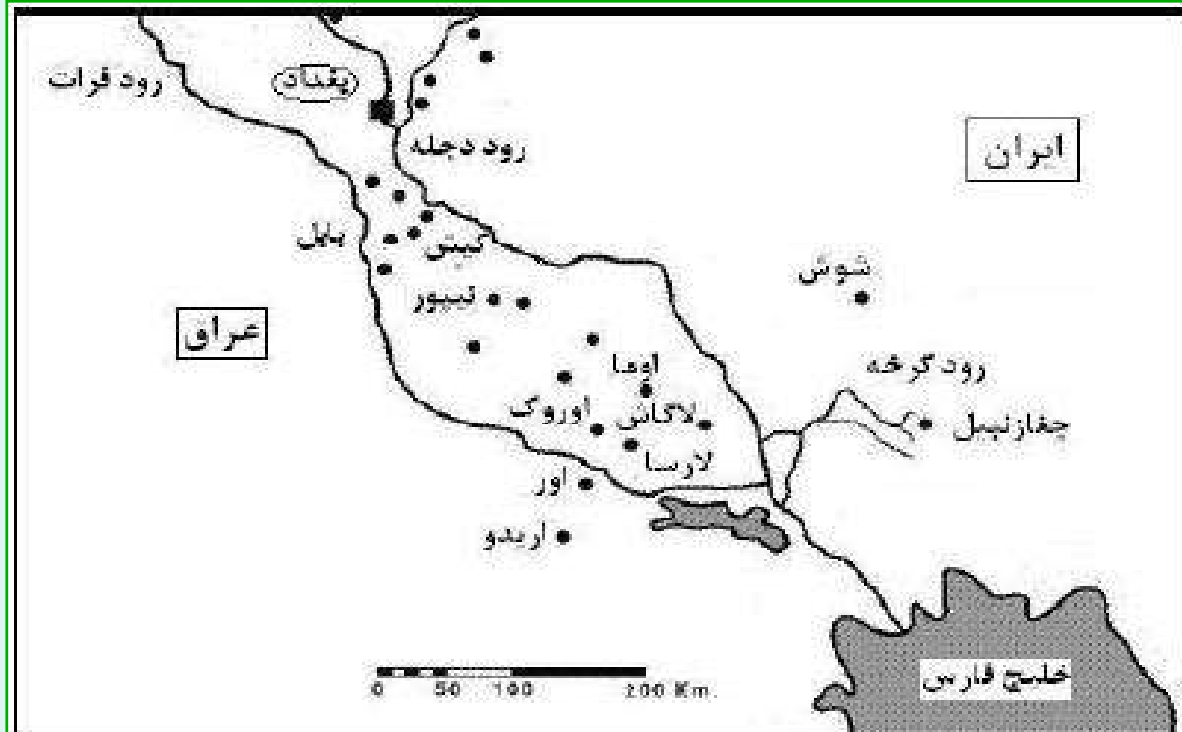

شهرهای اولیه در ناحیه بین‌النهرین

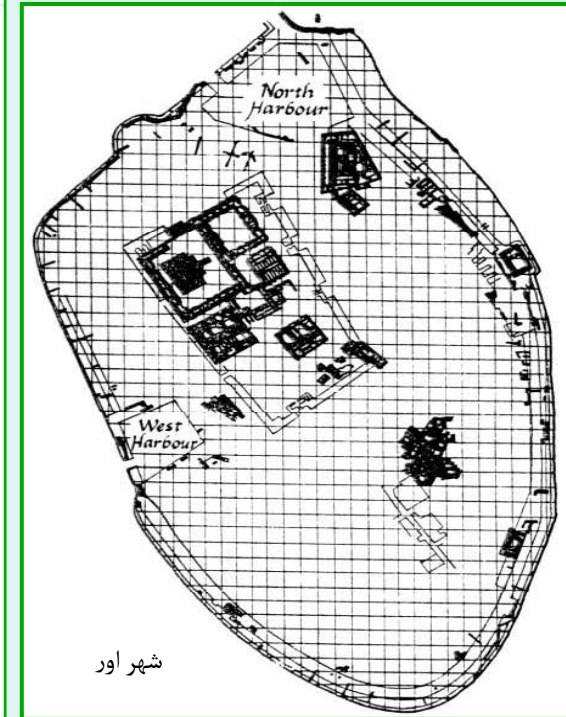
- در حدود ۳۵۰۰ سال قبل، در جنوب غربی آسیا در ناحیه بین‌النهرین برای اولین بار در تاریخ بشر مجموعه‌ای از روستاها با جمعیت بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ نفر شکل گرفت که هسته‌های اولیه نخستین شهرها را تشکیل دادند.
- در این ناحیه شهرهای اولیه مانند، اریدو، کیش، اور، لاگاش و نیپور از تکامل تدریجی روستاهای اولیه پدید آمدند که به صورت دولت‌شهر اداره می‌شدند و دارای زبان و مذهب یکسان و سازمان اجتماعی تکامل یافته‌ای بودند.
- شهرهای اولیه در مرکز مجموعه روستاها و زمین‌های کشاورزی قرار داشتند و مازاد تولید روستاهای اطراف در آنجا مبادله می‌شد.
- در اغلب شهرها طبقه روحانی بر ساخت اجتماعی شهر حاکم بود و امور دینی و اقتصادی شهر را رهبری می‌کرد.
- در این شهرها فقط سه تا چهار درصد جمعیت ناحیه سکونت داشتند. معابد و قصرها از ساختمانهای اصلی شهر به شمار می‌آمدند لیکن معابد هم از نظر کالبد و هم از نظر کارکرد و نقش مهمترین عنصر شهری محسوب می‌شدند.

شهرهای اولیه در ناحیه بین النهرین

نقشه ۱-۳. موقعیت مراکز شهری اولیه در ناحیه بین النهرین

شهرهای اولیه در نواحی رود نیل ، رود سند و آناتولی

- در دره رود نیل، مصر ، شهرهایی مانند ممفیس و تب بین هزاره سوم و چهارم قبل از میلاد و
- در دره رود سند، هند، شهرهای موهنجودارو و هاراپا حدود ۲۵۰۰ سال قبل از میلاد با گسترش پاره‌ای از نوآوریهای تمدن شهری از بین‌النهرین در حوزه‌های حاصلخیز شکل گرفتند.
- شهر هاراپا دارای دو خیابان شرقی_ غربی و سه خیابان شمالی_ جنوبی با عرض در حدود یازده متر بود. شهر دوازده چهارراه داشت که کوچه‌های فرعی از آنها منشعب می‌شد.
- بیشتر واحدهای مسکونی و همچنین طرح آبرسانی شهر بطور منظم و با معیارهای علمی آن زمان ایجاد شده بودند.
- در بخش مرکزی شهر هاراپا سازمانهای اداری و مذهبی شهر فعالیت داشتند، بخش ویژه‌ای از شهر برای محله کارگرنشین تعیین شده بود و شهر با دیوارهایش یک واحد مستقل را در ناحیه تشکیل می‌داد که جملگی بیانگر بالندگی تفکر شهرسازی در این شهر و نظایر آن است.
- شهر چاتال‌هیوک در آناتولی ، ترکیه ، که منشاء وجودی آن را (بعضاً به عنوان اولین شهر) به ۹۰۰۰ سال پیش نسبت می‌دهند ، از دیگر شهرهای اولیه به شمار می‌آید.

عوامل توسعه و نابودی شهرهای اولیه

- ساخت اجتماعی
- تکنولوژی
- آتش سوزی
- شیوع امراض
- هجوم قبایل
- هجوم دشمنان
- فقر
- آلودگی
- تراکم شدید جمعیت

ساخت شهرهای اولیه ؛ دولت‌شهرهای سومری

- واحدهای کوچک سیاسی نسبتاً مستقل و خودگردان بودند
- مذهب و زبان مشترک داشتند
- از نظر اقتصادی نیز به یکدیگر وابسته بودند.
- نمونه مشخص این شهرها ، دولت شهرهای اور ، لاگاش ، نیپور ، اریدو و کیش ، بودند.
- هر واحد شهری در این دوره شامل شهر و اراضی حومه آن و گاهی چند شهر کوچک ، روستا و آبادی می‌شد.
- مرکز هر واحد شهری ، خود شهر بود و بخش‌های مختلف آن را بندر ، کانال ، معابد ، واحدهای مسکونی ، کارگاه ها ، مغازه ها و مراعات اطراف تشکیل می‌داد.

نظام سیاسی دولت شهرهای سومری

نظام سیاسی دولت شهرهای سومری را مردم سالاری بدوی گفته‌اند که بر سه دستگاه و به شرح زیر استوار بود:

۱. مجمع عمومی شهر. قدرت سیاسی را در دست داشت. تمام امور مهم اجتماعی بعد از تصویب مجمع عمومی شهر انجام می‌گرفت. قوانین جامعه دولت شهری بیشتر خصوصیات محلی داشتند.

۲. شورای معتمدین. امور روزمره جامعه شهری را اداره می‌کرد.

۳. حاکم شهر. حاکم شهر هیچگاه قدرت مطلق و فطرت استبدادی نداشت و نمی‌توانست به دلخواه خود رفتار کند.

ویژگی های شهرهای اولیه

۱. اندازه جمعیتی.
۲. ساختار جامعه.
۳. سرمایه عمومی.
۴. نگارش و علوم.
۵. تجارت.

عوامل شناخت شهر از روستا در آغاز تمدن بشری

- ارتباطات تجاری ؛
- برج و بارو و استحکامات ؛
- وجود يك بازار ؛
- دارا بودن يك دادگاه با بعضی قوانین ویژه ؛
- وجود شیوه‌ای از تعاون و همکاری ؛
- حاکمیت شیوه دولتشهری, یا دارا بودن يك نقش نسبتاً مستقل.

پایگاه‌های تفکر در منشاء پیدایش شهرها

- جبرگرایی جغرافیایی ،
- پخش گرایی ،
- تکامل.

پایگاه تفکر جبرجغرافیایی

- فردريك راتزل از پایه گذاران آن به شمار مي رود،
- متمدن ترین شکل سکونتگاه بشري محصول عوامل طبيعي ویژه است
- اراضي پست رودخانه‌اي خاور نزديك محيط خاصي را ايجاد کرده که مازاد حاصل از کشت محصولات و پرورش حيوانات، بنيانهايي براي زندگي شهري فراهم آورده است.

پایگاه تفکر پخش گرایی

- از علم مردم‌شناسی و کرسی باستان‌شناسی در درون آن منشاء گرفته است.
- ارتباط نزدیکی با محیط‌گرایی دارد.
- خصلت‌هایی که بواسطه تسلط یک محیط خاص ایجاد شده‌اند، ابتدا به نواحی مجاور و سپس به مکان‌های دورتر دارای شرایط طبیعی متفاوت گسترش پیدا می‌کنند.
- مشابهت‌های فرهنگی در محیط‌های متفاوت باهم به این طریق تبیین می‌شود.
- شهر یک پدیده مستقل در محیط مشخص اراضی پست رودخانه‌ای خاورمیانه بوده، ولی متعاقباً به طرف شرق به سوی دره رود سند و به طرف غرب به سوی حوضه مدیترانه، جزیره کرت، و سپس در امتداد آن به یونان و روم گسترش یافته است.
- با تاسیس مهاجرنشین‌های یونانی و توسعه امپراطوری روم، زندگی شهری به درون اروپا آمد.

پایگاه تفکر تکامل سکونتگاه‌ها

- اشکال پیچیده، توسعه‌هایی از اشکال اولیه ساده هستند که با روالی ساده و مرتب در مراحل بعدی بوجود می‌آیند.
- مردم شناسان معاصر دوره‌های کاملاً تعریف‌شده‌ای را ارائه می‌کنند که در آنها تاریخ نوع بشر از وحشی‌گری تا بربریت و سپس تمدن معنی و تفسیر می‌شود.
- این دوره‌ها با خود انواع سکونتگاه را داشتند.
- اگر مقطع دره یک رود را بصورت یک مدل فضایی در نظر بگیریم، تغییرات از زندگی مبتنی بر شکار و چوب‌بری در دورترین نقاط در دسترس دره، جاییکه فقط کمپ‌های موقت وجود دارند تا دهکده‌ها و روستاها در دامنه‌های پائین‌تر جاییکه اراضی هموارتر می‌شوند و به زیر کشت می‌روند و سرانجام در دلتای رود، شکل نهایی یعنی زندگی در شهری کوچک دیده می‌شود.
- زمان و فضا هر دو نمایشگر الگویی از همگرایی در شهر هستند، جاییکه در طول زمان تمدن در آن شروع می‌شود و تغییرات ساخت فضایی در آن نمود پیدا می‌کند.

نظریه‌های مربوط به علل پیدایش شهرها

- نظریه جامعه آبی (هیدرولیک) با بنیان‌های زیست محیطی برای شهرگرایی؛
- نظریه اقتصادی یا گسترش شهر پیرامون بازارها؛
- نظریه نظامی یا گسترش شهر پیرامون نقاط قوی دفاعی؛
- نظریه مذهبی یا گسترش شهر پیرامون معابد، عبادتگاه‌ها و زیارتگاه‌ها.

نظریه جامعه آبی (هیدرولیک)؛ مفهوم مازاد تولید

- تمدن واقعی فقط در مناطقی که دارای اقلیم مساعد و خاک حاصلخیز بوده‌اند، ظاهر شده است.
- در این شرایط محیطی، تولید مازاد به انسان این امکان را می‌دهد تا فارغ از هر نوع مشکلاتی برای بقا و صرف همه انرژی و فکر خود، آنچه را برای رفاه و پیشرفت لازم داشته و بطور طبیعی در سرزمین او یافت نمی‌شده از طریق مبادله و دادوستد بدست آورد.
- در دوره نئولیتیک جدید این شرایط باید در نواحی وسیع وجود داشته باشد و بتواند جمعیتی زیاد را در بر گیرد.
- این جمعیت کم کم به مشاغل تخصصی گرایش پیدا کرده به توسعه اجتماعی می‌رسند. به این ترتیب شهرهایی به وجود آمده و سیر تمدن راه تکامل را می‌پیماید.
- شرف در کشاورزی و بوجود آمدن مازاد تولید، تا حد زیادی نتیجه آبیاری یا تغییر شیوه کشت از دیم یا بارانی به آبی بوده است.
- نظام آبیاری خود بوجود آورنده الگویی از نظام کنترل دیوان‌سالاری اداری پیچیده است، و یک نظام اداری از مشخصه‌های یک شهر است. نتیجه اینکه تغییر اجتماعی ضرورتی اداری پیدا می‌کند

نظریه اقتصادی ؛ شهر بعنوان مکان بازار

- تفسیر اول بنام تفسیر تجاری ، شهر را محصول تجارت راه دور می داند ،
- تفسیر دوم به نام مازاد ، شهر بعنوان مرکز ایجاد شده در یک ناحیه جغرافیایی است تا فرآیندهای مبادله را در داخل آن تنظیم و مرکزیت بخشد.
- در خط تصویری هیروگلیف نماد شهر، علامت بعلاوه یا ضربدر در داخل یک دایره بوده است. علامت بعلاوه نشان دهنده محل تلاقی راهها در مکان بازار است،
- شکل گیری بسیاری از شهرهای قرون وسطی در اروپا در قلمروی تجاری آنها جستجو شده و تمدن انسانی را زاده غریزه تجاری بشر می داند.
- حدود ۹۰۰۰ سال قبل از میلاد، تجارت محلی با گروه های شکارچی باعث پیدایش شهرهایی مانند چاتال هیوک در آناتولی ترکیه شده است.

نظریه نظامی؛ شهر به عنوان یک محل دفاعی محکم

- عنصر دایره در خط تصویری هیروگلیف نماد دیوار یا استحکامات دفاعی خارجی بوده است.
- منشاء شهرها بخاطر نیاز مردم به جمع شدن در کنار هم برای حفاظت خود بوده است.
- زمانیکه این تجمع در داخل یک قلعه نظامی نمود پیدا کرد، تغییرات بعدی با مشخصه زندگی شهری بوقوع می پیوندد و شهرها ظاهر می شوند.
- در مورد شهر چاتال هیوک نیاز برای دفاع می تواند دلیل اصلی برای شیوه خاصی باشد که واحدهای مسکونی را در کنار هم به صورت حلقه ای و بدون راه ورودی در دیوارهای خانه، طراحی و ایجاد می کرد
- کارائی این طرح دفاعی مشخص است و در طول ۸۰۰ سال موجودیت شهر چاتال هیوک، هیچ شاهد یا مدرکی برای غارت و چپاول آن وجود ندارد.
- در بیشتر شهرهای اولیه استحکامات دفاعی دیده می شود و باید پذیرفت که برخی سکونتگاهها از ابتدا نقاط قوی دفاعی بودند
- تجمع جمعیت و سازمان های نهادی که بخشی ضروری در استحکامات دفاعی محلی هستند، احتمالاً در ظهور شهرها نقش داشته اند.

نظریه مذهبی: شهر بعنوان عبادتگاه

- نظریه مذهبی مبتنی بر نگرش ارائه شده توسط ابن خلدون، جغرافیدان و مورخ بزرگ مسلمان قرن ۱۴ میلادی (نهم هجری قمری) می باشد.
- فرهنگ شهری یا متمدن (حضری عمران) مشخصه جوامع شهرنشین بعد از ظهور اسلام است.
- برای گذر از فرهنگ کوچ نشینی به فرهنگ شهری و متمدن، منطق جدید بوسیله مذهب (اسلام) فراهم آمد.
- عوامل مذهبی در به هم پیوستن گروه های مختلف اجتماعی در سکونتگاه های مختلف انسانی و نیز در تمرکز جمعیت و پیدایش شهرها بسیار موثر بوده اند.
- در بسیاری از شهرهای اولیه کاهنان شهر با انجام دادن آیین های مذهبی اعمال زیانبخش طبیعی را از جامعه شهری دور می کردند.
- زمانی که معبد در مکان های پرجمعیت که بازار قبیله در آنها وجود داشته، ساخته می شد، بتدریج تأسیسات شهری و تقسیم کار بوجود می آمد و روستای مرکزی کارکرد شهری پیدا می کرد.
- همراهی زیارتگاه ها و معابد با شهرهای اولیه کشف شده را در نقش غالب ساختمان های مذهبی در طرح های شهری می توان دید.

فرایند ایجاد شهرهای یونانی

- فرایند ایجاد سکونتگاه‌های شهری ابتدا در قالب واژه پلیس معنی پیدا کرده است.
- سازمانی موزائیک مانند از اجتماعات روستایی، سازمان مشخص سکونتگاهی را تشکیل می‌داده است. برخی از اینها اجتماعات سرزمینی بزرگتر را تشکیل دادند که پلیس نامیده می‌شد.
- پلیس نه یک شهر و نه یک کشور یا دولت، بلکه ترجمه مرسوم آن دولت‌شهر است
- سرزمین تحت اشغال این اجتماعات بزرگ (پلیس) آتیکا نامیده می‌شد.
- آتیکا شامل آتن، پیراوس و روستاهای متعدد می‌شد.
- همه جمعیت ساکن آتیکا شهروند و آتنی خوانده می‌شدند.
- بنابراین در پلیس یا دولت‌شهر امکان ایجاد یک شهر مرکزی وجود داشته، گرچه این امکان به عنوان یک فرایند کلی در همه جا مصداق پیدا نمی‌کرده است

ساختار و کارکرد شهرهای یونانی

- کارکردهای مذهبی، دفاعی، تجاری و مدیریتی مهمترین نیروهای عامل در اجتماع جمعیت و شکل گیری شهر در تمدن یونان باستان بوده اند.
- معبد، نماد مذهبی شهر، اوج هنر معماری یونان را نشان می داد و در آکروپولیس (شهر بلند) قرار داشت.
- در آکروپولیس دو عنصر مذهب و حکومت و کنترل نظامی در یک جا جمع می شد.
- آگورا محل بازار و میدان مسابقه و بازی، ولی مهمتر از آن محل اجتماع مردم و هدایت امور عمومی شهر بود.
- قربانگاه ها و معابد در اطراف آگورا ساخته شدند، اگرچه آنها با معابد موجود در آکروپولیس از نظر تقدس و احترام برابری نمی کردند.

موقعیت آکروپولیس در شهر آتن

تصویر ۱-۳. تمایی از آکروپولیس در شهر آتن

محدودیت رشد شهرها و ایجاد کولونی‌های یونانی

- در یونان باستان فلاسفه بزرگ، شهرهای کوچک را محترم می‌شمردند و به محدودیت مرزهای شهری برای رضایت شهروندان اعتقاد داشتند.
- ارسطو جمهوری آرمانی خود را با ۵۰۴۰ شهروند مشخص می‌کرد. وی معتقد بود یک دولت‌شهر لازم است در حدود سی هزار نفر جمعیت داشته باشد.
- رشد جمعیت و محدودیت اراضی در پیرامون شهرها موجب مهاجرت شهروندان آتنی به طرف غرب و شرق در سرزمین اصلی اروپا شد.
- جمعیت مازاد از سرزمین مادری خود به نواحی اطراف مهاجرت کردند. این سرزمین‌های جدید آباد و مسکون شده توسط مهاجران، کولونی نامیده می‌شدند.
- واژه‌های کولونی و کولونیزاسیون ترجمه واژه آپوئیکا در زبان یونانی، به معنی مهاجرت به خارج یا خانه دور است. در این کولونی‌ها، شهرهای جدید در هزاره اول قبل از میلاد شکل گرفتند.

ساختار شهرهای رومی

- در اواخر هزاره اول قبل از میلاد و قرون اولیه میلادی ، شهرهای رومی متأثر از نقشه‌های یونانی موسوم به نقشه‌های هیپوداموس ساخت ویژه‌ای را به نمایش می‌گذراند.
- شهرهای رومی که در آغاز به صورت اردوگاه‌های نظامی بودند، تقریباً همه با یک برنامه‌ریزی شهری منسجم و علمی اداره می‌شدند.
- پیرامون شهرهای رومی دروازه و برج و باروها ، در مرکز شهرها میدان‌های عمومی و ساختمان‌های شهرداری، استادیوم ورزشی ، سالن‌های اجتماعات، گرمابه‌های عمومی و در میدان‌های عمومی شهر نیز بازارها فعالیت داشتند.
- رومی‌ها با توسعه شبکه راه‌های ارتباطی، انسجام فضایی کارآمدی در قلمروی وسیع امپراتوری بوجود آوردند و از این طریق هم‌پیوندی میان شبکه‌شهری در سراسر امپراتوری را تأمین کردند.

ویژگی شهرهای رومی

- در ساخت شهرها، رومی‌ها به سنگ‌فرش خیابانها، تامین آب شرب شهرها، و ایجاد شبکه فاضلاب همت گماردند.
- امتیاز بزرگ شهرهای رومی وجود گرمابه‌های عمومی یا ترماس است که با ساختمان‌های بسیار زیبا و لوکس ایجاد می‌شدند.
- عظمت و اعتبار شهر رُم، به عنوان شهر شاخص تمدن رومی، با برخورداری از تجهیزات و سازمانهای شهری کارآمد، نشان دهنده وجود يك شهر زنده و فعال در تاریخ تمدن بشری است
- شهر رم در دوره شکوفایی خود دارای جمعیتی تا يك میلیون و ۶۰۰ هزار نفر بوده است.
- در شهرهای رومی محله‌هایی ویژه با تراکم جمعیت زیاد برای اقامت گروه‌های کم درآمد شهری در نظر گرفته شده بود.

وضعیت شهرنشینی در دوره قرون وسطی و مقاطع آن

- دوره‌ای از تاریخ تمدن و زندگی شهری که در فاصله انقراض تمدن روم در قرن پنجم میلادی تا دوره نوزایش علم (رنسانس) قرار می‌گیرد،
- دوره قرون وسطی در اروپا به عنوان عصر ظلمت و تاریکی نامیده می‌شود.
- شهرنشینی در این دوره در اروپا دو مقطع مشخص دارد؛
- مقطع اول از قرن پنجم تا اواخر قرن دهم میلادی را در بر می‌گیرد. شهرها به تدریج راه زوال پیمودند و به ایفای نقش حاشیه‌ای می‌پرداخت
- مقطع دوم از قرن یازدهم به بعد گرایش به شهرنشینی بار دیگر آغاز شد و شهرها به آرامی توسعه یافتند. بیشتر شهرها اعتبار خود را از تجارت طلب می‌کردند و تحت تسلط کلیسا بودند.

مورفولوژی شهرهای دوره قرون وسطی و عوامل توسعه آنها

- مورفولوژی و ساخت شهرهای دوره قرون وسطی بیشتر تحت تاثیر عوامل تجاری بود.
- گروه‌های سوداگر و بازرگانان، در مجاورت قلعه‌ها، طول سواحل، کناره رودخانه‌ها و محل تقاطع شبکه راه‌های طبیعی و ارتباطی، تشکیلات تجاری خود را گسترش می‌دادند.
- خارج از قاره اروپا، جنگ‌های صلیبی و رشد جمعیت بیش از همه در توسعه شهرها موثر بودند.
- جنگ‌های صلیبی عامل آگاهی از راه‌ها و شهرهای جدید و محرك احیاء تجارت در نقاط مختلف بود. این جنگ‌ها، امکانات تازه‌ای را برای بنگاه‌های شهری به وجود می‌آورد.
- نتیجه اینکه مبادلات تجاری گسترش می‌یافت. از طرف دیگر، پیشرفت‌ها در تکنولوژی کشاورزی همراه با نوآوری‌ها، افزایش در تولیدات کشاورزی را سبب شد.

کارکرد و ساخت اجتماعی شهرهای دوره قرون وسطی

- در قرون وسطی نظام فئودالی بطور غیرمستقیم در رشد شهرها موثر بود.
- آیین‌نامه‌ها و فرامین شهری نیز همواره برای شهروندان، امتیازاتی قائل می‌شدند.
- اغلب شهرها از نظر تعداد جمعیت بسیار کوچک بودند. بعضی شهرها مانند ونیز به صورت دولت‌شهر اداره می‌شدند.
- کارکرد شهرها در ابتدا بیشتر مذهبی، اداری و نظامی بود و بعدها، کارکرد تجاری نیز به آنها افزوده شد.
- شهرهای قرون وسطی را دیوارهای ضخیم، برج‌های دیده‌بانی و خندق‌هایی احاطه می‌کرد که برای دفاع نظامی ضروری بودند.
- چهارراه اصلی شهر محل تقاطع مسیرهای مستقیم بود که از دروازه‌های شهر شروع می‌شد و تا مرکز قدرت شهر تحت تسلط کلیسا یا قصر فئودال ادامه می‌یافت.
- از نظر ساخت اجتماعی، طبقه اجتماعی جدیدی در شهرها شامل هنرمندان، بانکداران، صرافان، بافندگان، و مهمانداران به وجود آمده بود.

عوامل مؤثر در شکل‌گیری و شکل‌یابی شهرهای قرون وسطی

- شیوع بیماری طاعون در بین سالهای ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۰
- دیوار شهر ،
- قلعه‌های نظامی ،
- کلیسا ،
- بازار
- فلسفه خاص زندگی مردم،

ساخت و شکل شهر و گروه‌های تاثیرگذار در دوره رنسانس

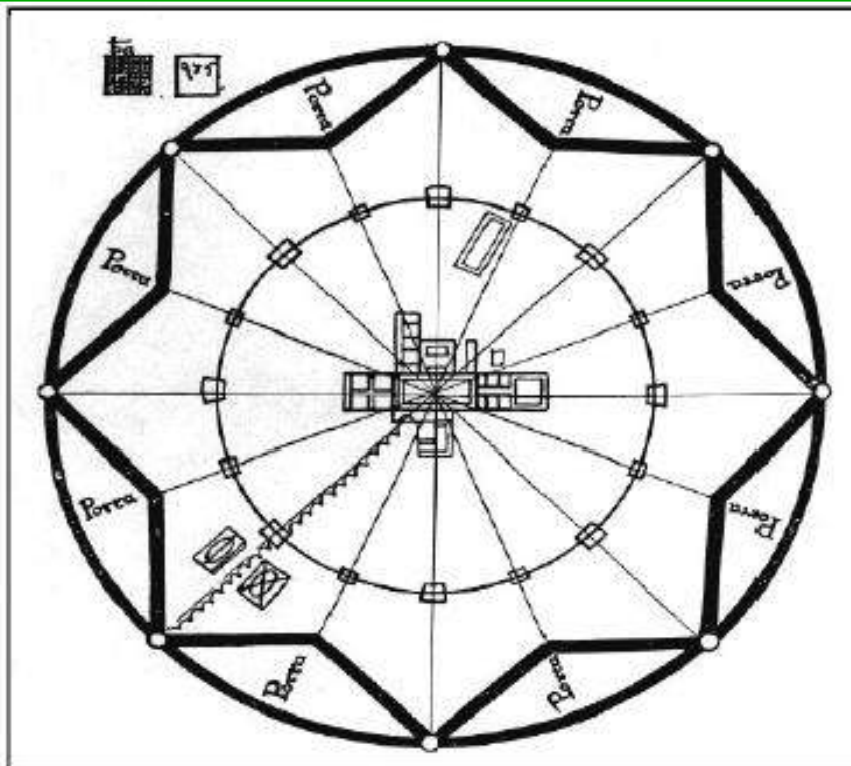
- قرن پانزدهم میلادی در اروپا بویژه اروپای غربی دوره تجدید حیات یا نوزایش علم (رنسانس) نامیده می‌شود.
- شهر در این دوره به عنوان ملك اشرافی با قصرهای بزرگ حاکمان و خاندان‌ها است.
- این ساختمان‌ها نماد شهر فعال، زنده و پر تحرک محسوب می‌شدند.
- طرح کثیرالاضاعی شهرها سبب می‌شد، همه خیابان‌های اصلی شهر به قصرها ختم شوند.
- ساخت و شکل شهر در این دوره تحت تأثیر نظرات سه گروه معماران، نظریه‌پردازان شهری و مهندسان نظامی است.

نظرات معماران ، نظریه پردازان شهری و مهندسان نظامی

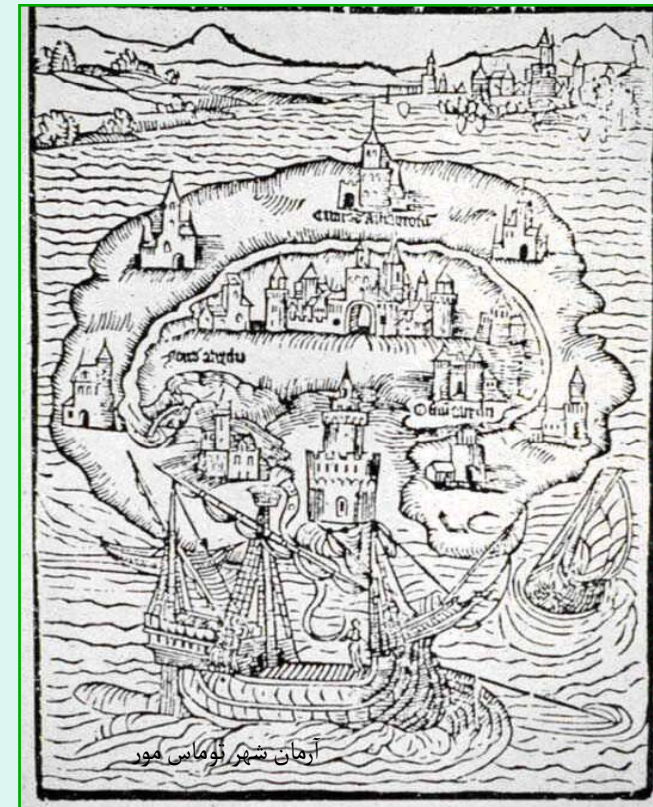
- معماران به عامل سلامتی انسان بیش از دیگر عوامل اهمیت می داد.
- شهر باید به نیازهای گوناگون زندگی انسان پاسخ دهد.
- در برنامه ریزی شهری، علاوه بر کارکرد شهر، به زیبایی های شهری و شوق زندگی نیز در شهرها می اندیشیدند.
- تجلی اندیشه ها در این دوره برای دستیابی به شهر مطلوب یا آرمان شهر انسانی به شمار می رود.
- مهندسان نظامی، با افزایش بهره برداری از سلاح های آتشین و توپخانه، استحکامات دفاعی تازه ای را توصیه می کردند.

طرح شهر آرمانی در دوره رنسانس

شکل ۳-۲. طرح شهر آرمانی (Sforzinda)، سال ۱۴۶۴م. (مأخذ: Carter, 1987, p.116)

آرمان شهر توماسی مور

انواع شهرهای ماقبل صنعتی

- شهرهای فئودالی
- شهرهای تجاری
- شهرهای استبدادگران

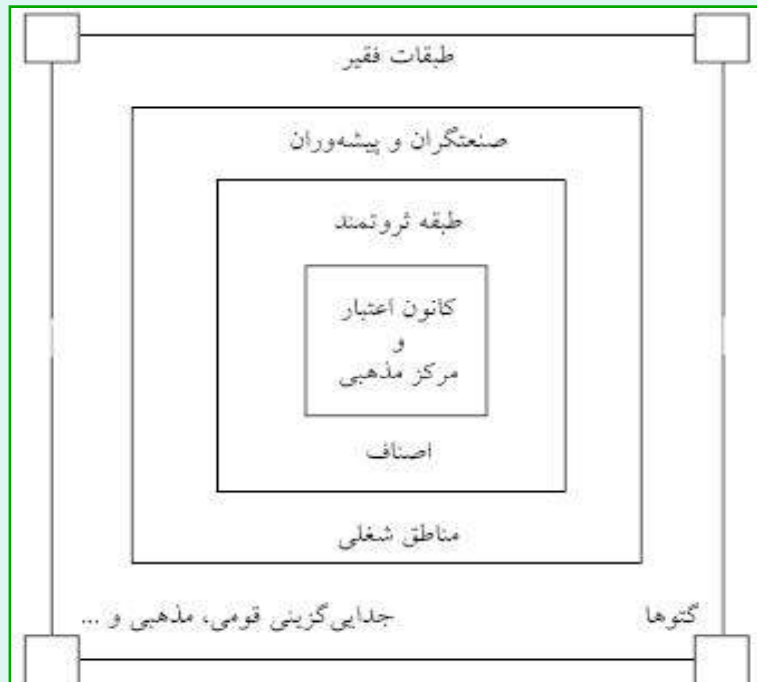
ویژگی های شهرهای فئودالی

- با حوزه های روستایی وابستگی زیادی دارند.
- ثروتمندان شهری همان زمینداران بزرگ یا فئودالها هستند.
- بخش اعظمی از جمعیت شهرها را کارگران کشاورزی و رعایا تشکیل می دهند
- هر بخش از شهر و یا هر محله ای به یک فئودال و یا خانواده فئودالی اختصاص دارد که غالباً با هم به خصومت و دشمنی می پردازند.
- در شهرهای فئودالی سه طبقه کاملاً مشخص دیده می شود؛ طبقه ممتاز (فئودالها)، طبقه پایین (توده مردم) و اقلیتهای قومی — مذهبی.
- شهر بوسیله طبقه اول اداره می شود که ثروت و قدرت خود را از منابع خارج از شهر بدست می آورد.
- در ساخت داخلی شهر، طبقه اول در مرکز شهر و توده مردم در مجاورت مرزها یا حاشیه شهر اقامت دارند.
- اقلیتهای قومی — مذهبی نیز در محلات ویژه، یعنی گتوها، در یک شرایط جدایی گزینی اکولوژیک اجباری خارج از دیوارهای شهری ساکن می شوند.

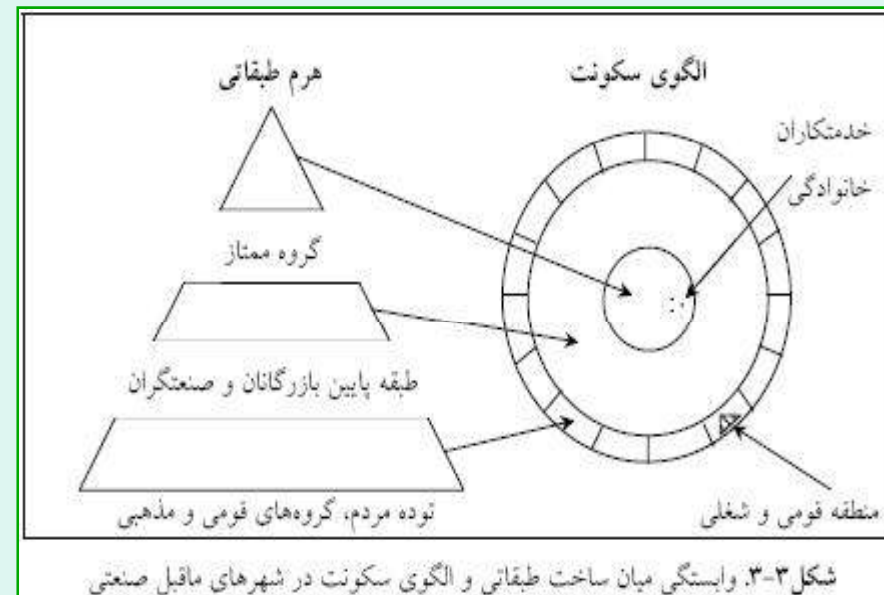

ساخت طبقاتی و الگوی سکونت در شهرهای ماقبل صنعتی

ساخت شهرهای فنودالی

شکل ۳-۴. ساخت شهرهای فنودالی (مأخذ: شکویی، حسین، ۱۳۷۳، ص ۱۶۵)

ویژگی های شهرهای تجاری

- کارکرد یا نقش غالب اقتصادی بعضی از شهرها به شدت تحت تاثیر شرایط تجارت و فعالیتهای تجاری بود که از طریق نظام صنفی سازمان می یابند.
- هر صنفی از گروه های هم صنف، فعالیتهای تجاری یا تجارت ویژه ای را در اختیار داشت.
- به حوزه های روستایی وابسته نبودند.
- قدرت و نیروهای سیاسی شهر از صنف یا اصناف منشاء می گرفت. مورفولوژی هر بخش از شهر در ارتباط با فعالیتهای تجاری در آن شکل می گرفت.
- فضاهای مسکونی شهروندان هم به عنوان محل زندگی و هم به عنوان کارگاه و انبار کالا مورد استفاده قرار می گرفت.
- جدایی گزینی طبقات اجتماعی دیده نمی شد. همواره یک ترکیب خاص اجتماعی به وجود می آمد.
- ظهور، توسعه و افول شهرهای تجاری در ارتباط مستقیم با دگرگونی الگوهای تجاری بود.
- شهرهای تجاری یک مقوله انتقالی از فنودالسم روستایی به سرمایه داری شهری _ صنعتی بودند.

ویژگی های شهرهای استبدادگران

- اداره امور شهر تنها در دست يك فرد یا يك خانواده بود.
- گاهی اوقات شهرهای فئودالی به سبب تسلط يك خانواده بر امور شهر با نظام استبدادی اداره می شدند.
- از قرن شانزدهم و هفدهم به بعد، در اغلب کشورهای اروپایی، حکومت‌های سلطنتی، عامل اصلی شکل‌یابی و توسعه شهرها بودند.
- در مورفولوژی شهرهای، قصرهای سلطنتی، حکام و عمارت‌های گروه‌های ممتاز شهری مهمترین چشم‌انداز مورفولوژی شهر را تشکیل می داد.
- اقامت حکام و شاهزادگان در شهرهای معین، سبب می شد تا فئودالها و برگزیدگان روستایی نیز به زندگی و اقامت در آن شهرها تمایل بیشتری نشان دهند.
- قوانین سخت شهری در تنظیم برنامه‌ریزی شهری، تعداد طبقات و ارتفاع ساختمانها، خیابانها، کیفیت ایوانهای مشرف به خیابانهای اصلی را تعیین می کرد.

ویژگی‌های شهرهای صنعتی

- انقلاب صنعتی قرن هجدهم میلادی سرآغاز پیدایش شهرهای صنعتی بود.
- اولین شهرهای صنعتی در انگلستان بوجود آمدند، جایی که انقلاب صنعتی از آنجا آغاز شد.
- شهرهای تجاری زمینه‌های مساعدی را برای پیدایش شهرهای صنعتی فراهم آوردند.
- خدمات شهری، بهداشت و درمان، آب مشروب و ... به همان شکل سابق خود باقی مانده شرایط زندگی برای اکثریت مردم شهرها دردآورتر از سابق جلوه می‌نمود.
- با حداقل دخالت دولت، رودخانه‌ها با پساب‌ها و ضایعات کارخانه‌ها به شدت آلود می‌شد،
- آلودگی‌ها و خانه‌های ناسالم به عنوان جایگاه انواع امراض بود.
- برای توده مردم شهری مفهوم آزادی در رهایی از محیط‌های کثیف و مرض خیز خلاصه می‌شد.
- روزه‌روز سقوط ارزشهای اخلاقی و اجتماعی بیشتر می‌شد.
- دود کارخانه‌ها و تاسیسات صنعتی از فضای شهر تصویری جدیدی ساخت.

دانشگاه پیام نور

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

شهر صنعتی منچستر دهه ۱۸۴۰

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

تأثیرات انقلاب صنعتی در سازمان شهر

- کارخانه‌ها و ایستگاه‌های راه‌آهن در بخش مرکزی شهرها قرار گرفتند؛
- پیرامون مراکز صنعتی و تجاری شهر را مناطق فقیرنشین کارگری با واحدهای مسکونی آلوده و غیر بهداشتی احاطه کردند؛
- به تدریج شهرها دوقطبی شدند. میان طبقات غنی و فقیر جامعه شهری شکاف اجتماعی، اقتصادی و فضایی بروز کرد؛
- مناطق فقیرنشین به سبب شدت آلودگی، ناشی از پیامد صنعتی شدن، وسیع‌ترین و کثیف‌ترین مناطق آلوده‌نشین شهرها را تشکیل دادند.

پیدایش و رشد مکتبهای فلسفی_سیاسی

- سوسیالیستهای آرمان‌گرا و گروه‌های آنارشیستی که برای ایجاد جامعه‌ای کوچک، خودکفا و به دور از شهرها تلاش می‌کردند.
- اثر گذاشتن بر تفکرات مارکس و انگلس و دیگر سوسیالیستها که شهر را کانون سرمایه‌داری ظالمانه، انواع بهره‌کشی‌ها، زندگی فقیرانه و سوء تغذیه مردم می‌دانستند.
- رفورمیستها (اصلاح‌طلبان) که معتقد بودند مسائل شهرهای صنعتی و زیانهای آن را در داخل جامعه موجود می‌توان برطرف ساخت.

شهر و شهرنشینی در دوره استعمار

- از قرن شانزدهم تا اواخر نیمه اول قرن بیستم میلادی، کشورهای اروپایی، بر ساخت و بافت شهرها و توسعه شهرنشینی قاره‌های آسیا، آفریقا و آمریکا تأثیر گذاشتند.
- در آفریقا هر مستعمره به یک پایتخت اداری احتیاج داشت. بدین ترتیب شهرهایی با این هدف ایجاد شدند.
- در قاره آسیا از قرن هفدهم، با گسترش نفوذ اروپائیان، شهرها به عنوان مراکز اداری—سیاسی به کارکردهای تازه‌ای دست یافتند.
- تسلط اروپائیان بر دریاها در زمینه امور تجاری و دریانوردی با ایجاد پایگاه‌ها، تاسیسات و سازمانهای تجاری در حاشیه سواحل قاره آسیا همراه بود.
- بنادر به صورت کانون اصلی اشاعه تمدن و فرهنگ اروپایی در نواحی مختلف آسیا به ایفای نقش پرداختند.

ساخت فیزیکی شهرهای استعمارزده

- در شهرهای استعمارزده، اروپائی‌ها در مرکز شهر اقامت و فعالیت داشتند،
- با استقرار اروپایی‌ها در مرکز شهر، بتدریج منطقه سکونتی افریقایی‌ها از بخش مرکزی شهر به بیرون از آن انتقال می‌یافت.
- هر شهر استعمارزده دوگانگی خاصی را به نمایش می‌گذاشت؛ یک بخش شهر اروپایی‌نشین و بخش دیگر ویژه بومیان بود.
- نیروهای اجتماعی تعیین‌کننده ساخت فضایی شهرها بوده‌اند.
- تراکم جمعیت بومی در حومه‌های شهری همواره بسیار بالا بود.
- به‌ندرت شهر بومی با بخش اداری اروپائی‌ها به‌هم پیوستگی کالبدی پیدا می‌کرد
- بخش اروپایی از یک طرح منظم شهری و برخوردار از تمام تجهیزات شهری، و بخش بومی بدون هیچ طرح و رعایت اصول شهرسازی، بی‌بهره از امکانات جدید و متحمل شرایط طاقت‌فرسا بود.

ساخت اجتماعی شهرهای استعمار زده

- بخشهای شهرهای بومی بر پایه قبیله و یا معتقدات مذهبی از همدیگر جدا می شدند.
- در ساختمانها. با وجود تراکم زیاد جمعیت، بهداشت محیط رعایت نمی شد.
- در شهرهای بومی معمولاً سه گروه اجتماعی قابل تشخیص هستند؛ گروه ممتاز و استعمارگران، گروه آموزش دیده بومی و طبقه غیرماهر شهری.
- این گروهها ساخت اکولوژی اجتماعی شهرها را به صورت قطعات و حوزههای اجتماعی نامتجانس در می آورند.
- در شهرهای بومی، بخش اصلی شهر، بخش بازار مرکزی شهر بود که وسعت و اعتبار زیادی داشت.
- در شهرهای اسلامی افریقا، مسجد جامع در بخش مرکزی شهر و کاخ یا قصر حکمرانان در مجاورت بازار قرار می گرفت.
- در اطراف بخش مرکزی، نخبگان شهر و طبقه پردرآمد یا طبقه متوسط شهر زندگی می کردند.
- در شهرهای افریقا هر قطاع شهری تقریباً به صورت خودکفا در داخل جامعه شهری عمل می کردند

خصیصه‌های شهرهای افریقا بعد از استقلال

- گروه نخبگان شهری، شیوه زندگی اروپایی و تعصب به فرهنگ غرب دارند.
- اختلاف درآمد نخبگان شهری با گروه‌های کم درآمد جامعه بسیار زیاد است.
- رشد شهری، از شتاب زیادی برخوردار است.
- در شهرها، مهاجرین روستایی فراوان به تشدید بیکاری در شهرها منجر می‌شود.
- شهرنشینی، برخلاف معمول، هویت قومی – قبیله‌ای را تقویت کرده است.
- گروه‌های شهری در شهرها از سنت‌های قبیله‌ای به شدت پیروی می‌کنند.
- برخی خصیصه‌های شیوه زندگی شهری در حوزه‌های روستایی پخش می‌شوند.
- آلودگی‌های شهری و حاشیه‌نشینی از مشخصه‌های همه شهرها است.
- همه سیاست‌های مهاجرتی با شکست مواجه شده است.

شهر و شهرنشینی در دوره اسلامی

- از سال ۶۲۲ میلادی با گسترش اسلام در خاورمیانه، شمال آفریقا و دیگر سرزمینها، مسلمانان شهرهایی را با مورفولوژی خاصی بوجود آوردند که در گونه‌شناسی شهرها به‌عنوان شهرهای اسلامی طبقه‌بندی می‌شوند.
- مدینه اولین شهری است که با جهان بینی اسلامی بنیان‌گذاری می‌شود و دولت اسلامی در آن تولد می‌یابد.
- اجزاء شهر اسلامی در ابتدا شامل مسجد جامع، بازار، محله، گذرها، دروازه و برج بارو بوده است.
- با گسترش فتوحات مسلمانان و بعد از فتح شهرها مسلمانان غالباً به قسمت‌های قدیمی شهرها دست نمی‌زدند. در خارج شهر (حومه‌شهرها) اردو زده و بتدریج آنجا را می‌ساختند.

وجه مشخصه شهرهای اسلامی

- وجه مشخصه اصلی شهر در دوره اسلامی مسجد جامع است.
- در دوران اولیه دولت اسلامی و قبل از تشکیل حکومت‌های محلی، سکونتگاهی به مقام شهر می‌رسید که صاحب مسجد جامع بود.
- نخستین مکانی که به هنگام فتح یک شهر ساخته می‌شد و یا معبد، آتشکده و یا کلیسایی بدان منظور تغییر شکل می‌یافت، مسجد جامع بود. با برپا شدن مسجد جامع، کانون زیستی پیرامون آن، شهر تلقی می‌گردید.
- اگر قبل از این شهر وجود می‌داشت نقش آن تقویت می‌شد.
- اطلاق عنوان شهر به معنی حضور و تسلط دولت اسلامی بر منطقه‌ای است که به آن شهر وابسته بود.

چگونگی ایجاد شهرهای اسلامی

شکل گیری و ایجاد شهرهای اسلامی به سه صورت بوده است:

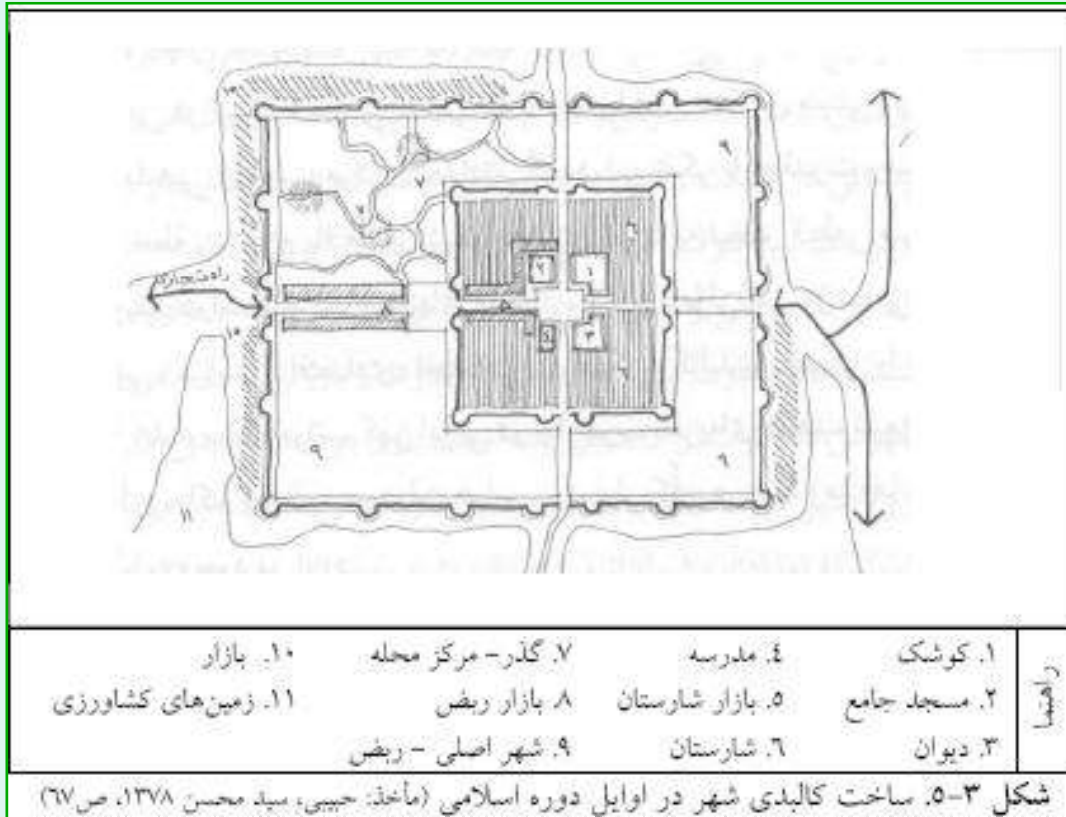
- یا مانند شهرهای حیدرآباد، بغداد و شاه جهان آباد دهلی با طرح و برنامه ریزی قبلی ایجاد شده اند؛
 - یا مانند دمشق و قسطنطنیه متأثر از معتقدات مذهبی، ساخت قبلی آنها تکمیل شده است؛
 - و یا مانند بصره به عنوان اردوگاه در هسته اولیه شهری به وجود آمده یا شکل گرفته اند.
- در ساخت شهرهای اسلامی عوامل مذهبی، عوامل اقلیمی، عوامل اقتصادی، عوامل ارتباطی، عوامل دولتی و مذهبی، عوامل بهداشتی و عامل وقف دخالت داشته است.

عناصر تشکیل دهنده مورفولوژی شهرهای اسلامی

- ارك دولتي با امکانات دفاعي كامل ؛
- بخش حاکم نشین با حصارهاي دولتي ؛
- بخش مرکزی شهر شامل مساجد بزرگ، مدارس مذهبي و بازار مرکزی با بازارچه‌هاي ویژه براي اصناف و صاحبان حرفه‌ها.
- بخش مرکزی شهر هم مرکز تجارت و عبادت و هم مرکز فعاليتهاي علمي و اجتماعي به شمار مي‌آمد.
- هنگام ایجاد يك شهر، محل حکومت، مسجد جامع و يك میدان مرکزی با هم و وابسته به هم ساخته مي‌شد،
- محله‌ها با يك جدایی‌گزيني و خلوت‌گزيني و بر اساس زندگي خصوصي و احساس مذهبي نسبت به حریم خانواده، شکل مي‌گرفته‌اند.

عناصر تشکیل دهنده مورفولوژی شهرهای اسلامی

دوره معاصر؛ شهرهای فراصنعتی و جدید

- از نیمه دوم قرن بیستم میلادی، با ظهور ابرشهرها، دوران معاصر در شهرنشینی بعد از انقلاب صنعتی آغاز شده است.
- ابرشهرها در متن فرایندهای اقتصادی مورد بحث قرار می گیرند.
- قطبی شدن توسعه ملی در مناطق کانونی (مراکز)، توسعه های منطقه ایی همراه با تغییر مرزها و ظهور دالان های رشد بین المللی، رشته تغییراتی هستند که پدیده شهرهای معاصر در متن آنها ظاهر می شوند.
- مؤلفه ها و نیروهایی که در این دوره از شهرنشینی باعث این تغییرات بوده عبارتند از: جهانی شدن، انقلاب در مبادلات و ارتباطات و تغییرات ساختاری.

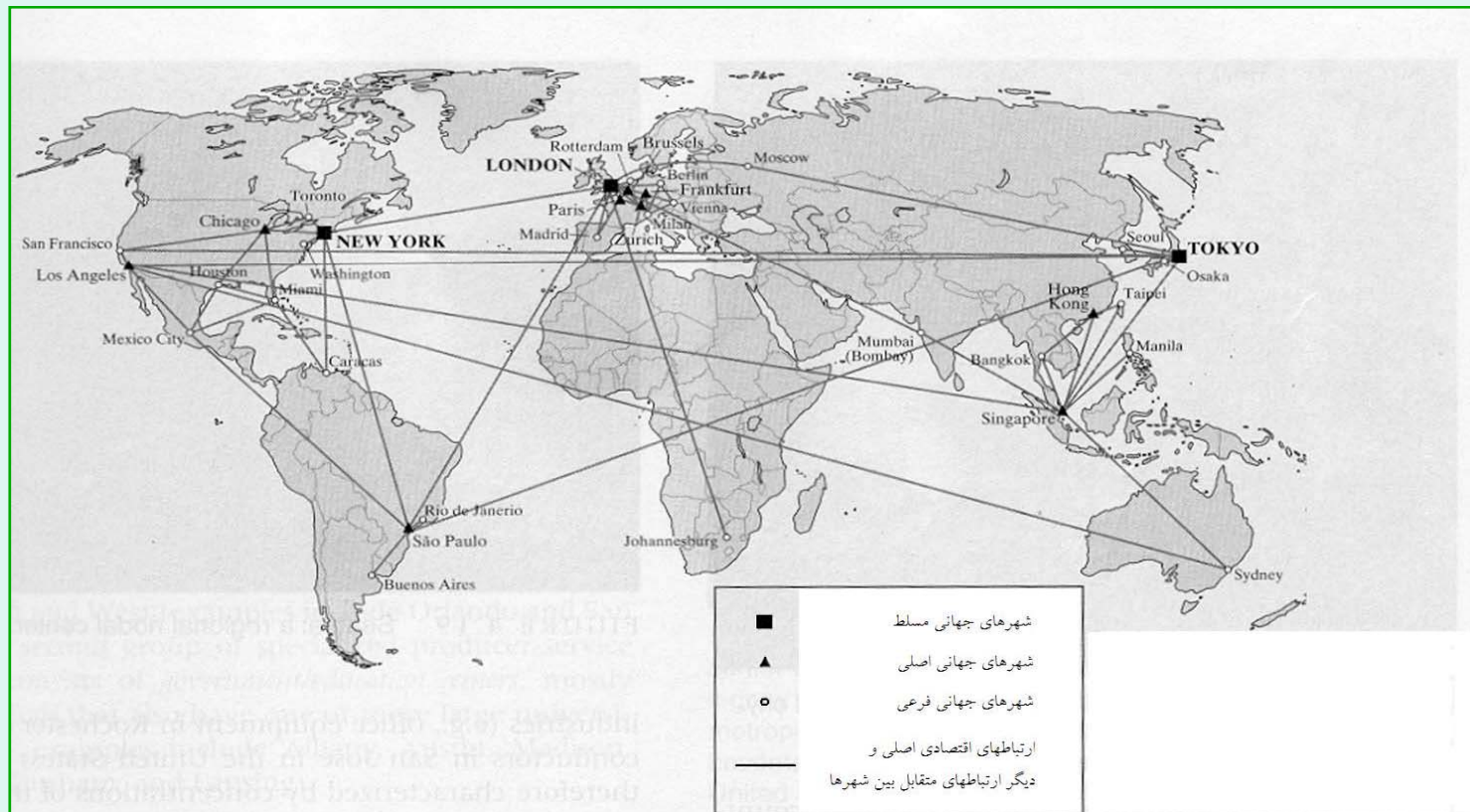

مشخصات ابرشهرها و شهرهای جهانی

- در شهرهای جهانی مراکز تجارت جهانی، مجتمع‌های ارتباطات راه دور، دانشکده‌های بین‌المللی و فروشگاه‌های معتبر با هم‌دیگر رقابت می‌کنند.
- تغییرات در مبادلات و تعامل‌ها به شکل الکترونیکی است و اطلاعات، سرمایه و تصمیم‌گیری‌ها از این طریق انجام می‌شود.
- روابط چهره به چهره حذف شده و به جای آن تلفن (همراه)، پست الکترونیکی و شبکه‌های داخلی (اینترنت) و بین‌المللی (اینترنت) جایگزین می‌شود.
- ابرشهرهای دوره معاصر، جهان کوچکی از جهان پر وسعت ما هستند که فن‌آوری‌های جدید در آنها همه زوایای شهری را تحت تأثیر قرار داده است.
- خانواده‌ها بیرون از شهر و گاهی با فاصله زیاد از هم در واحدهای مسکونی زندگی می‌کنند و بعضاً به تدریج مایحتاج آنها در منزل تحویل داده می‌شود.

شبکه شهرهای جهانی

ساخت اجتماعی و شیوه زندگی در شهرهای فراصنعتی

- حومه‌های ثروتمندنشین هم از نظر فیزیکی و هم از نظر اجتماعی فاصله بسیاری از مادرشهر دارند و در فضایی با چشم‌انداز زیبای طبیعی، ایجاد می‌شوند.
- وسعت واحدهای مسکونی ثروتمندان بسیار زیاد است. در مواردی بلوکهای آپارتمانی ویژه برای آنها تهیه می‌شود.
- روابط شغلی و طبقه‌ای بیش از روابط خانوادگی اهمیت دارد. طبقه پردرآمد سنت طبقاتی خود را با دوری‌گزینی از محله‌ها و سازمانهای اجتماعی طبقات دیگر پایدار می‌سازد.
- شیوه زندگی جهان وطنی است. هر گوشه دنیا که برای حرفه و شغل فرد امکانات بیشتری وجود داشته باشد برای زندگی و وطن او می‌شود.
- در بطن شهرها هنوز منطقه روستاشهر دیده می‌شود که محل سکونت مهاجرین روستایی یا بیگانه و اقلیت‌های قومی مهاجر از کشورهای دیگر است.

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

پایان فصل سوم

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

بسم الله الرحمن الرحيم

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

فصل چهارم

ساخت شهر

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

هدف مرحله ای

- آشنایی با مفهوم ساخت شهر و رویکردهای مطالعه ساخت شهر
- آشنایی با تاثیر شرایط و عوامل در شکل گیری و ساخت داخلی شهرها
- آشنایی با نظریه های مختلف در باره ساخت شهر
- آشنایی با الگوهای گوناگون ساخت شهری

هدف های رفتاری _ آموزشی

- ✓ تعریف مفهوم ساخت شهر
- ✓ تبیین رویکرد اکولوژیکی در مطالعه ساخت شهر
- ✓ توضیح عوامل موثر بر ثبات و پایداری نظام اکولوژی شهری
- ✓ تشریح مفهوم رقابت و جابجایی و مراحل اکولوژیکی گسترش شهرها
- ✓ تبیین عوامل و تفکرات مؤثر بر رویکرد اکولوژی شهری
- ✓ تشریح رویکرد اقتصادی و رویکرد نظام فعالیت در مطالعه ساخت شهر
- ✓ تشریح و نقد نظریه ساخت شهر به صورت دواير متحدالمركز
- ✓ تشریح نظریه های ساخت قطاعی و ساخت چند هسته ای شهر
- ✓ تشریح نظریه های پترمن ، موریس دوی ، کالوین اشمید و رابرت دیکسن در باره ساخت شهر
- ✓ تشریح نظریه های ساخت طبیعی و ساخت خطی یا کریدوری شهرها
- ✓ تشریح نظر مورفی در مورد بخش مرکزی شهرها
- ✓ تشریح نظریه جمز وانس در زمینه ساخت منطقه مسکونی شهر
- ✓ تشریح عوامل مؤثر در انتخاب منطقه مسکونی و تحلیل عوامل موثر در مورفولوژی شهر
- ✓ تشریح رابطه نقش شهر با ساخت مورفولوژیکی آن

مفهوم ساخت شهر

- چگونگی ایجاد و ترتیب قرارگیری بخش‌ها و منطقه‌های شهر و چگونگی توسعه آنها
 - چگونگی استفاده از اراضی شهر برای اجزاء و عناصر کالبدی شهر
- در مکتب اکولوژی شهری:**
- بررسی بخش‌های تجاری، صنعتی، مسکونی،
 - مشخص کردن حوزه‌های اجتماعی و محلات طبقات مرفه نشین، طبقات متوسط و طبقات فقیر جامعه، حومه‌های شهری
 - چگونگی جمعیت‌یابی حوزه‌های اجتماعی و محلات

رویکردهای مطالعه ساخت شهر

- رویکرد اکولوژیکی ،
- رویکرد اقتصادی ،
- رویکرد نظام‌های فعالیت .

رویکرد اکولوژیکی در مطالعه ساخت شهر

- از سال ۱۹۲۰ میلادی، جامعه‌شناسان به نحوه اشغال زمین و ساخت سکونتگاه‌های شهری نگاهی ویژه داشته‌اند.
- در این مکتب با بکارگیری روش تحقیق در علم اکولوژی، ساختار اکولوژیکی شهر شیکاگو مطالعه شده و در زمینه الگوهای توسعه شهری، نظریه‌های تازه‌ای ارائه می‌شود.
- جغرافیدانانی متأثر از این مکتب، شرایط آب‌وهوایی، توپوگرافی، پوشش گیاهی، خصیصه‌های اقتصادی، اجتماعی، مذهبی، قومی و نظام حکومتی را در رابطه با ساخت داخلی شهرها، مطالعه می‌کنند.

عوامل پایداری نظام اکولوژی شهری

- جمعیت. افزایش یا کاهش جمعیت گروه‌های انسانی موجب رقابت و سبقت جویی در اشغال فضای زندگی در شهرها می‌شود.
- محیط طبیعی. شرایط آب‌وهوایی، منابع طبیعی، حیات گیاهی و جانوری، ناهمواری‌ها و بلایای طبیعی، جمعیت را به سازگاری و یا دگرگونی در مقیاس محلی با استفاده از فن‌آوری‌های تازه و بعضاً تخریب‌کننده و آلودگی ساز می‌کشاند.
- فن‌آوری. فکر خلاق انسان در سازگاری با طبیعت و یا تغییر آن موجب دگرگونی ساخت شهرها و ایجاد ساخت و سازها و بخش‌های جدید می‌شود.
- سازمان شهر. بر همه سازمانها و وابستگی‌های اجتماعی. اقتصادی گروه‌های انسانی درون آنها در شهرها اشاره دارد.
- عوامل اجتماعی-روانی. اولویت‌ها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و اعتقادات انسان، همه در محیط‌زیست و شناخت اکولوژیکی جامعه از آن و در نتیجه بر ساخت شهر تأثیر دارند.

مفهوم رقابت و جابجایی

- از طریق رقابت، انحصار در محیط بوجود می آید.
- وقتی دو یا چند گونه به یک منبع محیطی واحد نیاز داشته باشند، در شرایط محیطی کاملاً پایدار، گونه ای که توان رقابت بیشتر دارد گونه یا گونه های دیگر را حذف و یا مجبور به جابجایی می کند و محیط را در انحصار خود می گیرد.
- از نظر اکولوژیستهای شهری دو عامل و یا دو انسان نمی توانند در یک زمان نقطه معینی را اشغال کنند.
- توزیع ساختمان های شهری، پراکندگی جمعیت، تنوع بافت و نوع کاربری شهرها، نتیجه عامل رقابت گروه ها، طبقات جامعه و یا حرفه های شهری است.
- عامل جابجایی و تحرك، چه از نظر زمانی و چه از نظر مکانی، اساس هر مطالعه اکولوژیکی از شهرها است.

مراحل اکولوژیکی گسترش شهرها

گسترش و رشد سریع شهرها، بویژه در کشورهای درحال توسعه، با توجه به عامل رقابت و جابجایی طی هفت مرحله می شود :

- مرحله تراکم
- مرحله تمرکز و استقرار.
- مرحله عدم تمرکز یا کاهش تراکم.
- مرحله جدایی گزینی.
- مرحله هجوم.
- مرحله جایگزینی و توالی.
- جریان عادی.

تفکرات مؤثر بر رویکرد اکولوژی شهری

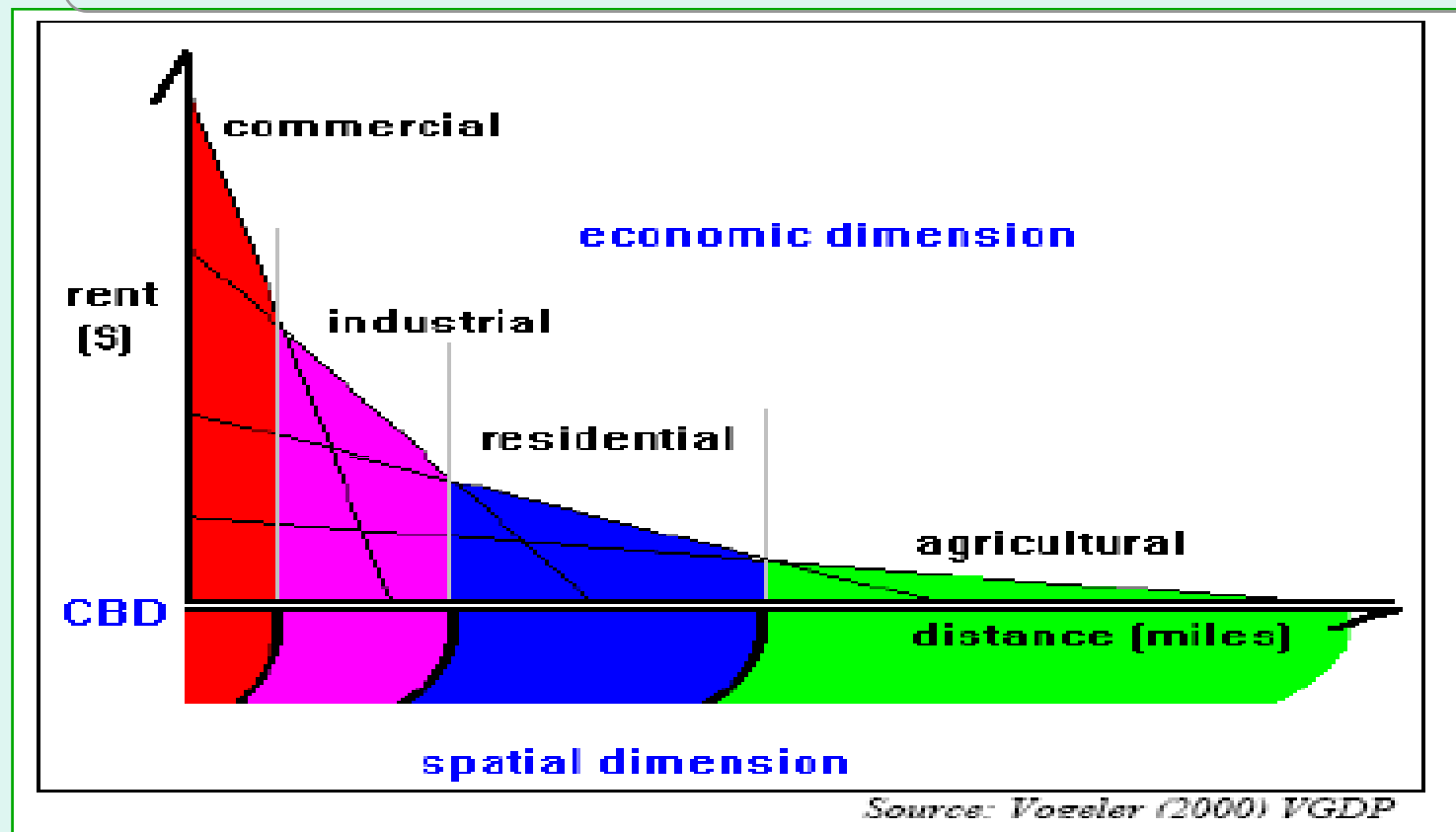
- دیدگاه داروینیسیم اجتماعی. گروه‌های اجتماعی در شهر برای فضایی، مانند گونه‌های گیاهی و حیوانی عمل می‌کنند.
- اقتصاد نئوکلاسیک، علم اقتصاد براساس تنها اصل مسلم “انسان در جستجوی تمتع بیشتر با کوشش کمتر است” پایه‌گذاری می‌شود.
- عامل فرهنگ. عامل فرهنگ اساس مطالعات اکولوژیک و تنها عامل مؤثر در تفاوت‌یابی ویژگی میان گروه‌های اجتماعی قرار داده‌اند.

رویکرد اقتصادی در مطالعه ساخت شهر

- ارزش اراضی شهری نتیجه رانت اقتصادی یا رانت زمین به عنوان سرمایه است.
- رانت اقتصادی فقط براساس برتری مکان در ساخت و سازها در یک ناحیه بدست می آید.
- برتری مکانی مرتبط به دسترسی ها و دسترسی ها وابسته به فاصله و نزدیکی هستند.
- رانت اقتصادی زمین، هزینه دسترسی یا هزینه حمل و نقل است که در نتیجه فاصله بین دو مکان و اصطکاک فضا بوجود می آید.
- ساخت شهرها برای به حداقل رساندن هزینه های ناشی از اصطکاک فضا است.
- کارایی نسبی کاربری ها نوع استفاده از اراضی شهری را در ساختار شهر تعیین می کند.
- در مرکز شهر با کمترین هزینه، و بهترین دسترسی، ارزش اقتصادی زمین بیشتر، و با فاصله از مرکز شهر به دلیل افزایش هزینه ها، ارزش اقتصادی کاهش می یابد.

توزیع کاربری ها بر اساس ارزش اقتصادی از مرکز شهر

رویکرد نظام‌های فعالیت در مطالعه ساخت شهر

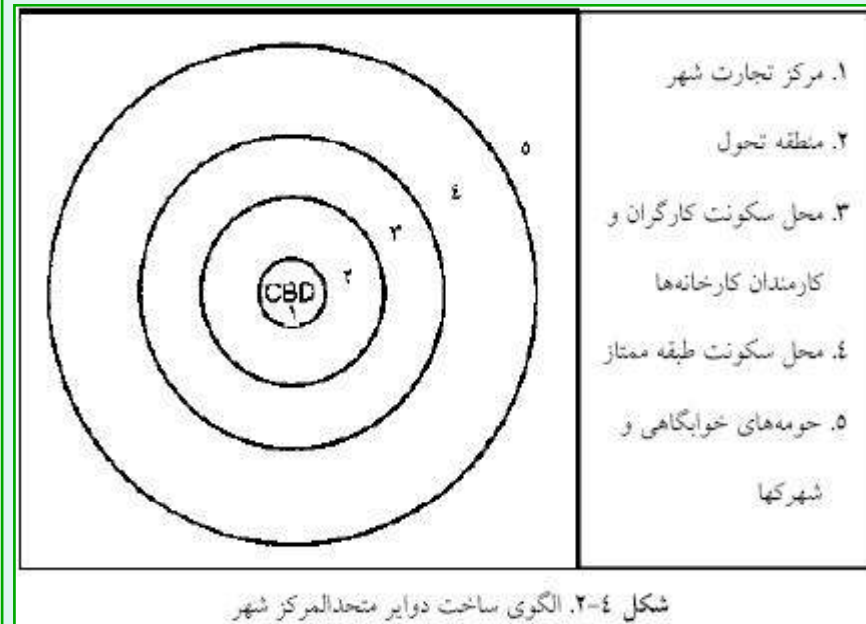
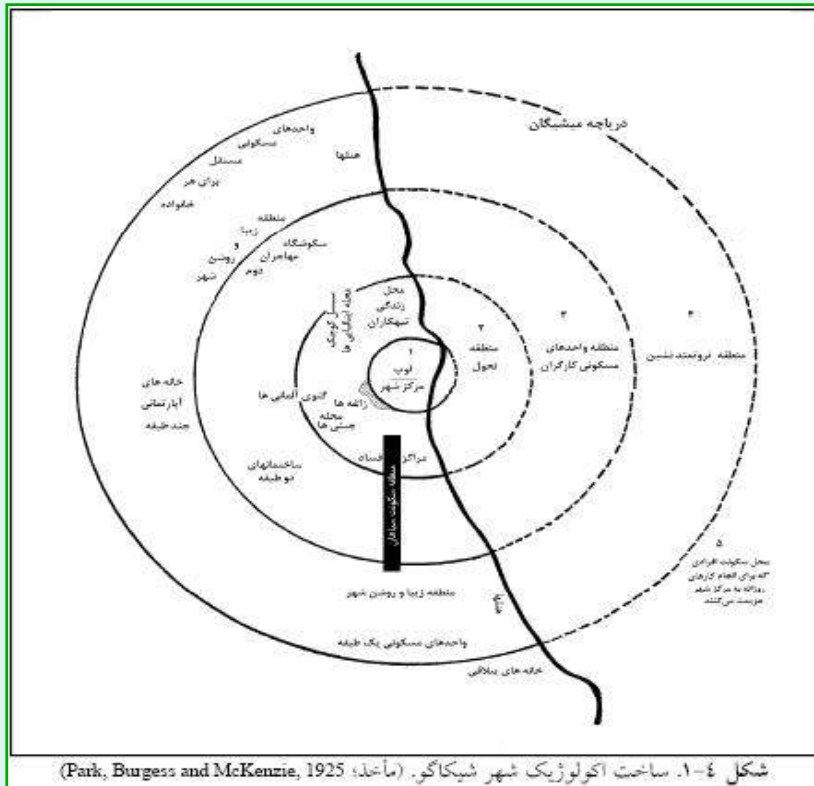
- برخی افراد یا گروهی از افراد ، مؤسسات و بنگاه‌ها ارزش‌هایی را در رابطه با استفاده از یک قطعه زمین یا سطوحی از شهر دارند که یک چرخه مرحله‌ای رفتاری را به حرکت در می‌آورد.
 - نتیجه این چرخه رفتاری از نظر فضایی، تعریف یک کاربری خاص برای آن قطعه از زمین است.
 - در چرخه رفتار انسانی ارزش‌ها بار فرهنگی دارند و الگوهایی را بوجود می‌آورند که به اعمالی در شهر می‌انجامد که تعیین‌کننده الگوی کاربری زمین هستند.
- فعالیت‌های شهری برخاسته از الگوهای رفتاری انسان عبارتند از ؛**
- فعالیت‌های روزمره.
 - فعالیت‌های نهادینه شده.
 - سازمان فرایندها.

نظریه ارنست برگس؛ الگوی ساخت دواير متحدالمركز

- شهر شیکاگو، در اوج توسعه، به صورت دواير متحدالمركز در پنج منطقه نشان داده شد.
- در تعمیم نظریه در مورد دیگر شهرهای بزرگ دنیا، این الگو به شرح زیر تشریح می شود:
- منطقه اول، مرکز تجارت شهر، مرکز فعالیتهای اجتماعی، اداری و ... است.
- منطقه دوم، محل تشکیل واحدهای مسکونی، صنایع سبک، منطقه آلونک نشین است.
- منطقه سوم، محل سکونت کارگران و کارمندان کارخانهها است
- منطقه چهارم، محل سکونت طبقه ممتاز، مرفه و بعضاً متوسط شهری است.
- منطقه پنجم، شامل حومههای است که ساکنین آنها، برای اشتغال در شهر، در طول روز به شهر می روند و عصرها مراجعت می کنند

الگوی ساخت دواير متحد المركز

نقد نظریه برگس

برگس به این امر معترف بود که ؛

- الگوی او به تبع ناهمواریها و راههای ارتباطی ، نظم کاملاً هندسی خود را از دست می دهد،
 - هر منطقه به سوی منطقه بیرونی خود در حال گسترش و چنگ اندازی است
 - در شهرهایی قابل تعمیم است که شدیداً در حال صنعتی شدن هستند،
منتقدین نظریه می گویند،
 - منطقه بندی شهر تنها بر مبنای سطح زندگی و طبقه اجتماعی شکل نمی گیرد
 - فرایندهای جمعیتی و نیز فرایندهای اقتصادی ، فن آوریها و عوامل تاریخی در شکل یابی ساخت شهر نقش دارند.
- بنابراین ؛

- برخی نظریه را رد کرده ،
- برخی با تأکید بر عوامل کنار گذاشته شده و یا کم اهمیت تلقی گردیده اند، مدل را بسط داده،
- گروه سوم کوشیده اند نظریه را از نو طرح ریزی کنند.

رد نظریه برگس

- کسانی که الگوی منطقه‌بندی برگس را رد می‌کنند، سه مبانی نظری مرتبط با هم برای گفته‌های خود دارند؛
 - وجود شیب تغییرات بجای حالت جبهه‌ای. هرچه از مرکز شهر دور می‌شویم، نرخ تغییر شرایط متغیر اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی به سوی حاشیه و پیرامون شهر وجود دارد. بنابراین مرزهای منطقه‌بندی به هم می‌خورد.
 - ناهمگنی در هر منطقه. در شهر، نواحی اجتماعی متباین و مجزا، به عنوان واحد فضایی وجود ندارند، بلکه سطوح ناهمگن اجتماعی-اقتصادی را می‌توان مشخص کرد.
 - الگوی برگس مناسب شهر آمریکایی (شیکاگو) دهه ۱۹۲۰ است و نمی‌توان آن را برای همه شهرها تعمیم داد. بعبارتی اختصاص به یک مقطع تاریخی داشته و فاقد جامعیت برای تمام شهرها است.

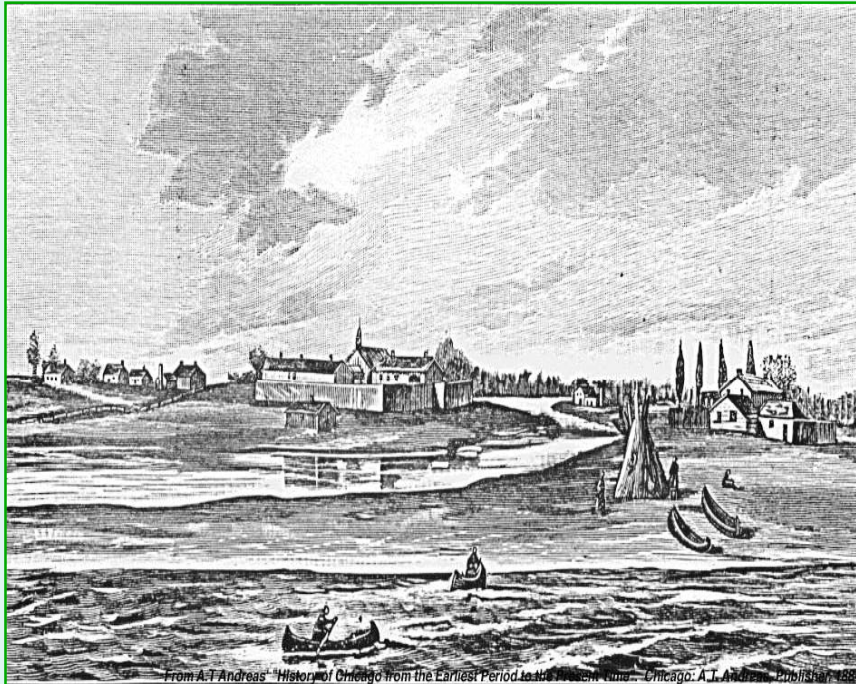

دانشگاه پیام نور

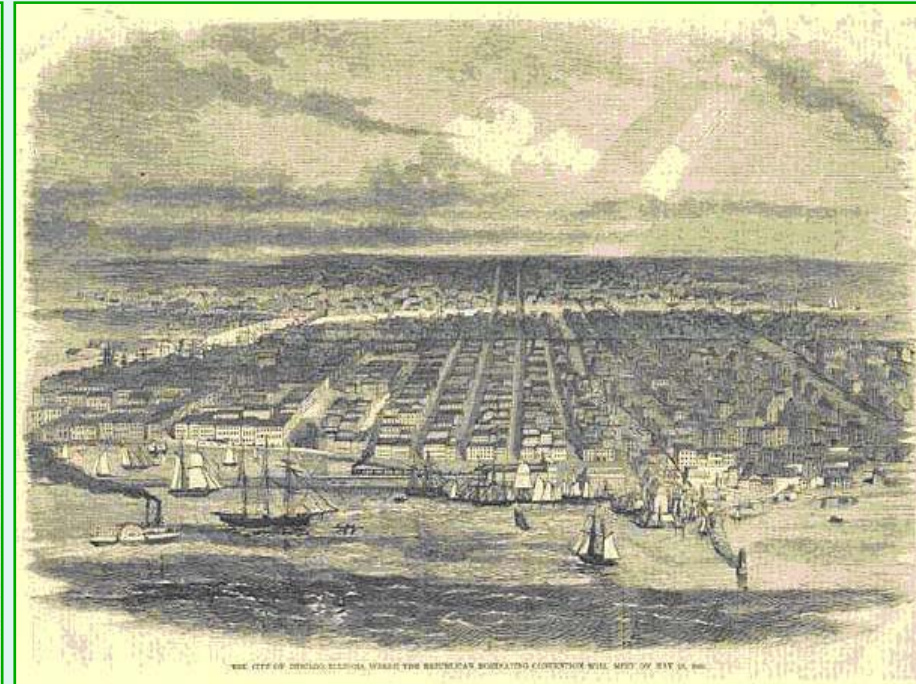
طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

شهر شیکاگو اواخر قرن نوزدهم

From A. T. Andreas' "History of Chicago from the Earliest Period to the Present Time," Chicago: A. T. Andreas, Publisher, 1884

THE CITY OF CHICAGO, ILLINOIS, NEAR THE BARRICADE, BURNING, MAY 31, 1887

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

نقد مبتنی بر بسط نظریه برگس

گروهی از منتقدین عوامل کنار گذاشته را در الگوهای بسطیافته‌ای از الگوی برگس وارد کرده و نظریه‌های جدیدی را ارائه کردند:

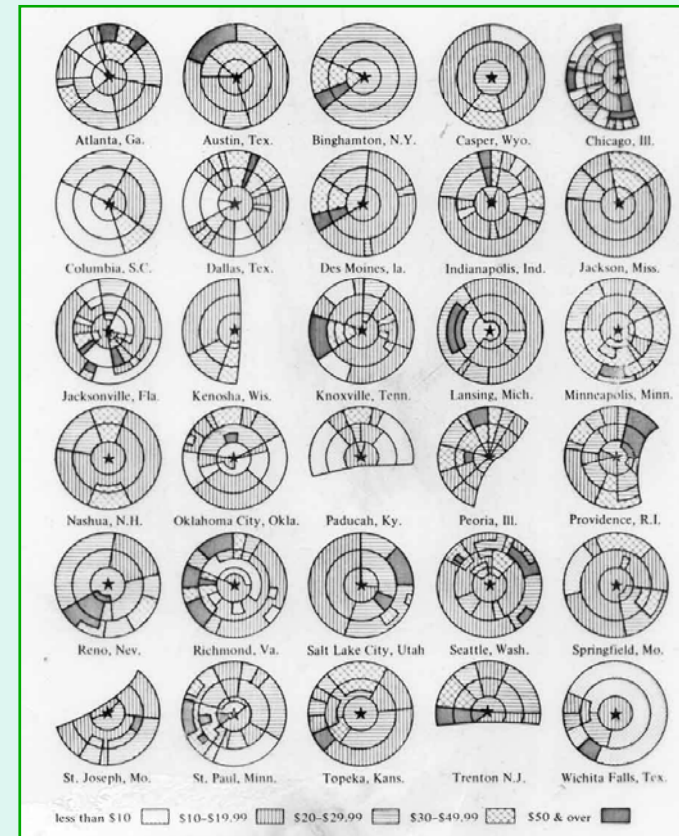
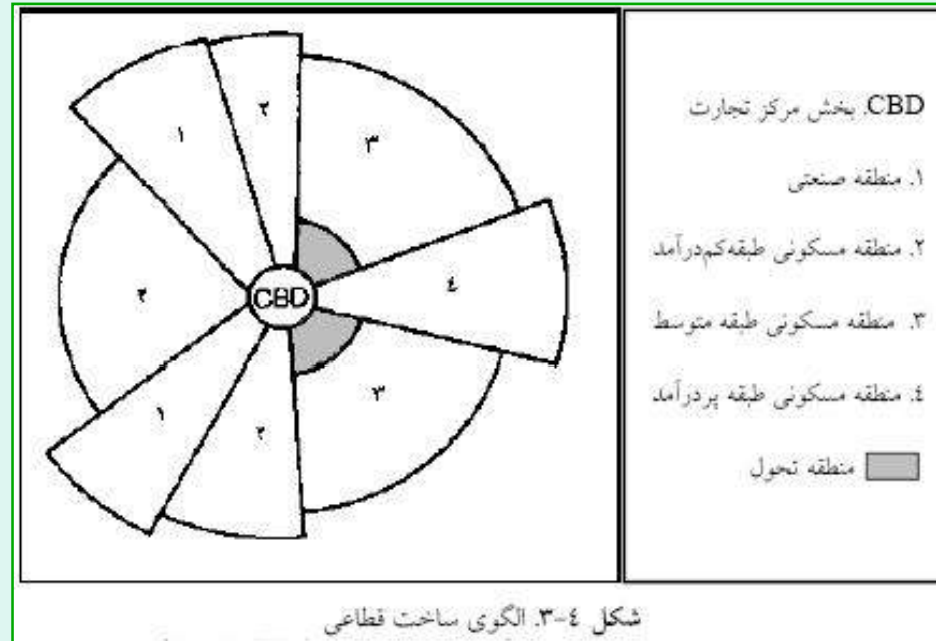
- عامل ارتفاع ساختمان‌ها یا گسترش عمودی شهر. در الگوی برگس به عامل ارتفاع‌یابی ساختمان‌ها و متغیر کاربری در ارتفاع توجه زیادی نشده است. الگوی برگس، شهر را یک پدیده دو بعدی در نظر می‌گیرد. شهرهای امروزی پدیده‌ای سه بعدی هستند
- متغیر اندازه. شیکاگو یک سکونتگاه ابتدایی و کوچک بوده است، بنابراین این الگو برای کلان‌شهرهایی که بخش مرکزی تجارت در آنها به چند بخش در نقاط مختلف شهر تقسیم می‌شود و هر یک دارای نقش خاصی است، کاربرد ندارد.
- نظریه هم‌هویت؛ ساخت قطاعی شهر
- نظریه؛ ساخت چند هسته‌ای

نظریه هم‌هویت؛ ساخت قطاعی شهر

- علاوه بر فاصله، جهت نیز مورد توجه قرار گرفت.
- گسترش شهر به جای قالب‌های دایره‌ای و جانبی، به صورت قطاعی از دایره و در شکل شعاعی است.
- عامل اجاره‌خانه به عنوان یک راهنما در مطالعه ساخت قطاعی شهر بکار رفت.
- هیچ‌یک از مناطق با اجاره‌خانه متفاوت، ثابت نمی‌ماند.

ساخت قطاعی شهر

اصول تشکیل دهنده نظریه ساخت قطاعی شهر

- توسعه منطقه طبقه اول از مرکز شهر شروع و در طول خطوط ارتباطی امتداد می یابد.
- مسکن گران قیمت به طرف زمینهای دور از خطر سیلابها ، در طول سطوح آبی توسعه می یابد ،
- منطقه مسکونی با اجاره بیشتر ، به سوی فضاهای باز و دور از محدودیتهای طبیعی گسترش می یابد.
- منطقه واحدهای مسکونی گران قیمت ، پیرامون مسکن رهبران و بزرگان جامعه ایجاد می شود.
- آپارتمانهای شیک برای اجاره ، در مجاورت بخش تجاری و منطقه مسکونی قدیمی ساخته می شوند.
- منطقه مسکونی گران قیمت بجای توسعه مستقیم ، توسعه قوسی شکل پیدا می کنند.
- منطقه صنعتی در طول خطوط آهن ، سطوح آبی و در حومه ها ایجاد می گردند.
- در مناطق داخلی تمایل به توسعه مثلثی شکل بیش از حالت دایره ای است.
- با توسعه شهر ، طبقه اول بخش مرکزی را تخلیه و در یک یا دو منطقه معین اقامت می گیرند.
- در بعضی موارد در بخشی از مرکز شهر واحدهای مسکونی ثروتمندان و طبقه اول بنا می شود.

نظریه ؛ ساخت چند هسته‌ای

- در بسط الگوی برگس و با استفاده از نظریه هویت، چانسی هاریس و ادوارد آلمن با تأکید بر شهرهای بزرگ، نظریه ساخت چند هسته‌ای را ارائه کرده‌اند.
- طبق نظر آنها، شهرهای خیلی کوچک تنها دارای یک مرکز و یا هسته واحد ولی شهرهای بزرگ همگی دارای هسته‌های متعددی هستند.
- در مجاورت ایستگاه‌های راه آهن، مونوریل، تراموا و مترو، فرودگاه‌ها، در تقاطع‌ها در دسترس اکثریت مردم شهر، مناطق صنعتی، امکانات تفریحی، مدارس، دانشگاه‌ها، دانشکده‌ها و حتی گورستانها که محل تجمع جمعیت هستند، یک نوع مرکزیت و یا هسته جدید شهری تکوین و تکامل می‌یابد.
- با تکمیل عملکردهای وسایل حمل و نقل و توسعه قسمتهایی از شهر، ساخت چند هسته‌ای شکل گرفته و به توسعه می‌رسد.

مفهوم هسته شهری و علل پیدایش هسته‌های شهری

هسته شهری ، همه عواملی هستند که در اطراف آنها امکان توسعه شهر وجود دارد.

- عوامل مسکونی ، تجاری ، صنعتی ، دانشگاهی ، خرده‌فروشی ، عمده‌فروشی ، مذهبی و زیارتگاهی از جمله این عوامل هستند.
- از علل پیدایش هسته‌های شهری همانا وجود فعالیتهای معین و تخصصی در منطقه و یا بخشی از شهر است.

پیدایش هسته های شهری به دو صورت انجام می شود:

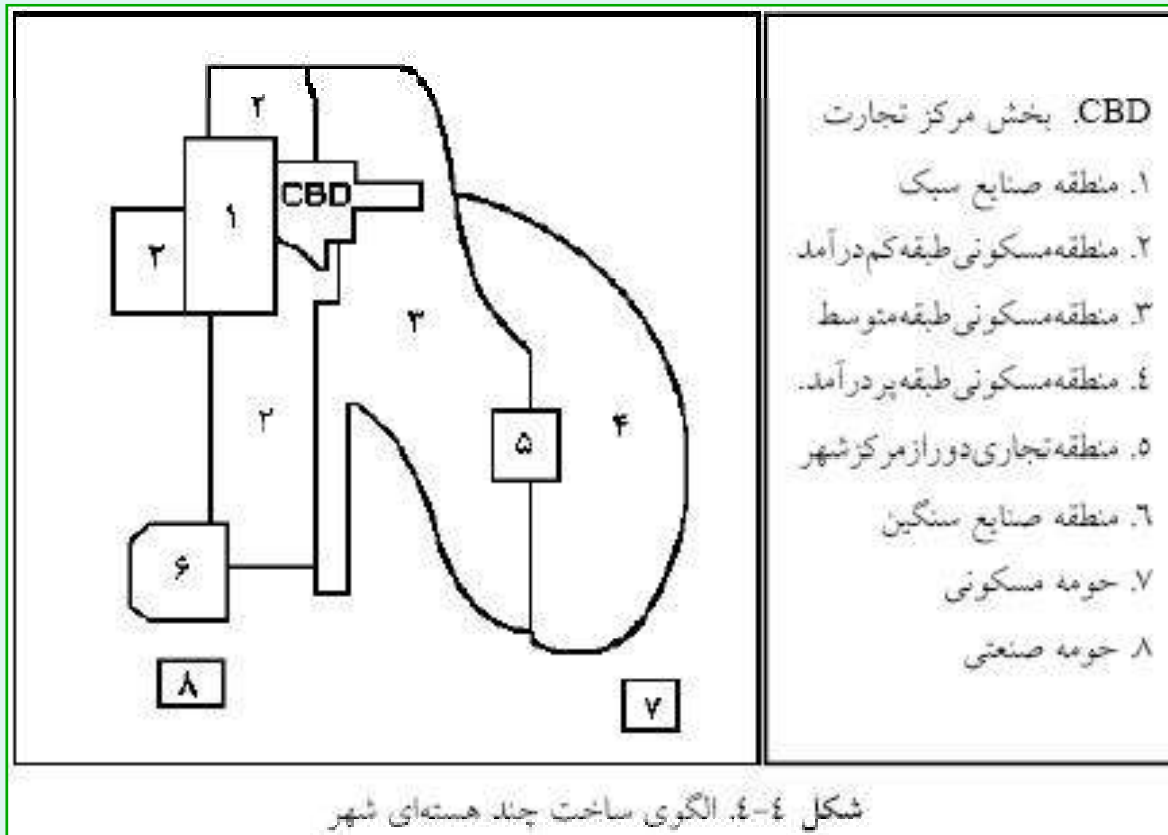
- به هنگام شکل‌گیری شهر بوجود می‌آیند و اصل و منشأ تاریخی پیدا می‌کنند.
- به موازات توسعه شهر و تخصص‌یابی منطقه‌ای از شهر و یا انتقال برخی از موسسات به منطقه دیگر ، با کارکردهای معین به وجود می‌آیند.

تعداد و موقع هسته‌های اصلی شهر

- تعداد و موقع هسته‌های اصلی شهر با وسعت ، جمعیت و عوامل تاریخی آن مربوط است.
- ساخت کلی شهرها نیز می‌تواند باعث ظهور هسته‌های جدید شود ، یا برعکس به عللی امتیاز چندهسته‌ای را از آنها سلب کند.
- بر اساس نظریه هاریس و آلمن در بیشتر کلان‌شهرها پنج هسته کاملاً مشخص دیده می‌شود:
 - بخش مرکز تجارت شهر ؛
 - منطقه عمده‌فروشی و صنایع سبک در مجاورت مراکز مهم حمل‌ونقل شهری ؛
 - منطقه صنایع سنگین در حاشیه شهرها ؛
 - مناطق مختلف مسکونی بر اساس سطح درآمد خانوارها ؛
 - حومه‌های خوابگاهی و صنعتی اطراف شهرها.

ساخت چند هسته‌ای شهر

- CBD. بخش مرکز تجارت
۱. منطقه صنایع سبک
 ۲. منطقه مسکونی طبقه کم درآمد
 ۳. منطقه مسکونی طبقه متوسط
 ۴. منطقه مسکونی طبقه پر درآمد
 ۵. منطقه تجاری دور از مرکز شهر
 ۶. منطقه صنایع سنگین
 ۷. حومه مسکونی
 ۸. حومه صنعتی

علل تشکیل ساخت چندهسته‌ای

از نظر هودسن:

- ساخت دوگانه شهرهای استعمار زده (هسته شهری ساکنان اصلی و هسته شهری اروپائیان)
- ادغام روستاها و شهرکهای پیرامونی در شهرها

از نظر چانسی هاریس و ادواردآلمن:

- فعالیت‌های ناهمسان و ناهماهنگ منطقه‌ای
- فعالیت‌های ویژه و تخصصی در منطقه‌ای از شهر
- تمرکز برخی از فعالیت‌های شهری در منطقه‌ای از شهر
- تفاوت فاحش در میزان اجاره، در مناطق مختلف شهر
- ویژگی‌های فیزیکی محل استقرار در بعضی از شهرها،

از نظر هارولد مهیر:

- استفاده وسیع از اتومبیل و توسعه حومه‌نشینی.

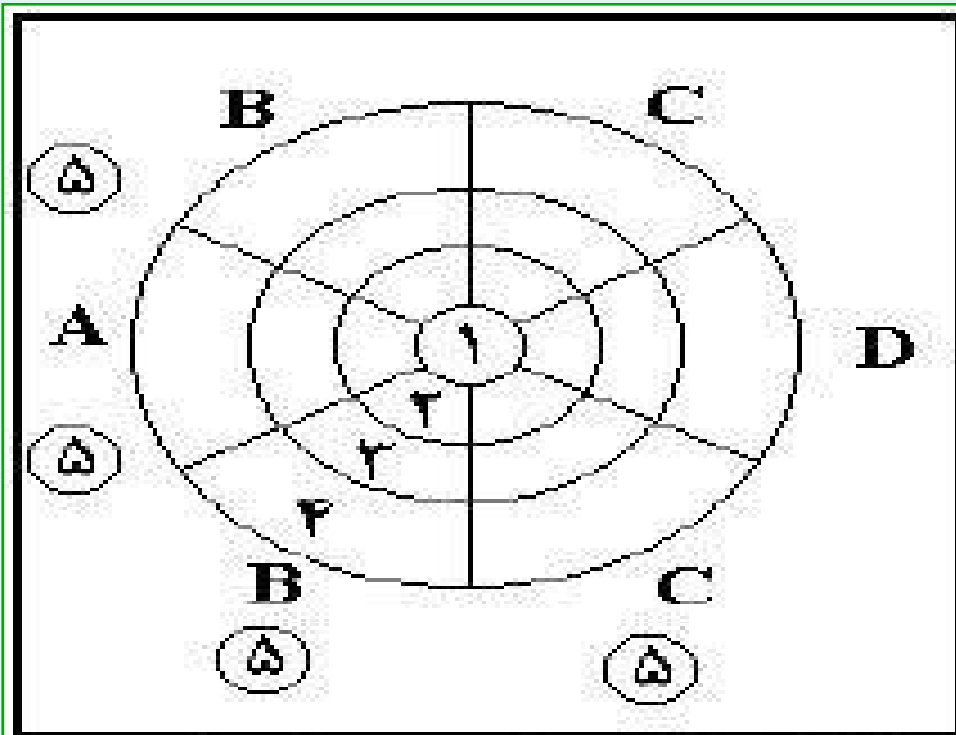
نظریه پترمن در مورد شهرهای انگلستان

از تلفیق و ترکیب دو نظریه ساخت دایره‌ای شکل و ساخت قطاعی شهر، پترمن، جامعه‌شناس انگلیسی، با توجه به وزش بادهای از سمت مغرب، ساخت عمومی شهرهای متوسط انگلستان در اجزاء و عناصر به شرح زیر بیان می‌کند:

- مرکز شهر.
- منطقه تحول شهر.
- منطقه مسکن کم وسعت در قطاع C (قطاع طبقه کارگر و منطقه خانه‌سازی شهرداری) و D (قطاع صنعتی و قشر پایین‌تر کارگران)؛ واحدهای مسکونی وسیع در قطاع B (قطاع قشر پایین‌تر طبقه متوسط)؛ واحدهای مسکونی وسیع قدیمی در قطاع A (قطاع طبقه متوسط).
- منطقه مسکونی که بعد از سالهای ۱۹۱۴ و ۱۹۴۵ در اطراف شهرها ساخته شده‌اند.
- منطقه مسکونی عده‌ای که از فاصله‌ای دور (روستا) به شهرها می‌آیند.

الگوی ساخت شهر از نظر پترن

شکل ۴-۵. الگوی ساخت شهر از نظر پترن

نظریه ساخت ستاره‌ای شکل

- توسعه شهر در این نظریه به حوض آرام و ساکنی می‌ماند که سنگی در آن پرتاب شود. این سنگ در آب حوض موجهایی ایجاد می‌کند که به تدریج از جهات مختلف به اطراف حوض می‌رسند.
- با افزایش جمعیت، سازمانها و تاسیسات در بخش مرکزی شهرها، مراحل اکولوژی توسعه شهری (جدائی‌گزینی، هجوم و جایگزینی، توالی و تسلسل) ظاهر می‌شود و سپس امواج توسعه شهر به اطراف و بیرون از حوزه‌های ساخته شده شهری می‌رسد.
- در جریان دگرگونی‌هایی که در نتیجه عملکرد امکانات حمل و نقل در سطوح شهری مشاهده می‌شود شکل دایره‌ای در نظریه برگس تعدیل می‌شود و به شکل شعاعی و یا ستاره‌ای در می‌آید و توسعه شهر، ساخت ستاره‌ای به خود می‌گیرد.

نظریه موریس دوی

با مطالعه ۲۱ شهر آمریکا، موریس دوی محقق آمریکایی، پدیده‌های شهری مشخص در ساخت شهر و مکانیابی آنها را به شرح زیر مورد توجه قرار می‌دهد:

- بخش مرکز تجارت شهر، شکل نامنظمی به خود می‌گیرد و معمولاً به شکل مربع یا مستطیل بیش از شکل دایره، دیده می‌شود.
- استفاده از زمین‌های شهری برای فعالیتهای تجاری، در طول خیابانهای شعاعی گسترش می‌یابد و در نقاط مهم آن مراکز فرعی ایجاد می‌شود.
- صنایع در مجاورت راه‌های ریلی و یا راه‌های آبی متمرکز می‌شوند.
- واحدهای مسکونی طبقه کم‌درآمد نزدیک منطقه صنعتی و حوزه‌های حمل‌ونقل بوجود می‌آیند.
- واحدهای مسکونی طبقه اول و دوم، در هر نقطه‌ای از شهر که ممکن باشد ساخته می‌شوند.

نظریه کالوین اشمید؛ ساخت شهر با بررسی‌های آماری

- با مطالعه آماری مسائل شهری کالوین اشمید نظریه ساخت اکولوژیکی شهر را مطرح و در تعیین ساخت شهر به تفاوت‌های موجود در شهرها توجه خاصی داشته است:
- ساخت اکولوژیکی شهرهای بزرگ کاملاً به پایگاه‌های اجتماعی_اقتصادی جمعیت آن وابسته است و این تاثیر پذیری در چهره شهرها متجلی می‌شود.
 - ساخت اجتماعی جامعه شهری بر پایه اصول اکولوژیکی استوار است در بیشتر مناطق شهری در شهرهای بزرگ، ارزش پایگاه اجتماعی در زمینه تحصیلات، درآمد و شغل این واقعیت را نشان می‌دهد.
 - سیاهان و سفیدپوستانی که در خارج از آمریکا متولد شده‌اند گرایش شدیدی به اقامت در مناطق کم درآمد شهری دارند.
 - ساخت اکولوژیکی شهر نشان می‌دهد که در یک طرف شهرها بهترین واحدهای مسکونی و در طرف دیگر آنها آلونک‌ها ساخته شده است.

نظریه رابرت دیکنسن؛ ساخت عمومی شهرها

- شهر را با يك دیدگاه كلي مي نگرند و در محدوده آن مناطقي را به شرح زیر تعیین می کنند:
- منطقه مرکزی. در این منطقه مرکز شهر و بخش قدیم آن قرار گرفته، حداکثر تراکم فضایی مشاهده می شود، در اشغال فضایی آن، انواع مختلفی از فعالیتهای خدماتی به شدت با هم رقابت می کنند.
- منطقه میانی. بر خلاف منطقه مرکزی، در تراکم ساختمانی آن محدودیت وجود دارد. به دلایل مختلف، آن را منطقه در حال تحول و رو به پرمردگی می نامند.
- منطقه بیرونی. این منطقه اصولاً يك منطقه مسکونی، منطقه باز با فضاهای پر وسعت و پارکهای عمومی با تراکم کمتر است.
- حاشیه شهر یا مرزهای دهشهر. بیرون از حومه های شهری و در آن سوی مرزهای اداری شهر واقع است و يك حوزه وسیع روستائی به شمار می آید.

نظریه ساخت طبیعی شهر

- اساس این نظریه بر تاثیر ویژگیهای جغرافیایی در ساخت شهر استوار است.
- مشخصات طبیعی شهر و خصیصه‌های فرهنگی مردمی که در آن زندگی می‌کنند ساخت طبیعی شهر را معلوم می‌دارند.
- به طبیعت انسان و خصیصه‌های فرهنگی او بیش از موقع طبیعی سکونتگاه‌های شهری اهمیت می‌دهد.
- ساخت شهر را يك ساخت گروهی و اجتماعی می‌داند.
- اصول کلی نظریه از جامعه شهری و ساخت شهر برداشتی این چنین دارد:
“ پیروان و افراد يك مذهب ، يك نژاد ، يك ملت و يا يك گروه ویژه فرهنگی سعی دارند که در همان حوزه هم‌کیشان و هم‌نژادان خود زندگی کنند.”
- به ساخت مناطق داخلی شهرها بیش از شکل فضای کلی آنها تاکید می‌کند و می‌تواند تنها به عنوان يك نظریه تکمیلی با دیگر نظریه‌ها بکار گرفته شود.

ساخت خطی یا کریدوری شهرها

- امروزه با ایجاد بزرگراه ها ، شهرها تمایل به توسعه شکل خطی یا کریدوری دارند.
- عملکرد این کریدورها ، نه تنها اجزاء يك حوزه مادرشهری را به هم پیوند می دهد بلکه، باعث توسعه شهرنشینی در میان حوزه های مادرشهری مختلف می شود.
- در این صورت از جهات مختلف ، هر يك از خطوط ارتباطی میان شهرهای حوزه مادرشهر به سرعت بهم می رسند و يك مجموعه شهری بسیار وسیع و گسترده را تشکیل می دهند.
- شهرهایی که تخصصی ویژه و یا نقش های معینی ایفا می کنند، وظایف تخصصی و فعالیت های خود را هم در سطح مادرشهر و هم در سطوح بسیار گسترده میان حوزه های مادرشهر تعمیم می دهند.
- در سیستم خطی یا کریدوری بعضی از شهرها وظایف جدیدی می پذیرند. در این وضعیت مرزهای مادرشهر فرو می ریزد و مرزهای وسیعی در مقیاس گسترده، جانشین مرزهای سابق می شود.
- به هم پیوستگی خطی شهرهای مهم از طریق مسیرهای کاملاً مجهز حمل و نقل را سیستم خطی یا کریدوری اطلاق می کنند.
- بهم پیوستگی شهرهای حوزه های مادرشهر به صورت خوشه ای یا خطی در طول يك کریدور با توجه به معیارهای ویژه جغرافیایی عنوان مگالاپلیس می گیرد.

محورهای اصول بررسی‌های مربوط به ساخت شهر

- تاکید و ژرف نگری در علل اختلاف فضایی مناطق داخلی شهرها.
 - دقت و روشنگری در تاثیر این تفاوت‌ها در ظهور الگوهای ساخت شهری.
- برخی از تحقیقات نشان می‌دهند که در بسیاری از الگوهای ساخت شهری بین زمان یا فاصله از مرکز شهر و قیمت زمین، تراکم وسایل نقلیه، تراکم جمعیت و واحدهای مسکونی، میزان کاربری تجاری اراضی شهر، توسعه عمودی شهر و ... رابطه وجود دارد.

عوامل در تعیین ساخت شهرها

- برای سهولت کار لازم است ابتدا منطقه مسکونی شهر از منطقه تجاری آن تفکیک شود، بیشتر چهره‌های متضاد شهری در مناطق داخلی شهرها ناشی از ارتباط این دو منطقه است. در بیشتر موارد، جدایی محل کار و محل سکونت نمی‌تواند به عنوان یک قانون کلی در همه نواحی و شهرهای دنیا عمومیت یابد.
- از جمله عواملی که در همه شهرها همواره در ساخت مناطق داخلی شهرها نقش قاطع و تعیین‌کننده دارد، عامل فرهنگ شهری است.
- در هنگام مطالعه ساخت شهر بایستی تفاوتها مورد توجه قرار گیرد و بین نوع منطقه و مشخصات گروه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی که در آنها اقامت یا فعالیت می‌کنند، رابطه‌ای برقرار شود.

تغییرات در نظریه‌های اصلی ساخت و توسعه شهری

- منطقه تحول نمی‌تواند به عنوان یک منطقه پریشان و خالی از جمعیت به شمار آید..
- برخلاف نظریه برگس ، منطقه سوم تماماً به منطقه کارگرنشین تبدیل نمی‌شود.
- منطقه پنجم در نظریه برگس با توسعه شهر نقشهای گوناگونی می‌پذیرد.
- در اغلب شهرها به‌ویژه در آمریکا شکل توسعه شهر مستطیلی است و نه دایره‌ای.
- در زمینه جابجایی طبقه اول ، نظریه ساخت قطعی شهر هم‌هویت صحیح می‌نماید.
- نظریه چندهسته‌ای در بیشتر شهرها بدینسان تعدیل می‌شود که معمولاً یک هسته بزرگ شهری به نام بخش مرکز تجاری شهر ، نقشهای گوناگونی را ایفا می‌کند، دیگر هسته‌های شهری نیز هسته‌های فرعی و کم‌اهمیتی را تشکیل می‌دهند.

عوامل موثر در ساخت بخش مرکزی شهرها

- استفاده از زمینها در داخل شهرها با عواملی همچون تراکم جمعیت ؛ خصیصه‌های اجتماعی و فرهنگی ؛ شرایط و کیفیت زندگی ؛ درآمد و سطح زندگی مردم در رابطه است.
- در سالهای اخیر گرایش به بیرون رفتن از مناطق مرکزی و پر جمعیت شهری وضع بسیاری از آنها را دگرگون ساخته است.
- امروزه هنوز هم رشد عمودی بخش مرکزی در داخل مرزهای آن و توسعه به سمت منطقه تحول شهرها ادامه دارد.
- نتیجه فعالیتهای فزاینده شهری ، به سرعت بر ارتفاع ساختمانها در بخش مرکزی شهر افزوده می‌شود.
- در توسعه جانبی بعضی از نقشها و فعالیتهای بخش مرکزی، مرزهای سابق آن را گسترش داده است.

مناطق در حال توسعه بخش مرکزی شهرها

در بخش مرکزی شهرها معمولاً دو منطقه در حال توسعه دیده می شود:

- **منطقه جذب.** بخش مرکزی به سمت واحدهای مسکونی سالم تر پیش می رود و با جذب آنها ، هتلهای تازه ، ادارات و مغازه های لوکس ایجاد می شود. در این بخش از شهر ، تمرکز بخش خدمات تا آن حد ارزش و اعتبار می یابد که نه تنها نیازهای محدوده شهر بلکه نیازهای همه ناحیه شهری را نیز برطرف می سازد.
- **منطقه دفع.** در نقطه مقابل منطقه جذب ، منطقه رستورانهای ارزان قیمت ، بنگاهای رهنی ، ایستگاههای اتوبوس ، سینماهای ارزان قیمت دیده می شود که از توسعه برخی فعالیتها شهری جلوگیری و فعالیتهای ویژه ای را گسترش می دهد.

توسعه بخش مرکزی شهرها و عوامل محدود کننده آن

- در دو دهه اخیر برخی از سازمانها و موسسات و بنگاههای بخش مرکزی شهرها سعی می کنند در خارج از محدوده این بخش فعالیت نمایند.
 - هتلهاي مجلل در بخشهاي زیبا و سرسبز و در فضاهای باز ایجاد می شوند.
 - بخشهای تجاری در چهارراههای وسیع و دور از بخش مرکزی تاسیس می شوند
 - موزهها و ساختمانهای عمومی نیز فعالیت خود را در بیرون از مرزهای بخش مرکزی شهرها گسترش می دهند.
- عوامل محدود کننده توسعه بخش مرکزی و موثر در ساخت آنها عبارتند از:
- سطوح آبی مثال دریاها و دریاچه ها ، پارکها ،
 - سرایشیهای تند ،
 - ادارات و ساختمانهای عمومی .

ساخت منطقه واحدهای مسکونی

- قسمت اعظم سطح هر سکونتگاه شهری را منطقه‌های مسکونی تشکیل می‌دهند.
- تفاوت در حوزه‌های اجتماعی منطقه‌های مسکونی بازتاب عینی اختلاف در وضع اقتصادی . اجتماعی طبقات اجتماعی ، وضع خانوادگی و وضع نژادی گروه‌های انسانی در شهرها می‌باشد.
- گروه‌های با قدرت خرید بالاتر در واحدهای مسکونی مناسبتری جای می‌گیرند ، گروه‌های کم درآمد، در محلاتی که جاذبه چندانی ندارد، ساکن می‌شوند.
- وضع اجتماعی، خانواده‌های جوان بدون فرزند آپارتمان‌نشین را اختیار کرده و نزدیک به مراکز فرهنگی و رفاهی ساکن می‌شوند. هنگامی که دارای فرزند شدند ، به خانه وسیع‌تری نقل مکان می‌کند یا به شرط داشتن وسیله نقلیه ، پیرامون شهر را انتخاب میکنند.
- گروه‌های نژادی در بخش ویژه‌ای از شهر ساکن می‌شوند

مناطق ایجاد واحدهای مسکونی جدید در شهر

- نقاطی که قبلاً هیچگونه مرکزیت تجاری و خرده فروشی نداشته است.
- در طول مسیرهای ترافیک عمومی ساخته نمی شود زیرا امروزه ایجاد این منطقه بیشتر به اتومبیلهای شخصی وابسته است.
- جایی که از بخش مرکزی شهرها فاصله بیشتری می گیرد.
- منطقه جدید واحدهای مسکونی معمولاً مانند یک واحد خودیار است و در مغازه های آن انواع مختلفی از کالاها به فروش می رسد.

عوامل مؤثر در انتخاب منطقه مسکونی

- به تناسب اندازه شهر و کارکرد آن به ویژه در مراکز سیاسی و پایتختها تا ده درصد از خانواده‌های شهری (طبقه پردرآمد شهری) قادر هستند در هر منطقه و محله شهر که بخواهند مسکن انتخاب کنند.
- بقیه مردم شهر نسبت به پایگاه اجتماعی. اقتصادی خود در محلات معینی زندگی می کنند.
- مناطق مسکونی از لحاظ ساخت فیزیکی، هماهنگی با محیط، زمان توسعه، وضع جغرافیایی، شهرت و اعتبار عمومی، میزان امنیت، چشم انداز محیطی، قدرت سیاسی، مشخصات خانواده‌های ساکن و رفتار اجتماعی افراد با یکدیگر متفاوت می باشند.

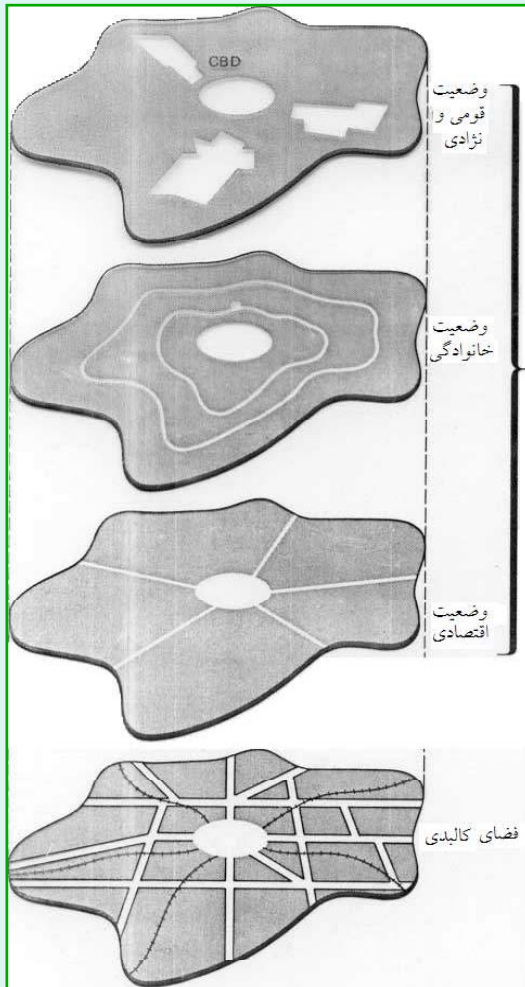
عوامل موثر در ساخت منطقه مسکونی

- پایگاه اقتصادی افراد ،
- پایگاه و شخصیت خانوادگی ،
- پایگاه‌های مذهبی و نژادی.

الگوهای ساخت منطقه مسکونی

- ساخت دایره‌ای شکل. با تعداد افراد خانواده، سن واحدهای مسکونی و واحدهای خودیار، تراکم خانه سازی، تلاقی واحدهای ساختمانی در سطوح وسیع‌تر، پایگاه شغلی و اشتغال زنان در رابطه است.
- ساخت قطاعی یا محوری. با توجه به سطوح تحصیلات، انواع مشاغل، درآمد و قیمت مسکن وسعت می‌گیرد.
- ساخت چند هسته‌ای. مناطق مسکونی اقلیتهای مذهبی و نژادی به یک هسته مسکونی کاملاً مشخص در سطوح شهری می‌انجامد.

عناصر شکل دهنده مورفولوژی شهر

- شکل و طرح خیابانها که توسعه تدریجی شهر را بیان می‌دارد و گذشته و حال ساخت شهر را نشان می‌دهد..
- ساختمانها با کاربری‌های مختلف که در طول زمان تغییر پذیری بیشتری را نشان می‌دهند.
- نقشه‌هایی است که ساختمانها و خیابانها اعمال می‌کنند. معمولاً نقش ساختمانها ابتدا در کالبد و سیمای آن ظاهر می‌شود و بعد در ترکیب مورفولوژیکی شهر موثر می‌افتد.

عوامل موثر در در مورفولوژی و ساخت شهرها

- میزان تراکم مساکن و پراکندگی آنها، منطقه صنعتی، بخش انبارها، مراکز خرید، خیابانها، کوچه‌ها، پارکها، جنگلها، دریاچه‌ها، ساختمانهای عمومی، اختصاص زمین به پاره‌ای از فعالیتها، زمینهای بایر، منطقه نظامی شهر، مراکز مذهبی و گورستانها
- شهرهای نواحی مختلف جغرافیایی ساخت مشخص خود را دارند که زاینده محیط جغرافیایی، فرهنگی و تکنولوژیکی آنهاست
- خطوط ریلی در شهرهای ساحلی، مسیر هتلها، مناطق مسکونی و منطقه صنعتی را در اختیار خود می‌گیرند و به هر یک از مناطق مشخصات خاصی می‌بخشند.
- در شهرهای کنار رودخانه‌ها مسیر رودخانه نقش تعیین‌کننده دارد.
- شهرهایی که با طرح و نقشه قبلی ساختمان می‌شوند با مورفولوژی شهرهای با توسعه خود جوش (خودرو) و بدون نقشه قبلی به کلی متفاوت هستند.

رابطه نقش شهر با ساخت مورفولوژیکی آن

- شهرهای دارای کارخانه‌های متعدد نساجی با کارخانه‌های مرتفع ریسندگی و انبارهای متعلق به آنها، مشخص می‌شوند.
- شهرهای محل ذوب فلز و فلزکاری با دودکشهای عظیم و کوره‌های روشن مشخص می‌شوند.
- شهرهای زیارتگاهی و مذهبی با گلدسته‌ها، مأذنه‌ها، مساجد، معابد و کلیساها مشخص می‌شوند.
- پایتختها و شهرهایی که فعالیتهای سیاسی دارند در چهره خود ثروت، قدرت و توانایی موسسات و سازمانهای سیاسی کشور منعکس می‌شود.
- مورفولوژی بنادر را وسایل بارگیری و باراندازی، اسکله‌ها، انبارهای پروسعت، خطوط آهن و کارخانه‌ها می‌سازند.
- در شهرهای توریستی، تفریحی و استراحتگاهی، هتلها، مغازه‌های لوکس، مکانهای تفریحی و ورزشی و چشم اندازهای زیبا شکل شهر را معین می‌کنند.

طرح ارائه درس به روش پاور پوینت

درس: مبانی جغرافیای شهری

پایان فصل چهارم

شهریور ۱۳۸۵

گروه جغرافیا

تهیه کننده: دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com